

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

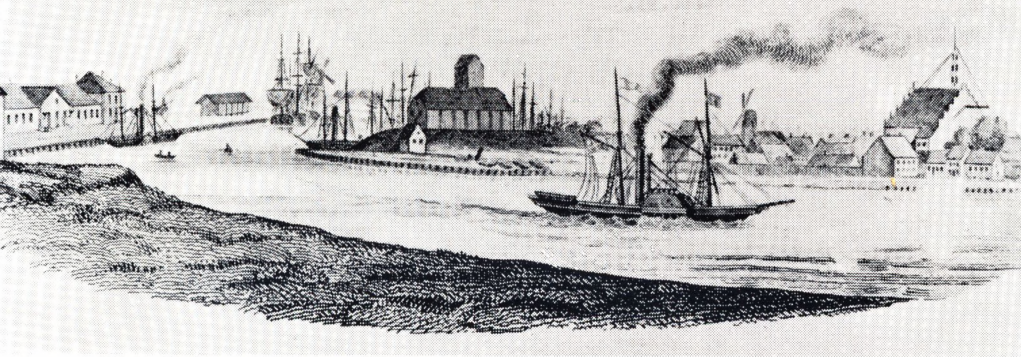
Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

AARBOG FOR
HISTORISK SAMFUND
FOR SORØ AMT

1 9 6 9

AARBOG FOR
HISTORISK SAMFUND
FOR SORØ AMT

1 9 6 9

AARBOG FOR
HISTORISK SAMFUND
FOR SORØ AMT

AARBOG FOR
HISTORISK SAMFUND
FOR SORØ AMT

BIND 51-55

1 9 6 9

Indholdsoversigt

TIL BD. 51—55

Udarbejdet af *Erling Petersen*.

1. *Amtet i sin helhed og almindelige emner:*

- Christensen, Johs. T.: Åmosen fra istid til bondetid. 51: 9—48.
Ruus, Poul: Om tidligere stærkt besøgte udflugtssteder i Midt- og Vestsjælland. 52: 134—45.
Rønne, Karl: Lidt om den optiske telegraf i Sorø amt. 54: 136—45.
Rønne, Karl: Rejse i Danmark i sommeren 1837. 53: 81—86.
Schmidt, Aug. F.: Thorkild Gravlund og Vestsjælland. 52: 65—79.

2. *Alsted herred:*

- Balslev, L.: Fra de danske tropekoloniers tid. 55: 129—38.
Heltoft, J.: Ellepiger. 52: 106—09.
Nielsen, H. C.: Kyringe friskole. 53: 9—17.
Rohde, H. P.: Torvet i Sorø. 52: 9—21.
Ruus, Poul: Da Ingemann ordnede sit testamente. 53: 87—89.

3. *Ringsted herred:*

- Hansen, Lauritz: Lensmand Jørgen Seefeld på Ringsted kloster. 51: 49—60.
Hansen, Lauritz: Spredte træk. 52: 80—105.
Henriksen, Karen Kirstine: Jens Henriksenes fortællinger fra barndom og ungdom. 54: 9—30.
Overskov, E.: En dag på udstillingen. 54: 118—35.
Rasmussen, Niels Fr.: Om udskiftningen under Giesegård. 55: 139—62.
Rasmussen, Niels Fr.: Præsten og digteren Hans Nordrup. 54: 51—84.
Strange Nielsen, A.: Om Benløse kirke og sognekald. 54: 31—50.
Strange Nielsen, A.: Valsøllille kirke og præstegård. 55: 113—28.

4. *Slagelse herred:*

Christensen, H.: Taarnborg. 51: 92—99.

Ruus, Poul: Dansøvelse i Slagelse i mandsmindet. 51: 195—99.

Ruus, Poul: Den 18. april 1914. 51: 200—01.

Ruus, Poul: Den jødiske kirkegård i Slagelse. 52: 146—50.

Ruus, Poul: En polsk invasion i Slagelse. 51: 191—94.

Ruus, Poul: Erhvervsmæssigt bryggeri i Slagelse gennem 115 år.
53: 90—93.

Ruus, Poul: Når sneen fældede sit hvide dække. 51: 202—04.

Ruus, Poul: Om Slagelse og dens opland. 53: 94—101.

Rønne, Karl: Den store malmklokke i Slotsbjergby kirke. 53: 73—80.

Rønne, Karl: Fire breve fra P. A. Fenger i Slotsbjergby. 51: 176—90.

Rønne, Karl: Korsene ved Sludstrup. 55: 76—82.

Rønne, Karl: Optegnelser fra krigen 1864. 51: 157—75.

Rønne, Karl: Vårby åbanker og deres omgivelser. 52: 114—33.

5. *Vester og Øster Flakkebjerg herreder:*

Lambert-Jensen, Aage: Holsteinborg sparekasse i Sydvestsjælland
I—II. 51: 61—91; 52: 110—13.

Møller, Vald.: Den gamle tingbog for Holsteinborg birk fortæller
I—II. 51: 117—56; 52: 22—64.

Møller, Vald.: Brændevins-brænden og smugleri i Sydvestsjælland.
54: 146—50.

Møller, Vald.: Efterretninger om de faldne eller kvæstede lande-
værnsmænd fra Øster og Vester Flakkebjerg herred.
54: 151—53.

6. *Vester Flakkebjerg herred:*

Andersen, Emil: Eggeslevmagle kirkes ældste kærne. 55: 9—75.

Lyshjelm, Johs.: Om ålefiskeri ved Stignæs. 54: 85—100.

Petersen, Erling: Danskerne i Venslev. 54: 101—17.

Petersen, Erling: Grubberne på Gerdrup. 51: 100—116.

7. *Øster Flakkebjerg herred:*

Møller, Vald.: Gunderslev gamle kirkebog fortæller. 55: 50—72.

Petersen, Erling: Præst og menighed. 55: 83—112.

8. *Nekrologer:*

Heltoft, J.: Johannes T. Christensen. 53: 102—06.

Henneke, R.: Malermester H. Christensen. 52: 151—52.

Rasmussen, Niels Fr.: Musikdirektør Lauritz Hansen, Ringsted.
54: 154—56.

9. *Bog anmeldelser m. m.:*

Strange Nielsen, A.: Litteratur om Sorø amt. 51: 223—26; 52: 155—
59; 53: 109—111; 54: 159—61; 55: 163—65.

Strange Nielsen, A.: Litteraturliste til hjemstavns-lære i Sorø amts
historie. 51: 205—22.

10. *Årsberetninger:*

Historisk samfund for Sorø amt. 51: 227—29; 52: 153—54; 53: 107—
08; 54: 157—58; 55: 172—73.

De lokalhistoriske arkiver. 51: 230—32; 52: 160—64; 53: 112—14; 54:
162—69; 55: 166—71.

Kortfattet person- og stedregister

Tallet før kolon henviser til årgangen.

1. PERSONNAVNE:

- Abild, Jacob Olsen, spr. 55: 122.
Abild, Peder Jacobsen, spr. 55: 122f.
Aggerup, spr. 52: 41, 62.
Amdi, Peder, fæstebonde. 52: 37f.
Anchersen, Frederik, foged. 51: 118.
Andersen, Hans, fæstebonde. 55: 96f.
Andersen, Jens, gmd. 52: 51f.
Andersen, Jens, ungarl. 52: 59f.
Andersen, Niels, hollænder. 52: 29—31.
Andersen, Niels, ladefoged. 51: 133f.
Andersen, Peder, skovfoged. 51: 121—24,
148—51.
Andersen, Søren, gmd. 54: 19.
Anthon, Peder, hmd. 52: 54—57.
Ahrentzen, gæstgiver. 52: 92f, 98.
- Bagger, birkedommer. 51: 63; 52: 48.
Baltzer, murersvend. 52: 36f.
Bay, Anders, skoleholder. 52: 28f.
Beenfeld, frk. 51: 115.
Bergen, Johan, birkedommer. 51: 121—
23, 137f.
Bergen, Lars, skytte. 51: 121—25.
Bergman, Hans, hmd. 52: 31f.
Blichfeldt, Chr., spr. 52: 16.
Blum, Adam Chr., feltskær. 51: 130f,
139.
Bredahl, Chr. Hviid, digter. 53: 82f.
Brems, Clemens, ladefoged. 55: 110.
Brun, Andreas, møller. 53: 49.
Bruun, Eskild, herredsfoged. 51: 104.
Brüel, Rs., tømrermester. 54: 127.
- Capel, Andreas, købmand. 51: 153.
Carlsen, herredsfoged. 51: 138, 154.
Carlsen, Friderich, skoleholder. 53: 59.
Christensen, Bertel, bonde. 54: 147.
Christensen, Niels, landeværnsmand. 54:
152.
Christensen, Lars, møller. 55: 121f.
Christensen, Peder, væver. 55: 96.
Christiansen, Ole, ringer. 54: 49.
Christoffer, Ambrosius, skoleholder. 51:
130.
Christoffersen, Hans, bonde. 51: 133f.
Clerque, Johanne Beate, g. Hans Nor-
drup. 54: 61—64, 83.
Colding, Hans, spr. 55: 83.
- Daa, Gregers, generalmajor. 51: 102.
Daa, Herluf. 51: 119.
Daa, Johanne Cathrine, g. Johan Trel-
lund. 51: 102.
Daa, Valdemar: 51: 102.
Dallerup, Hansine Caroline. 51: 188f.
Danholm, Christen, birkedommer. 55:
100—103.
Danneskiold-Laurvig, Anna, grevinde.
55: 123.
Dansker, slægten. 54: 101—16.
Dansker, Anders, gartner. 54: 109f.
Dansker, Andreas, bonde. 54: 103—108.
Dansker, Hans, gmd. 51: 135, 155;
54: 114—16.
Dansker, Jep, bonde. 101f.

Kortfattet person- og stedregister

- Davidson, P. C., højskoleforst. 54: 127.
Dreier, Michael, skoleholder. 53: 69, 67.
Duus, Peter Rahr, spr. 51: 63.
- Elers, Margrethe, baronesse. 55: 84.
Enevoldsen, Henric, skovfoged. 54: 10.
Evensen, Jens, møllersvend. 51: 140.
- Fenger, P. A., spr. 51: 176—90.
Ferslev, Chr., kpl. sen. spr. 51: 140, 148
51; 32: 31, 62f.
Ferslev, Otto, spr. 51: 132, 139f, 145 f,
149—51; 52: 62.
Fieldstrup, Niels, degn. 52: 47, 61f.
Fisker, Jacob, prædikant. 53: 84.
From, forvalter. 51: 121—23; 52: 27.
Fugl, H. U., spr. 55: 147.
Fuiren, Diderik, baron. 55: 84.
- Gabrielsen, Christian, foged. 53: 52, 58.
Galschiøt, spr. 52: 63.
Garb, forvalter. 52: 33—37, 48, 52.
54: 147f.
Giese, Fr., kammersekretær. 55: 139.
Gjedde, Margrethe, g. Holger Vind.
55: 100—104.
Gjønge, Svend Povelsen. 54: 11.
Grader, snedker. 52: 37.
Gravlund, Th., forfatter. 52: 65—79.
Groth, Jens, spr. 51: 101.
Grubbe, Diderik. 51: 100, 102; 55: 88f,
98f.
Grubbe, familien, på Gerdrup. 51: 100—
116.
Grubbe, Peder. 51: 117—19.
Grundtvig, Otto, spr. 55: 118, 124.
Grüner, Gustav, godsejer. 54: 49.
Gutfeldt, skriver. 54: 71—79.
Gyldenløve, Ulrik Fr. 55: 122f.
Gyrsting, stadskirug. 52: 41.
- Haar, Peder Hansen, degn. 55: 87f.
Halling, Magnus, spr. 51: 146.
Hansen, Hans, degn. 53: 51.
Hansen, Johan Ditlev, landeværnsmand.
54: 151.
Hansen, Jørgen, gmd. 51: 70f.
- Hansen, Lars, tjenestedreng. 51: 136—
38.
Hansen, Ole, møllersvend. 51: 139f.
Hansen, Peder, fæstebonde. 52: 23.
Hansen, Peter, hestehandler. 51: 191—
94.
Hansen, Povl, skoleholder. 53: 64f.
Hansen, Søren, veteran. 51: 170—74.
Harboe, Adolf, brygger. 53: 92f.
Harboe, Margrethe, gehejmerådinde.
51: 100, 111—14.
Harbou, Poul Mathias, kaptajn.
51: 101, 103.
Harhoff, C. J., by- og herredsfoged.
52: 89, 94, 99f.
Hauch, Carsten, digter. 53: 82—85.
Heerforth, Jacob, spr. 51: 103.
Heinemark, Christence, g. Georg Kruck.
55: 85.
Hellig Anders, præst. 55: 76.
Hemmingsen, Mads, spr. 55: 98f.
Henrichsen, postmester. 52: 84, 89—91.
Henriksen, Ane Helene, g. gmd. Jens
Henriksen. 54: 23, 27.
Henriksen, Jens, gmd. 54: 9—30.
Henrichsen, gmd. 54: 10.
Holberg, Ludvig, baron. 55: 136.
Holm, Knud, skoleholder. 52: 30f.
Holstein, F. A., lensgreve. 51: 61f, 69.
Holstein, Frederik Conrad, greve.
54: 108.
Holstein, Ulrik Adolph, greve. 51: 119.
Horsens, Jens Pedersen, spr. 55: 108f.
- Ingemann, B. S., digter. 53: 82, 87—89.
- Jacobsdatter, Kirsten, væverpige.
51: 70f.
Jacobsdatter, Mette, pige. 52: 63f.
Jacobsen, Børre, hmd. 51: 155.
Jacobsen, Jørgen, gmd. 52: 24.
Jacobsen, Niels, degn. 53: 51—54.
Jacobsen, Niels, slagter. 51: 135.
Jansen, danselærer. 51: 195—199.
Jensdatter, Dorthe Margrethe, pige.
152—55.

- Jensdatter, Elisabeth, g. Jørgen Rasmus-
sen. 55: 89—93.
- Jensdatter, Kirsten, pige. 52: 41—46.
- Jensdatter, Maren. 51: 142—45.
- Jensen, Andreas, ladefoged. 52: 38—40.
- Jensen, Chr. Fr., skovfoged. 51: 148—51.
- Jensen, Claus, gmd. 51: 155.
- Jensen, Henning, spr. 53: 15.
- Jensen, Henrik, gmd. 54: 10—19.
- Jensen, Mads, vicedeg. 55: 90, 101f.
- Jensen, Peder, gmd. 54: 19.
- Jensen, Povl, gmd. 51: 136f.
- Jensen, Simon, karl. 52: 26f.
- Johansen, Claus, murer. 51: 127—30.
- Jørgensen, Chr., gmd. 54: 152.
- Jørgensen, Hans, bonde. 52: 22f.
- Jørgensen, Hans, hmd. 54: 152.
- Jørgensen, Hans, karl. 51: 142—45.
- Jørgensen, Jens, gmd. 51: 125—27.
- Jørgensen, Jens, jæger. 51: 146—50.
- Jørgensen, Jens, skovrider. 51: 123f.
- Jørgensen, Lars, karl. 51: 142—45.
- Jørgensen, Oluf, bonde. 55: 93—95.
- Jæger, Jacob, ridefoged. 54: 71—79.
- Kampmann, Peder, skoleholder. 52: 49.
- Kanc, Peder, birkedommer. 51: 104f.
- Kargo, sparekassedirektør. 51: 66.
- Keyser, A., funktionær. 54: 67f.
- Kjær, birkeskriver. 52: 29—31, 47—49.
- Kjærgaard, Anders, ridefoged. 51: 105,
110.
- Klestrup, Søren, inspektør. 55: 142—48.
- Knudsen, Torsten, ekvipagemester.
55: 130—36.
- Kraft, Birgitte, justitsrådinde. 55: 133f.
- Krag, Diderik Grubbe, prokurator.
51: 114.
- Krag, Svend, højesteretsprokurator.
51: 101, 103—108.
- Kruck, Georg, professor. 55: 83, 85.
- Kruck, Maria, g. Søren Lollich. 55: 85,
107f.
- Kruck, Vilhelm, spr. 55: 83.
- Kruse, Jochum, urtegårdsmand. 51: 118.
- Kruuse, Karen Sophie, præsteenke.
55: 124.
- Lange, forvalter. 52: 49; 54: 19.
- Larsen, Hans, gmd. 53: 10, 13.
- Larsen, Lars, gmd. 54: 151.
- Larsen, Peder, hmd. 54: 152.
- Larsen, Søren, hmd. 54: 151f.
- Lauridsdatter, Ide, g. Christen Riber.
53: 51f, 58.
- Lauritz, abbed. 54: 35.
- Laursen, Jørgen, byfoged. 51: 105f.
- Laursen, Morten, bonde. 55: 95f.
- Lindam, inspektør, 51: 119, 130f.
- Lollich, Peder, spr. 55: 83—86, 107.
- Lollich, Søren, spr. 55: 83—110.
- Lyster, birkedommer. 52: 45.
- Macholdt, skytte. 52: 37.
- Madsen, Anders, gmd. 51: 129.
- Malthe, inspektør. 51: 63—72, 76—80.
- Mandix, Rasmus. 51: 100f, 110f.
- Mannesen, forvalter. 51: 119, 137, 154.
- Martin, Mathias, spr. 55: 99—104.
- Mathei, Chr., gartner. 53: 70f.
- Moltke, Peder, greve. 54: 15f, 29f.
- Mortensdatter, Inger, g. degn Daniel
Olsen. 51: 132.
- Mortensdatter, Maren, g. Povl Jensen,
Flemstøfte. 51: 137.
- Mortensen, Søren, tjenestekarl. 51: 136
—38.
- Motzfheldt, Peder, kordeg. 52: 86. ..
- Müllen, major, folketingsmd. 54: 19.
- Müller, Henrik, rentemester. 55: 121f.
- Møller, Caspar, spr. 51: 103.
- Møller, Christen, møller. 51: 140.
- Møller, Nikolaj Vilhelm, kreaturhandler.
52: 38—41.
- Mønster, P. H., amtsprovst. 52: 90, 92.
55: 118.
- Neergaard, Joh. Th.: kancelliråd.
54: 42.
- Neergaard, Peter, godsejer. 54: 42.
- Nielsdatter, Anne, g. Claus Johansen.
51: 127—30.
- Nielsen, Corfits, kaperkaptajn. 54: 107.
- Nielsen, Hans, gmd., oldermand.
52: 51f.

Kortfattet person- og stedregister

- Nielsen, Hans, hmd., veteran. 51: 157—67.
- Nielsen, Hans, lægdsmand. 51: 136—38.
- Nielsen, Karl, kirkebetjent. 51: 97.
- Nielsen, Lars, indsidder. 54: 151.
- Nielsen, Morten, gartner. 52: 22, 31f.
- Nielsen, Peder, gmd. 53: 64.
- Nielsen, Søren, gmd. 52: 25.
- Nordrup, Hans, spr. 54: 51—83; 55: 106f.
- Olivarius, Holger, provst. 51: 103; 52: 26.
- Olivarius, Niels, spr. 51: 117—19.
- Olsen, Daniel, degn. 51: 132.
- Olsen, Jørgen, møllersvend. 51: 139f.
- Olsen, Niels, landeværnsmand. 54: 152.
- Olsen, Oluf, teglværksarbejder. 54: 94.
- Olufsen, Povel, fuldmægtig. 55: 94.
- Ottosen, Rs., lægprædikant. 53: 84.
- Paludan, telegrafbestyrer. 54: 142f.
- Pedersdatter, Kirsten, g. 1° degn Niels Jacobsen, 2° spr. Oluf Tilemand. 53: 51, 53f, 59.
- Pedersen, Gl. Hans, gmd. 52: 40.
- Pedersen, Hans, hmd. 54: 153.
- Pedersen, Jørgen, tambour. 51: 106—108.
- Pedersen, Niels, fæstebonde. 55: 95.
- Pedersen, Ole, tjenestekarl. 52: 57.
- Pedersen, Søren, landsoldat. 52: 24.
- Petersen, friskolelærer. 53: 10f.
- Petersen, Adolph, kpl. 52: 102.
- Petersen, Ole, købmand. 53: 90.
- Petersen, Severin, lærer. 52: 114—121.
- Petersen, P., vognfabrikant. 53: 100f.
- Pilemarch, Niels, prokurator. 55: 100—03.
- Plessen, Fr. Chr. v., general. 53: 71f.
- Pors, Iver, kromand. 52: 34—37; 54: 147f.
- Poulsen, Niels, smed. 55: 125.
- Poulsen, Jens, fæstebonde. 52: 23f.
- Povelsen, Cornelius, spr. 55: 101.
- Povelsen, Jens, gmd. 51: 152f.
- Povlsen, Morten, gmd. 52: 53—59.
- Prom, Julius, degn. 52: 34—36.
- Quistgaard, P. C., godsejer. 54: 153.
- Rasmussen, Jørgen, fæstebonde. 55: 88—93.
- Ravn, Hans, magister, spr. 51: 117—19.
- Ravn, Henrik, hmd. 52: 29—31.
- Rhode, Peder Svendsen, spr. 55: 83.
- Riber, Christen, spr. 53: 50—52, 58.
- Rohde, Johan, kunstmaler. 52: 9—20.
- Rohland, Friderich, skoleholder. 53: 59.
- Rosenberg, Friderich, møller. 52: 28.
- Roskilde, Søren Nielsen, spr. 55: 84f.
- Roebye, Mariane Birgitte, g. Gustav Grüner. 54: 49.
- Rørdam, Peter, teolog. 53: 81—89.
- Sandroe, prokurator. 51: 103—105.
- Sack, Anna Sophie, grevinde. 54: 74—79.
- Sack, Fr. Chr., greve. 55: 141f, 144, 147.
- Sack, Knud Bille, greve. 55: 147f.
- Schönbach, Elisabeth, g. Fr. Giese. 54: 60.
- Schiøtz, spr. 54: 18, 27.
- Seefeld, Jørgen, lensmand. 51: 49—60.
- Siemsen, landmåler. 52: 82f, 86, 88.
- Siersted, H., forvalter. 54: 70.
- Sigvardsen, Hans, spr. 54: 52f.
- Simonsen, Andreas, gmd. 52: 49—51.
- Skou, Hans, spr. 54: 60.
- Skov, Niels, hmd. 52: 120, 122, 124, 126.
- Sletting, Ulrica Eleonora, pr.-enke. 55: 123f.
- Sonnesen, inspektør. 55: 148—61.
- Spange, Th., lærer. 55: 15, 17, 19, 23, 28 36f, 63—65, 70, 75.
- Spielderup, Jacob, spr. 54: 102.
- Stampe, Hans, friskolelærer. 53: 11—17.
- Steman, amtmand. 52: 81, 98.
- Stemmer, Johan Chr., møller. 51: 152—55.
- Stork, Peder Nielsen, bonde. 52: 25f.
- Svane, Birgitte, Ingemanns moder. 53: 88f.
- Sørensen, Anders, bondefoged. 52: 59f.
- Sørensen, Rs., skolelærer. 53: 83f.

- Teilmann, A., spr. 55: 118.
Teilmann, Christen, møller. 53: 57, 69f.
Thomasdatter, Anne, g. Hans Sigvard-
sen. 54: 52f.
Tilemand, Oluf, spr. 53: 54, 59.
Tornborg, Nicolaj, musikant. 52: 24f.
Toxværd, Anders, spr. 51: 103, 106, 108.
Toxværd, Anne Cathrine, g. Otto Maar
i Magleby. 51: 105.
Toxværd, Christen. 51: 104—109.
Toxværd, Dorte Marie, g. Holger
Grubbe. 51: 103—109.
Toxværd, Frantz, fændrik. 51: 104—108.
Trellund, Gregers Daa, løjtnant.
51: 102f.
Trellund, Johan, regimentskvartermester.
51: 102.
Trolle, Anders. 51: 118f.
Trolle, Niels. 51: 117f.
Truelsen, Anders, hmd. 54: 48.
Ulfeldt, Corfits. 51: 50—54.
Vedel, Johs., smed. 53: 11.
Wendelboe, Christine, g. Torsten Knud-
sen. 55: 129—38.
Westesen, Peder, murer. 51: 132f.
Viborg, Hans Pedersen, spr. 51: 114f.
Wiger, Niels Andersen, fuldmægtig.
55: 89—93.
Villaume, Ernst Eberhard. 51: 69ff.
Vincentsen, Jørgen, gmd. 52: 53—59.
Vind, Anne Elisabeth, g. Diderik Grub-
be. 51: 100—102, 111; 55: 98.
Winther, Peder, spr. 51: 131f; 55: 98.
Østrup, J. P. 51: 176—90.

2. STEDNAVNE:

- Alsted skov. 51: 92.
Antvorskov. 51: 94, 98, 202; 55: 79, 81.
Basnæs. 54: 88f, 107, 111.
Benløse. 54: 31—49, 53.
Bisserup. 52: 25f, 29, 32, 37f; 54: 101,
148; 55: 88—92.
Bjørneskoven. 51: 93f.
Bodal. 51: 9.
Boeslunde. 51: 101, 103, 109, 113; 55: 70,
81.
Borreby. 51: 46, 102; 54: 88—93.
Bromme. 51: 11—17.
Brådegård. 51: 118.
Bøgelunde. 52: 26, 39—41, 52.
Conradsfeldt. 54: 15.
Dalmose kro. 51: 141; 54: 147f.
Døjringe mose. 51: 45.
Eggeslevmagle. 51: 93, 101—108, 113;
52: 49f, 53—58; 54: 152f;
55: 9—74.
Eskildstrup, Boeslunde sogn. 51: 109.
Falkensten. 55: 76, 78—80.
Farendløse. 55: 141, 148—62.
Flakkebjerg herred. 51: 102, 138; 54:
151—153; 55: 33, 70, 76f.
Flakkebjerg herredsting. 51: 104f, 110,
112; 55: 89f.
Flemstofte. 51: 136f; 52: 49.
Fodby sogn. 54: 151.
Frederikskilde. 53: 85.
Frederikskilde kro. 52: 107, 109.
Fuglebærg. 52: 106f, 144; 53: 100.
Fuirendal. 51: 124, 130f; 52: 23f, 33, 36,
49; 54: 101.
Førslev birketing. 51: 142.
Fårdrup. 55: 64.
Gerdrup. 51: 100—116; 54: 153; 55: 68.
Gerlev. 52: 123—25, 127, 129f.
Giesegaard. 54: 60f, 67, 70f; 55: 139—62.
Gimlinge sogn. 54: 152.
Glæno. 51: 117, 126f.
Gumperup skov. 52: 25, 29—31.

Kortfattet person- og stedregister

- Gunderslev sogn. 53: 50—72.
Gyrstinge. 55: 84—86.
Gækkelund. 55: 79.
- Halkevad mølle. 51: 94.
Halsby. 51: 94, 98.
Halsskov. 51: 93.
Harrested. 52: 118; 55: 79.
Harrested birketing. 55: 96, 100.
Harrestedgaard. 55: 99—104, 110.
Hashøj. 52: 114, 116.
Haslev. 54: 9—11, 13—15, 27f; 118—34.
Herlufsholm. 54: 151; 55: 15.
Holsteinsborg. 51: 61—91, 117—56, 178f, 182; 52: 25, 27, 29, 31, 33, 35f, 38, 40, 52, 63; 52: 110—13; 53: 85; 54: 89, 101, 104, 108; 55: 69.
Holsteinborg birk. 51: 117—56; 52: 22—64.
Hulby. 51: 93.
Hyllested. 51: 117f, 127—30, 145f, 148—151; 52: 50, 62f.
Hyllested-Venslev. 51: 117, 132, 140.
Høve. 52: 27f, 34, 38, 47, 60—62; 54: 147f.
Hårslev. 51: 70—72, 77f, 119, 145f; 52: 31, 33, 62.
Hårslev mølle. 51: 150.
Hårslev-Ting Jellinge. 51: 131f; 55: 83—86, 98.
- Idagård. 51: 204.
- Jystrup. 55: 116, 118, 120—22, 124.
- Kanehøj. 55: 70.
Kanehøj mølle. 51: 104, 107.
Karrebæk sogn. 54: 151.
Karrebækstorp. 51: 142—45.
Kirkerup. 51: 101.
Klippede. 55: 141, 148—62.
Korsør. 51: 96, 105, 126; 54: 138, 142—44.
Korsør nor. 51: 45, 92.
Krummerup. 52: 49, 62.
Kvislemark. 51: 79f; 52: 25f, 35, 37; 55: 88, 98f.
- Kværkeby. 54: 39.
Kyringe. 52: 9—17.
Kællerød. 51: 46.
- Lille Ebberup. 54: 138, 140.
Liselund. 51: 202.
Lundforlund. 52: 114, 124; 53: 95, 100.
Lyngbygaard. 51: 100—116.
Magleby. 52: 39f.
Marsk Stigs rev. 51: 98.
Marvede-Hyllinge. 54: 151f; 55: 83—110.
Menstrup. 52: 35, 37f; 55: 93—95.
- Nordrup-Farendløse. 54: 51—83.
Nordrupøster. 55: 139, 141, 148—62.
Nyrup. 52: 22f, 31f, 33, 35.
- Omo. 54: 137, 143f.
- Ringsted. 51: 92; 52: 68f, 80—105; 53: 81; 54: 14f, 17—19, 28, 32, 35—39, 42, 48, 51, 53, 65, 69f.
Ringsted kloster. 51: 49—60.
Rude. 54: 103f.
Rude mølle. 51: 133—40.
- Sandved. 52: 23f; 53: 98.
Sigersted. 53: 82.
Simmendrup. 54: 9, 26—28.
Skafterup. 51: 119f, 135, 155f; 52: 25f, 30, 33, 59; 54: 107, 111 113—16.
Skivede. 55: 139.
Skjoldnæsholm. 55: 114, 119, 122—25.
Skovsgaard. 51: 115.
Skuderløse. 53: 18—49.
Skælskør. 51: 92, 103; 53: 82, 84, 92f, 94; 55: 42f, 57.
Skørpinge. 51: 80f, 94; 55: 77, 80f.
Slagelse. 51: 176, 188, 191—204; 52: 146—50; 53: 82, 84, 87—101; 55: 76f, 80.
Slagelse bryghus. 53: 90—93.
Slotsbjergby. 51: 176, 179, 184, 186, 188f; 52: 114, 116—21, 126, 129f; 53: 73—80; 54: 138, 140f, 144; 55: 79.
Sludstrup. 52: 124; 55: 76—82.

- Snedinge. 51: 86, 117, 120, 125—27; 52: 27, 36f.
Snedinge mølle. 51: 152—55.
Sorterup-Ottestrup. 54: 61.
Sorø. 52: 9—20; 53: 82f, 87—89; 55: 129—38.
Sorø akademi. 55: 139, 141.
Spjellerup. 51: 80, 135; 55: 88—90.
St. Bendts kirke. 52: 81, 83, 89f, 96.
Stenmagle. 51: 14, 29.
Stenmagle Kongemose. 51: 29—35.
Stigsnæs. 51: 138; 54: 85—100.
Sønder Jellinge. 51: 120, 141f, 146.
Sørbymagle. 51: 94.
Terslev-Ørslev. 55: 141, 152.
Ting Jellinge. 51: 146; 54: 112; 55: 70.
Tjustrup-Haldagerlille. 54: 152.
Tjæreby. 51: 98, 104f.
Topshøj skov. 51: 92.
Tornemark. 51: 142—45; 52: 23, 28, 33, 37f, 46f, 49f; 54: 112.
Tornemark mølle. 52: 28.
Trelleborg. 55: 70.
Trolholm. 51: 117—19.
Tårnborg. 51: 92—99.
Vallensved sogn og by. 54: 151; 55: 38, 99—104.
Valsølille. 55: 113—27.
Vanløse. 51: 15; 53: 9, 11.
Venslev. 51: 120, 133f; 52: 24f, 39—46, 51—53; 53: 83; 54: 101—116.
Vigersted. 54: 41.
Vårby å. 52: 68, 119, 126.
Ørslev. 52: 26, 63; 54: 10f.
Ørslev-Bjerre. 51: 117—119; 54: 152f.
Åmosen. 51: 9—47.
-

FORKORTELSER:

- g.:** gift med.
- gmd.:** gårdmand.
- hmd.:** husmand.
- kpl.:** kapellan.
- spr.:** sognepræst.

AARBOG FOR
HISTORISK SAMFUND
FOR SORØ AMT

BIND 56

1969

HISTORISK SAMFUND
FOR SORØ AMT

Bestyrelsen:

Lektor L. Balslev, Sorø.

Amtsrådssekretær Folmer Christensen, Sorø, næstformand.

Læge K. E. Christensen, Slagelse.

Viceinspektør R. Henneke, Kongelyset 104, Slagelse, kasserer og sekretær.

Landsrettsagfører Carl Jonsen, Ringsted.

Skoleleder Johs. Lyshjelm, Magleby pr. Skælskør, formand.

Bibliotekar Jens A. Nielsen, Haslev.

Overlærer Erling Petersen, Fredensvej 8, Fuglebjerg.

Husejer Niels Fr. Rasmussen, Nordrup pr. Ringsted.

Revisorer:

Viceinspektør Fr. Andersen, Slagelse.

Bankfuldmægtig Kai Jensen, Slagelse.

Redaktionsudvalget:

Lektor L. Balslev, Sorø.

Bibliotekar Jens A. Nielsen, Haslev.

Overlærer Erling Petersen, Fuglebjerg.

Henvendelser i redaktionssager sker til sidstnævnte, der er ansvarshavende redaktør. Bidrag, der ønskes optaget i næste årbog, skal være redaktionen i hænde senest 1. april 1970.

Årbogens bidragsydere kan — efter aftale med redaktøren — forvente at modtage et antal særtryk af deres artikler eller eventuelt et mindre honorar pr. side. Hvad eventuelle billeder angår, betaler samfundet *kun* klicheerne.

INDHOLD AF BIND 56

Om Sorø amts tilblivelse	7
Af skoleinspektør <i>A. Strange Nielsen</i> , Toksværd	
Fra Flakkebjerg herred, nogle tingbogsoptegnelser	25
Af <i>Erling Petersen</i> , Fuglebjerg	
Af Sprogø's historie	44
Af museumsforstander <i>E. L. Parbol</i> , København	
Et våbenoffer fra den yngre bronzealder	78
Af museumsinspektør <i>Henrik Thrane</i> , København	
Om Sørup hospital i Vетterslev	88
Af skoleleder <i>J. Lyshjelm</i> , Magleby	
Nikolaj Nielsen, lærer i Ørslev, Ringsted herred	96
Af <i>Kristen Kr. Ingvorsen</i> , Roskilde	
Hellig tre kongers løb på Agersø og Omø	111
Af <i>Christian Heilskov Rasmussen</i> , København	
Fra en landsby og dens skole, Døjringe by	125
Af lærer <i>Karl Rønne</i> , Slotsbjergby	
Litteratur om Sorø amt 1968–69	146
Nyt fra de lokalhistoriske arkiver	150
Historisk samufnd 1968, beretning, regnskab m.m.	155

Om Sorø amts tilblivelse

*Arbogen bringer her det foredrag, som blev holdt
ved Historisk Samfunds møde på Gerlev Idrætshøjskole d. 17. april 1968
af A. Strange Nielsen*

Forud for Sorø amts nuværende struktur, som blev til i 1798, er der gået en lang udvikling, og det er den, vi nu skal høre om.

Udviklingen frem imod det, vi i dag kalder Sorø amt, strækker sig over mere end tusinde år, og ingen forestiller sig, at denne udvikling er slut. Tværtimod viser disse års bevægelse henimod endnu større administrationsenheder – storamter – at vi atter er nået til et tidskifte, hvor den bestående ordning ikke længere rækker til. Dette vil også få konsekvenser for Sorø amt, og det er derfor aktuelt at ride den udvikling op, der er gået forud for den nuværende struktur.

Mange fortidsminder og fund vidner om, at store dele af Sorø amts område var befolket af virksomme mennesker. Men denne befolkning samlede sig i bestemte afgrænsede områder. Ind imellem lå store, ubeboede naturområder, og menneskene i bosættelsesområderne udgjorde kun i ringe grad et fællesskab.

Imidlertid blev bopladserne til landsbyer, og landsbyerne sluttede sig sammen i sogne. Købstæder var der slet ikke tale om. Det var nødvendigheden af et fælles indre styre, udøvelsen af en fælles religion og samlingen omkring et fælles forsvar, der betingede udviklingen henimod det, vi kunne kalde et sogn. En slags sogne havde man allerede, før kristendommen kom til landet; vi véd ikke meget herom, men ofte blev det kristne kirkesogn til på grundlag af et ældre sogne-område. Hvor mange små fællesskaber, vi skal regne med, får vi en idé om

Lind Studio, Vitu 7

Herredskirken i Ting Jellinge

ca. 1955

ved at notere os, at Sorø amt i dag består af 81 landsogne; hertil kommer købstæderne samt endnu 5 nedlagte kirkesogne på landet, hvor kirkerne blev afbrudt som følge af reformationen 1536.

HERREDER

Det var i høj grad naturen, der bestemte grænserne mellem de enkelte bosættelsesområder. Mod vest og syd afgrænsedes områderne af Storebælt og smålandshavet, til de andre sider af søer, vandløb og store skove. Ud fra de naturgivne forhold udviklede de lokale samfund sig. Der var gode og velegnede områder med dyrkbar jord, der var dårlige områder med sandet eller sumpet terræn, og der var udsatte om-

råder langs kysterne. Susåen og Tudeå, de store skove ved Skjoldenæsholm, Svenstrup, Gisselfeld og Tureby samt Åmosen og Holmegårdsmosen udgjorde en næsten uoverstigelig afgrænsning til naboegnene.

På lignende måde opdelte vandløb og skovstrækninger det nuværende amtsområde i 4 store samfund, der hver for sig var omgivet af ubeboede naturområder; man kunne passende sige, at befolkningen bestod af 4 stammer. Hver af disse holdt sammen om religion, om lov og ret og især om fælles forsvar mod ydre fjender. Det er på denne baggrund, inddelingen af landet i herreder har fundet sted, men det er ikke muligt at fastslå, hvornår herederne er blevet organiseret. Måske skete det i jernalderen, måske i begyndelsen af vikingetiden.

I sin bog „Herredsbogen“ fremsætter forfatteren *Thorkild Gravlund* den mening, at overleveringen om troldkastede kæmpesten, som altid kastes ind over grænserne mellem herrederne, er minder om gamle stammefejder. I Sorø amt kendes ialt fald 22 sådanne sten.¹⁾

I Sorø amt opstod på denne måde Ringsted, Alsted, Slagelse og Flakkebjerg herreder, som alle fik navn efter en centralt placeret lokalitet, sandsynligvis heredets oprindelige samlingsplads.

Ringsted herred afgrænsedes mod nord, øst og syd af store skove ved Skjoldenæsholm, Svenstrup, Tureby og Gisselfeld og mod sydvest af Susåen. Mod vest fandtes ingen naturlig grænse mod Alsted herred, men allerede tidligt opstod der et nøjere kulturelt fællesskab mellem disse to herreder.

Alsted Herreds naturgrænse mod nord udgøres af Aamosen, hvorfra et skovbælte strækker sig langs herredets vestgrænse helt til Tystrup sø, der sammen med Susåen danner sydgrænse.

Slagelse herred har den før nævnte skovgrænse mod Alsted herred, mod nord danner Tudeå skel, mod vest Storebælt og mod syd forskellige mindre åløb.

Flakkebjerg herred grænser mod syd og sydvest til havet, mod øst

til Susåen og Tystrup-Bavelse søerne, mod nord og vest til skove og mindre åløb.

Det er helt øjensynligt, at herredsinddelingen havde militær betydning. Hvert herred udgjorde sit eget distrikt, der havde pligt til at stille et bestemt mandskab. Dette synes især at have haft betydning for sø-ledingen, hvor hvert herred bemandede sine skibe. Gamle landingssteder som Tårnborgh og Trelleborg i Slagelse herred, Skælskør og „Hørishavn“ (Bisserup) i Flakkebjerg herred har sikkert fungeret som samlingspladser for herredernes mandskaber.

Anderledes var forholdene i Ringsted og Alsted herreder, der ikke har nogen grænse til havet. Til gengæld har de forbindelse med havet gennem Sjællands største vandløb, Susåen. Det er helt uklart, om dette vandløb har været stort nok til at fremføre ledingskibe. Der kan i så fald kun være tale om den nederste del af dette åløb. De gamle overleveringer om en sådan sejlads på Susåen må behandles med megen varsomhed.

Som allerede nævnt samledes befolkningen i et herred om lov og ret og om fælles religionsudøvelse. Disse forsamlinger blev ledet af ansatte folk fra herredet, men adskillige helligdomsnavne f. eks. *Tislund*, *Torskilde* og *Frøsmose* ved Ringsted giver et indtryk af, at troen på de gamle nordiske guder har spillet en stor rolle.^{2a})

Hvor det drejede sig om retsplejen, var det herredsfogden, der ledede forhandlingerne. Ejendomshandeler blev stadfæstet på tinge, og skøder blev udstedt. Forbrydere blev anklaget, dømt og henrettet, og mange stednavne i gamle dokumenter og protokoller fortæller om de gamle tingsteder, hvor alle disse sager blev behandlet. Inden for samme herred kan der spores flere forskellige tingpladser; dette kan have sin årsag i, at de skiftende herredsfogder fandt det praktisk at holde ting flere steder i deres områder, eller måske fandt det bekvemt at afholde tinget i nærheden af deres egen bopæl.

For *Ringsted herreds* vedkommende vanskeliggøres overskuelighe-

den ved, at Ringsted foruden at være herredsby tillige var landstingsby; hertil stævnedes folk fra hele Sjælland med omliggende øer, når det drejede sig om de store og betydningsfulde sager, der var hævet over herredernes kompetence.

Da købstæderne tidligt frigjorde sig fra herredets retspleje, finder vi tingpladserne ude i landsognene. I 1259 holdtes der ting i *Mulstrup* i Nordrupøster sogn; dette sted kan lokaliseres ved hjælp af markbogen 1684, hvor navne som *Tingbjergsagre*, *Tinghusagre*, *Tingsletten*, *Blodholmen* m. fl. godtgør, at stedet må have ligget ved Ringsted-Haslev landevej 5 km syd for Ringsted.^{2b)} Der er perspektiv i navnet *Tinghusagre*. Til at begynde med foregik tinget altid under åben himmel, og først i løbet af 1600-årene blev det mere almindeligt, at der fandtes tinghuse ved herredstingene. I *Mulstrup* konstaterer man således, at tingstedet må have været i funktion gennem århundreder.

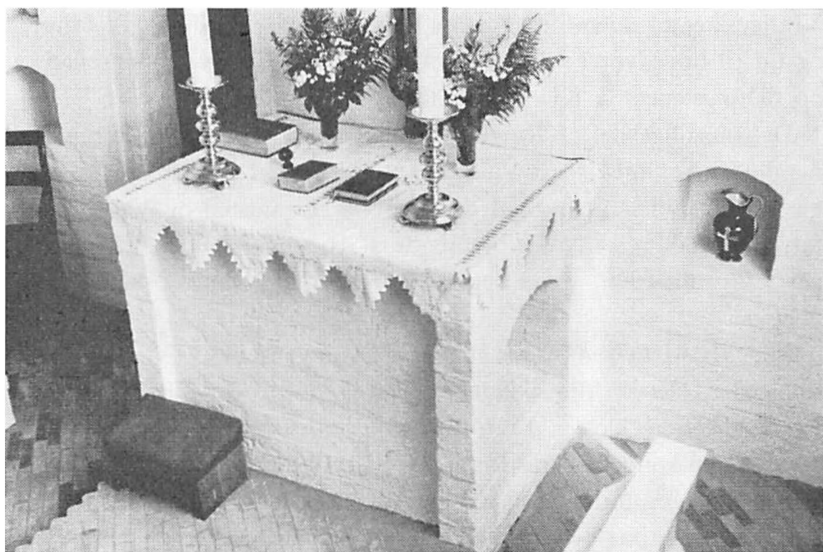

Foto 1969

»De fredsloses skjul«

J. B. Larsen

Et andet tingsted kan spores i *Sneslev* sogn, hvor der på Gashøjmarken øst for sneslev kirke haves overlevering om tingsted, og hvor den nærliggende *Kagshøj* Ørslev sogn skal være det gamle rettersted. Her må det tages i betragtning, at tingstedet kan have været et birke-ting for herregården *Eskilstrup*. Iøvrigt ligger dette tingsted meget centralt i den sydlige del af det langstrakte Ringsted herred.

På Kværkeby mark, vest for byen, findes endnu et af Ringsted herreds gamle tingsteder. Markbogen 1682 bringer navnene *Tingvadsager* og *Domstykkekerne*. I Kværkeby kirke findes desuden „de fredløses skjul“. Det er et hulrum under det murede alterbord, stort nok til at en mandsperson kan opholde sig der. Den person, der var dømt fredløs på tinget, kunne søge tilflugt her, fordi kirken var et fremhelligt sted, og alteret var tilmed kirkens aller helligste sted.³⁾ Igennem Haraldsted sogn gik *Tingstien*; den kom fra Estrup, gik igennem Haraldsted by og fortsatte gennem Vrangskov oppe på åsens ryg. Efter Vrangskov gik stien ind gennem Valsømagle by nord om Troldhøjen og ud til hovedvej 1; derfra gennem Ortved by, over Værkevad og op til tingstedet på Kværkeby mark.⁴⁾

Den nordlige del af Ringsted herred havde yderligere et tingsted, nemlig *Grævlingebjerg* i Valsøllille Vesterskov. Denne plads, der ligger med halvdelen i hver af de to sogne Haraldsted og Valsøllille, er forsynet med en stenkreds bestående af 16 sten. Lige i nærheden ligger Eigtvedgården, hvor der i 1586 boede en herredsfoged *Arild Nielsen*.

Fra *Alsted herred* haves ingen oplysninger om beliggenheden af tingsteder. Det skyldes sikkert, at retsvæsenet i overvejende grad var lagt under Sorø kloster. En form for herredsstyre har der dog eksisteret, for i en kongelig skrivelse af 24.-9.-1605 befales det, at dette herred skal lægges under Ringsted herred, fordi det er så lille og ringe, at herredsfogden har besvær med på tingdagen at skaffe så mange folk til stede, at der kan holdes lovligt ting.⁵⁾

Også *Slagelse herred* synes at have haft skiftende tingsteder. Oprindeligt må *Slagelse* by have været samlingspunktet, men efter byens udsikkelse fra herredet i forbindelse med udstedelsen af dens købstadrettigheder, må de senere tingsteder søges i landdistrikterne. Her kan der peges på *Tinghøje* i Sønderup sogn og *Tinghuse* i Bocslunde sogn for henholdsvis den nordlige og sydlige del af herredet. I midten fandtes så retterstedet på *Slotsbjergby Galgebakke*.

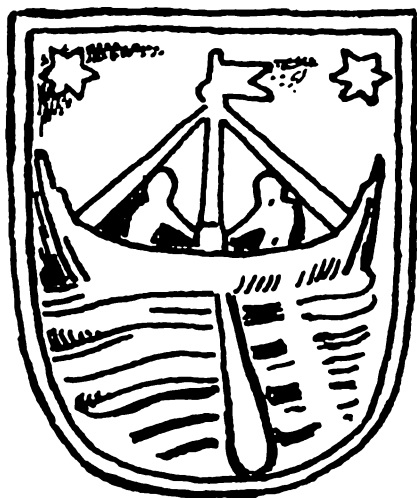
Flakkebjerg herred var det største og havde efter navnet at dømme sin oprindelige samlingsplads i *Flakkebjerg*. På et meget tidligt tidspunkt er herredets centrale plads flyttet til *Ting-Jellinge*. Her har vi et eksempel på den nære tilknytning mellem herredsting og gudsyrelse. Efter kristendommens indførelse blev det denne religion, herredsmændene forenede med tingmøderne. *Ting-Jellinge kirke* er Sorø amts mindste sognekirke. Dette kan meget vel forklares ved, at den oprindeligt er opført for at tjene som ting-kirke og sidenhen tillige er blevet sognekirke. En gammel beretning fortæller, at der blev holdt ting her i 1259, men så gammel kan den nuværende kirkebygning ikke være. Om der har været en ældre kirke på stedet, vides ikke, men *Ting-Jellinge kirke* nævnes i Roskilde-bispens jordebog 1370 med kun lidt land – altså et lille sogn.⁶⁾

Herredsinddelingen blev endvidere en gejstlig styreform, idet en af herredets præster blev udnævnt til provst og fik en overordnet stilling i forhold til de andre præster. Han blev på denne plads en mellemmand mellem herredet og biskoppen. I kirkelig henseende deltes *Flakkebjerg herred* 1617 (eller 1631) i et østre og vestre *Flakkebjerg herred*.

På herredsting udstedtes retsgyldige dokumenter som skøder, domme, tingsvidner o.s.v., og disse dokumenter forsynedes med herredets segl. Ingen af de bevarede herreds-seglmærker går tilbage til middelalderen, men selve seglmærket fortæller måske et og andet om det pågældende herred. *Ringsted herreds* segl kendes fra 1648 og viser en

kuppelformet bygning med et kors på taget. Denne bygning er placeret foran en trind ring. Man har gættet på, at bygningen kunne være en rundkirke, og at ringen skulle symbolisere Ringsted.

Alsted herreds våben indeholder de sammenslyngede bogstaver RA og dateres til 1610. RA skulle betyde de i 1605 sammensluttede Ringsted-Alsted herreder.

G. Kastel

1969

Midterskjoldet i Slagelse herredssegl fra 1610. — Mon det er det ældste billede af Storebæltsoverfarten?

Slagelse herreds våben forestiller et skjold, hvori der sejler et skib med styreåre, mast med banner og to mand om bord; over skibet ses to sekstakkede stjerner. Dette segl er fra 1610 og fortæller om havets store betydning for dette herred. Måske kan det tydes som det ældste billede af Storebælts-overfarten.

Flakkebjerg herred har to forskellige seglmærker. Det ene er fra 1610 og viser et skjold med en vælig, springende hest. Måske er dette

et minde om hedensk kultur, da hesten var offerdyret. Det andet segl er fra 1648 og gengiver et fladt klippestykke (et bjerg) – altså en illustration til navnet Flakkebjerg. Den førstnævnte udformning af Flakkebjerg herredssegl forekommer os at være den oprindeligste.

BIRKETING

Allerede i middelalderen blev det skik, at købstæder, domkirker og store klostre erhvervede birkeret. Det vil sige, at de fik kongelig anerkendelse af, at deres område og godsmængde måtte udgøre en selvstændig retskreds. For mange herreder betød dette, at enkelte gårde, hele landsbyer eller hele kirkesogne samt købstæderne blev taget ud af det retsområde, som herredet udgjorde. Flere steder, som f. eks. i Alsted herred, betød det så følelig en reduktion af herredet, at det, der var tilbage, havde ondt ved at bestå som selvstændig og funktionsdygtig enhed.

Efter reformationen 1536 fulgte adelen i vid udstrækning denne udvikling op ved at skaffe sig birkeret til gårde og godser.

På gejstligt hold var Sorø kloster blandt de første til at erhverve birkeret, og den derved dannede retskreds levede videre efter reformationen. Retten plejedes i Sorø og klostergodset overlod en af sine gode gårde til bolig for birkefogden. Således fungerede *Birkedommergården i Bjernede* 1654–1735.

Da *Ludvig Holberg* i 1747 fik sine godser etableret som baroni, opstod retskredsen „Baroniet Holbergs Birk“, der efter hans død i 1754 forenedes med Sorø klostres birk.

Også *Antvorskov kloster* udgjorde et eget birk. Denne retskreds vedblev at bestå efter klosterets verdsliggørelse i 1580 og i de efterfølgende perioder, da Antvorskov var kongeligt len, grevskab og rytterdistrikt.

Saltø birk rækker også tilbage til middelalderen, muligvis til den

tid, da dronning Margrethe ejede godset. Det samme er muligvis tilfældet med *Holsteinborg birk*, der må have bevaret disse rettigheder fra den tid, gården under navnet *Bråde* var en hovedgård under Roskilde bispestol.

Snart efter reformationen kom der som nævnt fart i oprettelsen af adelige birker. I 1539 fik Claus Bille birkeret til *Allindemaglegård* og hele sognet, og denne retskreds bestod, indtil kronen i 1575 overtog og nedlagde gård og gods. Navnet „Estrup Tingsted“ (en langdyss) minder endnu i vore dage om, at ting- og retterstedet havde sin beliggenhed ved Holbæklandevejen tæt nord for Haraldsted Langsø, hvor der er fundet skeletrester af henrettede personer.

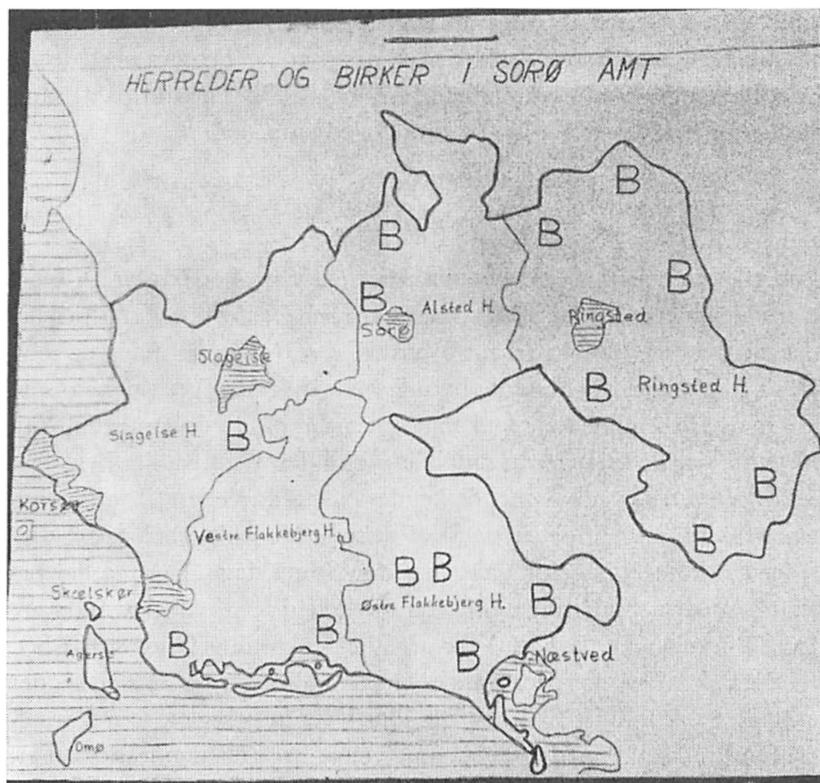
I 1544 fik rentemester Jochum Beck birkeret til *Førslevgård*, Herluf Trolle kunne i 1560 oprette *Herlufsholm birk*, hvorefter Peder Oxe i 1567 fulgte efter med *Gisselfeld birk*.

En ligsten fra 1632 i Eggeslevmagle kirke over birkefoged Hans Pedersen i Eggeslevmagle fortæller, at han var foged over *Borreby birk*.⁶⁾

Efter svenskekrigene 1657–60 skiftede mange herregåde ejere, og kronen betalte sine kreditorer med godser. Dette medførte oprettelse af endnu nogle birker. 1668 kunne biskop Hans Svane oprette *Svenstrup birk* og 1673 opnåede rentemester Henrik Müller kongelig tilladelse til at oprette af *Skjoldenæsholm birk*. *Harrestedgårds birk* nævnes i overlærer Erling Petersens artikel i Sorø amts årbog 1963 „Magister Diderik Grubbe“, hvor ejerinden af Harrestedgård i 1690 stævner pastor Grubbe i Kvislemark, fordi han havde giftet sig med hendes datter uden hendes tilladelse.

Herregåden *Fuirendal* har endvidere haft sit eget birketing.

Det yngste birk i Sorø amt blev oprettet 1743 af Ida Margrethe Rentlow, som fik ophøjet herregårdene Sørup, Rosengården og Sandbygård til et baroni med navnet Conradsborg. Dette baroni overtoges herefter af hendes søn Conrad Ditlev Knuth, som atter ophævede det

N. Strange Nielsen Placeringen af birketingene er angivet ved B

1968

i 1796. *Conradsborg birk* afløste et ældre og mindre *Sørupgårds birk*, der kun havde omfattet denne ene gård.

Birke- og herredsfogderne var ansete folk, som havde råd til at bestille gravsteder inde i kirkerne. I Høm kirke er bevaret en ligsten over *Christen Tøgersen*, der døde 1704 som birkefoged over *Sørupgårds birk*; han havde da boet i Høm by i 47 år. I Veterslev kirke ses efterfølgerens ligsten. Den er af norsk marmor og lagt over *Jens Clausen Tidemand*, død 1754 som birkefoged over *Conradsborg birk*. Af lig-

stenene fremgår det, at disse to birkefogder samtidig havde bestridt bestillingerne som herredsfogder over Ringsted og Tybjerg herreder.⁷⁾ I det hele taget kom man i løbet af 17- og 1800-årene ind på at sammenlægge flere herreds-, by- og birkefoged embeder.

KØBSTÆDERNE

Som allerede nævnt frigjorde købstæderne sig fra herredsstyret i løbet af middelalderen. Dette skete ved, at kongen udstedte købstadprivilegier med særlige rettigheder for byens borgere, herunder netop en selvstændig retspleje, det såkaldte byting, hvor byfogden præsiderede som dommer. De seglmærker, som han anvendte på de dokumenter, han udstedte, har de fleste steder udviklet sig til det, vi nu kalder byvåben.

For *Ringsteds* vedkommende kendes en stadfæstelse af byens privilegier fra 1441, men det fremgår af disse, at de ældste købstadsrettigheder kan føres tilbage til Valdemar den Stores dage. Her må der peges på, at den sandsynlige datering af de ældste privilegier må være den 25. juni 1170, da Knud Lavards helgenkroning fandt sted i Sct. Bendts kirke. Den nære forbindelse mellem klosteret og dets kirke, der endvidere var indviet til Vor Frue illustreres af byseglet, som forestiller Jomfru Maria med barnet, omgivet af tre tilbedende skikkelser. På himmelen oven over ses Bethlehemstjernen og Vorherres velsigende hånd.

For *Slagelses* og *Skælskørs* vedkommende kender man kongelig stadfæstelse af købstadsrettigheder i henholdsvis 1288 og 1414, men også her må der være tale om fornyelse af endnu ældre privilegier. De første kendte privilegier for *Korsør* er udstedt i 1425.

I Slagelse benyttede man et bysegl med et billede af Sct. Jørgen, der fælder dragen; det ældste bevarede segl er fra 1519. Fra samme år stammer det ældste Korsør-segl, hvori der findes en gengivelse af Sct. Gertrudskapellet, som blev nedrevet i 1863.

Fra Skælskør har man bevaret to forskellige bysegl. Det ældste, fra 1421, er et nærbillede af den buede plankebro mellem de to bydele, og under broen ligger en musling. På det yngre segl, fra 1608, har man fået broen på afstand, så der er blevet plads til en gejstlig bygning på hver side af den. Dette minder os om, at der foruden kirken på den vestlige side af broen har været et klosteranlæg på den østlige side.

Sorø er amtets yngste købstad, idet byen fik udstedt sine privilegier så sent som 1638. I århundreder forinden havde *Sorø* klostets birk forestået retsplejen, og i seglet fra 1468 ser man en abbedstav i midten; i forgrunden fra venstre kommer Vorherres velsignende hånd til syne; i baggrunden nathimlen med månesegl og to stjerner.

I Landsarkivet i København er bevaret tingbøger fra alle disse herreder, birker og byting undtagen fra Allindemagle, Harrested og Fuirrendal birker. For købstædernes vedkommende er der protokolrækker fra 16- og 1700-årene og i nogle tilfælde langt frem i tiden.⁸⁾

LENSSTYRET

I begyndelsen af middelalderen opstod den ordning, at kongen overdrog det til mænd, han kunne stole på, at styre et større eller mindre stykke af riget på kongens vegne, herunder navnlig at opkræve skatter og levere dem til kongen. Disse kongens lokale embedsmænd fik navn af lensmænd, og de var den øverste stedlige myndighed. De store len styredes fra de stærke kongelige borge som f. eks. Tårnborghorsør i *Sorø* amt. Ligestillet med lensmanden var abbederne på herreklostrene i Ringsted, *Sorø*, Antvorskov og Skovkloster, der styrede de vidtstrakte klostergodser med samme tilsvarende overfor kongen. Gennem biskoppelige lensmænd på storgårdene Fredsgårde, Saltø og Bråde (Holsteinborg) udøvede Roskildebispen de samme funktioner på bispestolens gods.

Ved reformationens gennemførelse 1536 overtog kronen efterhånden hele kloster- og bispegodset, men dette betød ingen egentlig omlægning af administrationen. I stedet for abbeder og gejstlige lensmænd ansatte kongen efterhånden verdslige. Det nuværende Sorø amt var da et broget, indviklet og ret uoverskueligt administrationsområde, hvor klostergodserne Ringsted, Sorø og Antvorskov fungerede videre som kongelige len ved siden af Korsør slotslen, der omfattede store dele af Slagelse og Flakkebjerg herreder. Foruden disse større len fandtes de små len Skjoldenæs, Saltø og Vinstrup, mens dele af Alsted herhed en tid hørte under Roskildegårds len, hvilket også var tilfældet med Skjoldenæs len i tiden fra 1567 og indtil 1617, da det samlede Ringsted herred henlagdes til Ringsted klostres len. Vinstrupgårds len blev 1597 lagt til Antvorskov, mens Saltø, der også omfattede Skelby sogn i Tybjerg herred, stadig bevarede sin selvstændighed.⁹⁾

Lensmanden drog omsorg for opretholdelse af ro og orden i sit len, og derfor måtte han holde en mindre styrke væbnede svende. I fredstid kunne han benytte dem som politi, i tilfælde af krig måtte han møde ved hæren med disse svende, eksempelvis kan det nævnes, at lensmanden på Skjoldenæs i 1526 skulle stille med 8 „vergaftige“ karle med heste, harnisk og glavind inden- og udenlands.¹⁰⁾ I 1555 forlangte kongen sådanne 4 karle af Skjoldenæs, 2 af Fredsgårde og 8 af Ringsted kloster,¹¹⁾ mens Antvorskov i 1589 måtte stille 4 karle.⁹⁾

Fra de ældste tider var det almindeligt, at lensmanden fik lenet overdraget som afgiftslen. Han måtte da sørge for, at alle de forpligtelser og opgaver, der hvilede på lenet, skete fyldest. Endvidere måtte han svare en fast afgift til kongen; hvad der derefter kunne blive til overs af lenets indtægter tilkom lensmanden som løn, og mange lensmænd var dygtige til at fremskaffe et sådant overskud.

Det hændte ikke sjældent, at lenet på denne måde blev udbyttet temmelig stærkt. Derfor gik man efterhånden over til, at lensmanden skulle aflægge regnskab for indtægter og udgifter; selv fik han så en

fast løn i penge og naturalier samt andel i de såkaldte „uvisse“ indtægter. I Rigsarkivet er der bevaret lange rækker af lensregnskaber fra forskellige af lenene i det nuværende Sorø amts område.

Ringsted klostres len indtog en særstilling. Efter reformationen styredes det stadig af lærde mænd, der førte titel af abbed, og denne styreform vedblev til 1592, da lensmandsbestillingen her forenedes med embedet som landsdommer for Sjælland. Landsdommeren havde herefter sin bolig i det nedlagte kloster. Herfra styrede han lenet, hvis overskud for en stor del gik til hans aflønning. I tiden 1592–1662 blev Ringsted klostres len således administreret af 5 på hinanden følgende landsdommere, alle ansete mænd af dansk adel.¹²⁾

I tiden fra reformationen til 1605 styredes Korsør og Antvorskov len hver for sig, med egne lensmænd. Herefter blev de lagt sammen og bestyret af lensmanden på Antvorskov, som i 1596–1604 og 1617–46 yderligere havde Sæbygårds len under sig.⁹⁾

FRA LEN TIL AMTER

Efter de ulykkelige svenskekrige 1657–60 indførtes enevælden i Danmark. Indtil dette tidspunkt havde lensmændene været både militære og civile embedsmænd. Krigen havde vist, at denne form for militærvesen intet var værd. Adelen, der havde eneret på lensmandsbestillingerne, havde ikke magtet at forsvare landet. Den enevældige konge besluttede da en nyordning af det lokale styre. De nye administrationsområder skulle efter tysk skik kaldes amter, borgerlige personer skulle have adgang til at blive amtmænd, og amtmændene skulle kun beskæftige sig med civile sager.

Ringsted herred blev til *Ringsted amt*, Alsted herred blev til *Sorø amt*, Slagelse herred til *Antvorskov amt* og Flakkebjerg herred til *Korsør amt*. Nu var altså de ældsamle herreder atter samlede, hver under sin egen administration. En lille undtagelse dannede *Svenstrup*

amt, der eksisterede 1660–66 omfattende mindre dele af Ramsø og Ringsted herreder, samt det gamle Saltø len, der fortsatte som *Saltø amt* i tiden 1664–70, hvorefter områderne i Flakkebjerg herred lagdes til Korsør amt, mens Skelby sogn af Tybjerg herred gik til Vordingborg amt.

Ringsted og Sorø amter administreredes hver for sig i tiden 1660–1748, men allerede fra 1684 havde de samme amtmand. Ved oprettelsen af det nye Sorø Akademi i 1747, blev Akademiet og byen unddraget stiftsamtmændens (i Roskilde) bestyrelse og henlagt under Akademiets overhofmesterembede, som skulle styres af amtmanden over Sorø amt. Da Ringsted og Sorø amter året efter som nævnt blev sammenlagt, kom disse forenede amter samt Akademiet og Sorø købstad under én fælles amtmand. Og 1787 ophævedes det særlige overhofmesterembede.

Antvorskov og Korsør amter forenedes straks i 1660 under en fælles amtmands styre. Da amtmandsstillingen i Ringsted–Sorø amter blev ledig i 1787, konstituerede man den daværende amtmand over Antvorskov–Korsør amter, kammerherre *Vilhelm Mathias Skeel* til også at beklæde stillingen som midlertidig amtmand i Ringsted–Sorø.

På dette tidspunkt var der planer om en stærk nedskæring af amtternes antal i Danmark. Denne amtsreform blev besluttet ved kongelig resolution af 4. september 1793. Det blev da bestemt, at Ringsted, Alsted, Slagelse og Flakkebjerg herreder skulle sammenlægges til et amt, som skulle hedde Sorø amt. I lange tider brugte man betegnelsen „Nye Sorø amt“ om denne sammenlægning for at undgå forveksling med det gamle Sorø amt.

Sammenlægningen trådte i kraft 1798 samtidig med, at *Poul Kristian Stemann* tiltrådte som amtmand over det nye storamt. Året efter blev købstæderne Ringsted, Slagelse, Korsør og Skælskør underlagt dette amtsstyre.¹³⁾

Koncentrationen af 4 amter til 1 medførte betydelige omlægninger

af administrationen, hvorved det grundlag skabtes, der trods manglende geografisk afrundethed, har gjort Sorø amt til en sammenhørende enhed.

Amtsreformen af 1798 gjorde det muligt at tage nye og påtrængende opgaver op. Man kunne tage sig af de hoveriforeningssager, der var en følge af stavnsbåndets ophævelse 1788, og af udskrivningsvæsenet med de nyoprettede bestillinger som lægds mænd og sognefogder. 1803 tog man fat på at ordne den sociale forsorg gennem oprettelse af amtsfattigdirektionen, 1806 fulgte skolevæsenet efter ved oprettelse af amtsskoleledelsen, og endnu flere områder kunne nævnes.

Stadig var amtsstyret præget af landets enevældige forfatning. Amtmanden var faktisk lige så enevældig i sit amt som kongen i hele sit rige. Dette varede ved, til det i den kongelige forordning af 13. august 1841 blev bestemt, at befolkningen gennem indirekte valg skulle vælge et amtsråd til at styre amtets sager. Men amtmanden skulle være „født“ formand. Det første amtsrådsmøde i Sorø amt blev holdt 2.-3. maj 1842.

Det har vist sig, at de storamter, der blev dannet iflg. resolutionen af 4. september 1793, nu atter står over for en revision. Det er værd at slå fast, at det var en fremsynet og holdbar ordning, der blev truffet i 1793; for den kunne fungere på tilfredsstillende måde i ca. 175 år.

LITTERATUR OG HENVISNINGER

1. Aug. F. Schmidt: Danmarks Kæmpesten — s. 154-56.
- 2 a. Arthur G. Hassø: Ringsted Købstads Historie I.
- 2 b. J. V. Christensen: Ringsted fra Saga til Samtid — s. 38.
3. Ringsted Folketidende 10. oktober 1953.
4. Meddelt 1957 af handelsmand Kristoffer Johansen, Benløse, født i Valsømagle 1879.
5. Sjællandske Tegnelser, bd. 20, s. 46-b.

6. Danmarks Kirker, Sorø Amt — s. 865 og s. 787.
7. Do. — s. 525 og 538.
8. Harald Jørgensen: Landsarkivet for Sjælland, Lolland-Falster og Bornholm — s. 73-78.
9. Kr. Erslev: Danmark-Norges Len og Lensmænd — s. 12-23 og 54-59.
10. Erslev og Møllerup: Frederik den Førstes danske Registranter — under dato 7. juli 1526.
11. Kancelliets Brevbøger 1551-55 — s. 177.
12. C. Rise Hansen: Hoveriet på Ringsted Kloster 1570-1620.
13. J. Bloch: Stiftamtmand og Amtmænd i Danmark 1660-1848 — s. 27-37.

Fra Flakkebjerg herred

nogle tingbogsoptegnelser

Af Erling Petersen

Den, der gerne vil vide lidt om, hvordan jævne mennesker levede og tænkte i de svundne tider, vil meget snart opdage, at han ikke kommer uden om, før eller siden, at gå i gang med et nøjere studium af de store, tykke og tilsyneladende ret så uoverkommelige protokoller, som det fra 1551 blev pålagt tingskriverne at indføre domme, skøder, tingsvidner og andre mærkværdige skrivelser i, og som almindeligvis kaldes tingbøger.

Indtil 1819 var Vester og Øster Flakkebjerg herred én retskreds, og de gamle tingbøger fortæller om retssager m.v. fra begge områder, men først fra 1768 er rækken af tingbøger ubrudt. Inden den tid er der mange lakuner. De ældste bevarede protokoller er fra 1602 og 1606–08, men derefter er der et spring på mere end hundrede år, idet tingbogen for tiden 1723–42 er den eneste, der er bevaret fra den mellemliggende tid. Fra denne omfangsrige og uhandlelige protokol er efterstående skildringer hentet.

De gamle tingbøger giver et broget og rigt nuanceret billede af det brede folks levevis og tænkemåde i gamle dage, og de er, som kilder betragtet, næsten uudtømmelige og ikke så ensidige, som mange forledes til at tro. Det er da helt klart, at en del af de personer, hvis navne blev bevaret i tingbøgerne, var mennesker, der afveg fra de gængse normer, det ligger i sagens natur, men de fleste, der mødte på tinge, var folk med rent mel i posen, for så vidt som det var mennesker, der

enten krævede retfærdighed eller ønskede, at retfærdigheden skulle ske fyldest. Men når det er sagt, må det tillige medgives, at tingbøgerne naturligvis også fortæller en hel del om småligt kævl og simpelt ret-haveri. Det kan dog næppe være anderledes, for også i tingbøgerne møder vi mennesket, som det er – på godt og ondt.

I. *Under stavnsbåndets tvang.*

Da stavnsbåndet i 1733 blev indført, fik Danmarks godsejere travlt med at sikre sig de folk, der hørte hjemme på deres godser, dels for i givet fald at være leveringsdygtige med værnepligtigt mandskab, dels for at have folk nok at sætte ind på de ledige fæstegårde. De gjorde med andre ord deres bedste for at efterleve forordningen af 4. februar 1733, der bestemte, at ingen bondekarl under 36 år måtte forlade det gods, hvor han var født. Det findes der da også mange vidnesbyrd om, ikke mindst i landets tingbøger.

Også i Flakkebjerg herreds tingbog ses eksempler på godsejernes utrættelige iver for at følge forordningen op. – Allerede den 29. oktober 1733, altså selv samme år, som forordningen om stavnsbåndet blev udstedt, fik Basnæs gårds ejer, kaptajn de Boyssset, på herredstinget dom over en tjenestekarl, Morten Christensen, der havde tjent hos godsets bonde, Peder Mortensen på Glænø, men som var undveget derfra for at undgå soldatertjenesten. Han blev dømt til inden 15 dage at indfinde sig „paa høvedle og velbaarne Hr. Capitain de Boysssets Gods og der forblive til hans Kongl. Mai'ts eller anden hans velbaarne Herskabs Tieneste“.¹⁾

Tre uger senere, den 19. november, mødte rådmand Peder Jensen til Bonderup og Lille Antvorskov på Flakkebjerg herredsting, hvortil han havde stævnet sin bonde, Rasmus Amundsen Svenske, der opholdt sig i Frølunde med sine bortgåede sønner, og krævede, at de alle fire skulle indfinde sig på hans gods „der at tiene og antage Huus eller Gaard, hvor det dem vorder forevist“. Ingen af dem havde dog

efterkommet stævningen, og da de heller ikke gjorde det de følgende tingdage, blev der den 24. december 1733 afsagt dom, hvori herredsfogeden efterkom Peder Jensens forlangende og slog fast, at Rasmus Amundsen Svenske og hans sønner, Anders, Henrik og Peder, havde at indfinde sig på Bonderup gods.²⁾

Den 15. juli 1734 mødte ridefogeden på Basnæs, monsieur Christen Toxværd, på tinge og forlangte vidnør ført vedrørende en del personer, der var undvejet fra Basnæs gods, hvor de hørte hjemme. Da retten havde givet tilladelse hertil, fremstod først Hans Hansen og Christen Jacobsen af Tystofte og forklarede, at Niels Laursen, som boede på de Boyssets gods, ved allehelgens tider 1733 var borttrømt fra sin fæstegård i Tystofte, „og hafde hand alt udtorsken samme Tiid og efterlod Gaarden næsten øde“. Derpå kom to bønder fra Lundby og vidnede, at i foråret, da de var begyndt at så byg, var deres nabo Peder Mogensen borttrømt fra sin fæstegård i Lundby, som han havde beboet i to år, og efterlod både kone og børn i gården. Siden havde ingen hørt noget som helst til ham. De samme to vidner, Jesper Hansen og Hans Dinesen fra Lundby, bevidnede sammen med Olle Christensen fra Lundstorp, at Olle Jensens kone i bemeldte Lundstorp for ungefær fire år siden var undvejet fra sin ægtemand. De forklarede alle tre, at „Olle Jensen haver, siden hun bortgick, saa vel som før hindes Bortgang, lefved som en ærlig og skickelig Mand, og veed de icke, at hand kand have gifved hinde Anledning til saadan Undvigelse“. Olle Jensen blev da også samme år ved tamperrettsdom skilt fra sin forfløjne kone, som godset iøvrigt heller ikke havde nogen interesse i at få tilbage. Med Peder Mogensen og Niels Laursen var det en helt anden sag. De blev tingdag efter tingdag påråbt, men mødte ikke, eftersom de forlængst var over alle bjerge, og den 25. november dømtes de til „at ansees og straffe som Rømningsmænd“, samt at betale sagens omkostninger med hver 10 rdl. – Men de var og blev borte.³⁾

Så havde forvalteren på Førsløvgaard, Peder Telling, mere held med sig, da han den 23. juli 1733 ved birkeskriver Thomas Martin gav møde på Flakkebjerg herredsting og indstævnedes fire tjenestekarle, nemlig Christen Laursen Hvid, Hans Nielsen, Jens Nielsen og Haagen Strickartsen, fordi de havde forladt deres tjeneste hos Plessens bønder i henholdsvis Menstrup og Karrebækstorp og i stedet fæstet sig bort til fire universitetsbønder i Menstrup. Telling krævede, at de igen tog tjeneste på von Plessens gods, og gentog sit forlangende 14 dage senere, men da ingen af de indstævnedes havde givet møde, blev sagen udsat til den 20. august, da universitetets ridefoged, Anders Pedersen, mødte og udtog kontrastævning. Sagen trak imidlertid ud, da parterne skiftedes til at blive væk. Den 3. september mødte prokuratoren Jochum Lorentz Sandroe fra Eggeslevmagle på Anders Pedersens vegne, men da var Telling udenherreds og mødte ikke. Tre uger senere mødte Peder Moerbech på von Plessens vegne, fordi Peder Telling i mellemtiden var død, men da havde Sandroe ikke givet møde.

Først den 8. oktober kunne sagen endelig nyde fremme, og der blev den dag ført en del vidner, hvoraf flere „var overværende paa Førsløvgaard og hørte Forvalter Telling sige, at hand icke gaf nogen Pas, som var udgaaet af Obercammerherrens Gods, og ellers forklarede a parte Hans Ollesen at have hørt det samme paa Førsløv Ting af bemeldte Forvalter Telling“. Laurs Pedersen og Peder Hansen af Menstrup forklarede, at de engang i foråret havde været ude hos Anders Madsens enke i Karrebækstorp for at forhøre hende, om hun havde noget at klage over Christen Laursen. Hun havde dertil svaret, at det ikke var tilfældet. Han havde på lovlig vis opsagt hende sin tjeneste, og „hun forlangede icke hans Tjeneste mere, siden hun hafde fæstet sig en anden Karl“.

Signeur Sandroe kunne ikke se rettere, end at de fire karle på helt lovlig vis havde opsagt deres tidligere tjenester og derfor burde fri-

kendes for sal. Tellings påtale. Plessens sagfører derimod påstod det modsatte og indlod dermed sagen til herrefogedens dom, der faldt den 26. november 1733. Det fremgik af dommen, at det af et tingsvidne fra Førslev birketing var godtgjort, at de fire karle oprindeligt havde tjent hos bønderne Peder Nielsen, Hans Nielsen og Hans Larsen i Menstrup samt Anders Madsens enke i Karrebækstorp på von Plessens gods. Det var ligeledes bevidnet, at to af karlene, Hans Nielsen og Haagen Strickartsen, havde efter opsigelse „*tou og trei dage f o r St. Hansdag 1732 udgaaet næste Fehrdag Mechelij (mikkelsdag)*“ derefter og indfæst dem til Universitetsbønderne Jørgen Ollesen og Lars Ollesen i Menstrup“. Den tredje, Jens Nielsen, havde allerede 1731 opsagt sin tjeneste og fæstet sig hos Peder Madsen i Menstrup, hvis gård også hørte til universitetet, mens Christen Laursen samtidig med de to første havde givet sig i tjeneste hos Hans Ollesen i Menstrup. – Salig Peder Telling havde ment, at de alle fire havde handlet i strid med loven, og at de derfor burde dømmes til straks igen at tage tjeneste hos bønder på det plessenske gods, mens de universitetsbønder, der havde antaget dem uden følgeseddel eller skudsmål, skulle straffes med at betale sagens omkostninger, men herimod påstod Anders Pedersen frifindelse.

Retten fandt, at selv om Jens Nielsen på lovlig vis havde opsagt sin tjeneste, så havde han ikke inden år og dag sørget for at forsyne sig med pas og følgeseddel, mens Christen Laursen vel i tide havde anmodet om pas, men ellers ikke fulgt den kongelige forordnings bestemmelser, hvorfor herredsfogeden kendte for ret, „*at fornævnte tvende Bønderkarle, Jens Nielsen og Christen Laursen, bør herefter at følge Hans Excellences høy- og velbaarne Hr. Geheimeraad og Oberkammerherre von Plessens Gods til Kongl. Mai'ts eller Godsets Tieneste*“. De skulle desuden betale sagens omkostninger med 10 slette daler, mens de to bønder, der havde fæstet dem, ganske frifandtes.

Angående de to andre karle, Hans Nielsen og Haagen Strickartsen,

så var det helt klart, at de med deres opsigelse havde holdt sig til forordningen og i tide krævet deres pas, men dette var blevet dem nægtet af sal. Telling, hvad flere af vidnerne havde hørt. Retten kunne derfor ikke se rettere, end at det jo ikke var „de pasløses Skyld, at de ey med Skudsmaal ere forsiufnede“, eftersom det var blevet dem nægtet: „Thi bør bemeldte tvende Karle, Hans Nielsen og Haagen Strickartsen, herefter at følge Det Kongelige Universitets Gods, til dettes og Hans Kongl. Mai's Tieneste“. Processens omkostning blev ophævet på begge sider. – Så vidt det kan ses, blev der med denne kendelse gjort ret og skel til begge sider, men bag denne strid mærkes tydeligt de respektive godsforvalteres bestræbelser for at være leveringsdygtige med værnepligtigt mandskab.⁴⁾

Det var dog ikke bare de private godser, bønderne undveg fra. I december 1733 sendte kommunitetets godsforvalter, hr. Iver Nissen fra Tjørnelunde, prokuratoren fra Eggeslevmagle, Jochum Lorentz Sandroe, til Flakkebjerg herredsting, hvor han fremlagde en skriftlig landstingsstævning og lysning efter Hans Pedersen og Jens Nielsen, som begge ved mikkelsdagstider 1733 var udgået fra kommunitetets gods og derved undveget deres tjeneste hos Peder Christensen i Eggeslevmagle. Hemming Sørensen, der også boede i Eggeslevmagle, oplyste under sin vidneforklaring, at de to karle var gået bort uden at have opsagt deres tjeneste, men Jens Nielsen var dog kommet tilbage for tre uger siden og havde igen taget tjeneste hos sin forrige husbond. Derimod var Hans Pedersen stadig ikke kommet tilbage, og ingen havde hørt eller set noget til ham, siden han forsvandt.

Monsieur Sandroe satte i rette, at de karle burde forblive på kommunitetets gods „at tiene og gjøre Kongens Tieneste“, og at Hans Pedersen burde være undergivet pågribelse, hvor han var at finde, da han ikke, trods efterlysningen, havde indfundet sig i sin plads hos Peder Christensen. Denne „irettesættelse“ fulgte herredsfogeden, da han den 7. januar 1734 fældede dom i sagen, bortset fra, at de to

rømningsmænd slap med at betale 6 rdl. i sagsomkostninger i stedet for 10 rdl., som Sandroe havde krævet dem dømt til at erlægge. Men om Hans Pedersen nogen sinde blev fundet og atter indført på kommunitetets gods, kan ikke ses.⁵⁾

II. *En opsætsig tjenestekarl.*

Det hørte vistnok til sjældenhederne, at en bondekarl i stavnsbåndets dage turde vove at sætte sig op mod sit herskab, men det hændte dog undertiden – og som regel til det nådige herskabs åbenbare fortrydelse.

Frøken Diderica Grubbe, der ejede Gerdrup i en kort årrække, var i hvert fald langt fra nådig, da hun den 19. november 1733 lod sin ridefoged Johannes Wulff give møde på Flakkebjerg herredsting og dør fremstille to kaldsmænd, nemlig Mogens Andersen og Jens Laurson, begge af Sønderup, som med oprakte fingre gjorde deres ed på, at de med otte dages lovligt varsel havde indstævnet Jørgen Hansen Dansker fra Frankerup, der nogen tid i forvejen havde fordristet sig til at indsende en skriftlig klage til amtmanden, højædle hr. von Warnstedt, og heri klaget over, at han en tid lang havde arbejdet „i Rasmus Wæfvers forhen iboende Gaard i Frankerup og ey noged derfor faaed“. Han havde også i sin klage påstået, at han havde noget til gode på godset, hvor han havde tjent en tid, før frøken Grubbe blev ejer af Gerdrup. Monsieur Wulff betegnede klagen som en aldeles usandfærdig beretning, som Jørgen Dansker burde lide dom for, ligesom han også burde stå til regnskab for sin halsstarrighed over for Rasmus Wæver, da han trods herskabets advarsler nægtede at pløje og i stedet „loed Tiiden unyttig bortgaac“.

Jørgen Dansker havde også i sin klage anført, at han havde 3 slette daler til gode hos Jens Laurson i Sønderup, men otte dage før jul 1733 fremstod denne på tinge og benægtede, at han skulle være Jørgen Dansker disse penge skyldig, hvorom han havde „een ubeskaared

Samvittighed“. Jørgen Dansker mødte selv og erklærede, at han ikke kunne bevise sin påstand, men gerne ville have lov til at gøre ed uden stævнемål. Da en del flere vidner ikke var mødt, henstod sagen til 7. Januar 1734, da Wulff på tinge fremstillede den i klagemålet navngivne Christopher Hendricksen, der forklarede, at Jørgen Dansker havde tjent hos ham for 14-15 år siden fra mikkelsdag til allehelgensdag, til hvilken tid han blev soldat for Gerdrup gods, „og derpaa udgick af sin Tieneste hen til sin beskickedede Lægdsmand“.⁶⁾ Han havde for denne korte tid fået i løn „een Skiep Bygsaaed og 9 Skjepper Haufresaaed“, som hans broder oppebar og skulle svare til.

Dernæst fremstod Christopher Laursen fra Hesselby og fortalte, at „for ungefehr 6 a 7 Aar siden føede (opfødte) hand for Jørgen Hansen en Koe og derfor ingen Betaling fick“. Det samme gentog sig året efter, men da kvittede han med Jørgen Hansen for det sidste år, da koen var gold og derfor „uden ald Nytte maatte føedes“. Han mente således ikke, at han var Jørgen Dansker noget skyldig – tværtimod!

I Jørgen Danskers klage var Christen Madsen af Båslunde anført med en skyld på 7 sldr., men han var død for 4-5 år siden, endnu inden frøken Grubbe havde overtaget Gerdrup. Egnens mest brugte prokurator, Jochum Lorentz Sandroe fra Eggeslevmagle, var til stede på tinget for at varetage Jørgen Danskers interesser, og han gjorde gældende, at da Jørgen Dansker mente at kunne bevise, at han ved skiftet efter Christen Madsen var blevet udlagt for de 7 sldr. „een blaae Koe, som endnu skal være på Steden“, så måtte det stå hen, indtil der kunne skaffes nærmere underretning derom. Jørgen Dansker oplyste derefter, at han af frøken Grubbe havde fået 4 sldr., hør-lærred og blårlærred til en skjorte samt 5½ td. byg for et års tjeneste i Møllegården i Frankerup, hvortil kom, at han havde endnu nogen havre i negen, som han var ved at tærske, men han vidste ikke, hvor meget han kunne få ud af det. To uger senere satte Johannes Wulff i rette, at Jørgen Hansens klage til amtmanden hverken var „af Rig-

tighed eller sand angifvende“, eftersom han selv for retten havde oplyst, hvad han havde fået i løn på Gerdrup og på gården i Frankerup. Man havde ydermere fra godsets side lovet at svare til hans løn, hvis han tog tjeneste hos en af de bønder, der endnu manglede karle, men han havde i det som i alt andet været opsætsig og modvillig. Wulff fandt derfor, at både herskabet og de i klagemålet nævnte bønder burde kendes sagesløse, hvorimod Jørgen Hansen for sine ubeviselige beskyldninger burde „gøre hans velbemeldte Herskab en sømmelig Erklæring“ og efter rettens skøn give noget til Eggeslevmagle sogns fattige samt betale processens omkostninger med 3 rdl. Desuden fandt Johannes Wulff, at retten burde påbyde Jørgen Dansker at oplyse navnet på sin „concipist“.7)

Den 4. februar 1734 mødte sr. Sandroe på Jørgen Danskers vegne og udtog kontrastævning imod herskabet og bønderne på Gerdrup gods, og den følgende tingdag hjemlede hans kaldsmænd, at de på lovlig vis havde indstævnet alle de i forrige retsmøde nævnte bønder samt frøken Grubbe selv med flere andre bønder, men ikke én eneste gav møde. Det gik lige sådan både den 4. og den 18. marts, og tiden gik hen helt indtil 1. april, inden der kom en fortsættelse i sagen. Sandroe besværede sig meget over vidnernes udeblivelse og fremlagde endnu en gang amtmandens brev af 16. november 1733 samt hr. kapitajn Grubbes attest af 3. februar 1734. Han erklærede dernæst, at når Gerdrups bønder med ed ville bekræfte deres udsagn og nu fragik at være Jørgen Dansker noget skyldig, så nødtes han nu til atter at fremføre dennes krav på de pågældende bønder. Men skulle de driste sig til at gøre den tilbudte ed, da tilbød Jørgen Dansker at bekræfte sin fordring med ed.

Sandroe kunne endvidere oplyse, at den nådige frøken Grubbe ud over den allerede betalte løn havde lovet Jørgen Dansker 8 alen vadmel a 12 sk. = een rdl., et par hoser til 2 mk. samt 12 sk. til syning af to skjorter. „Der foruden haver hand udlagt for hinde til Jern og Ar-

beidsløn for 2'de Heste at lade sko 2 Mk. 3 Sk., for Plovjern at lade flye 2 Mk. 6 Sk., for en Kongereise,⁸⁾ som hand ved Mikkelsdags-tiider maatte gjøre og der over forblive 3'de Dage borte, fortærende 2 Mk. til sig og Hestefoer“. Desuden havde han lejet en pige til at age hø og en dreng til at tromle, hvilket havde kostet ham 19 sk. Ydermere havde herskabet forlangt, at han efter mikkelsdag, da det var hans ret at rejse, skulle blive på Møllegården i Frankerup for at passe „Quæg og Bæster, indtil der paakom Beboere“, uden at ville yde ham penge derfor. Han mente for de fem uger at have 9 mk. 6 sk. til gode, hvortil kom, at den havre, han skulle have i løn, var blevet „noged ilde opædt af løse Bæster, da hand var til Hove i anden Forretning“, hvorefter hans samlede tilgodehavende hos herskabet i alt beløb sig til 5 rdl. 5 sk.

Efter endnu et par udsættelser begærede Sandroe dom i sagen, og Johannes Wulff gjorde ligeså. Dommen faldt den 17. juni 1734. Det blev Jørgen Dansker forment at aflægge ed, da retten fandt, det stred imod loven. Derimod fandt retten det godtgjort, at Jørgen Hansen Dansker havde fået, hvad der tilkom ham, både af herskabet og for sin tjeneste i Frankerup, og afsagde derpå følgende kendelse:

„Altsaa kiendes for Ret, at dend af Jørgen Hansen oprettede Klage samt ubevislige Fordring bør være som ugyldig og ikke komme velbaarne Frøken Grubbe eller de andre udi Klagen optegnede til nogen Udgift i nogen Maade. Denne forvoldte Omkostning betaler Jørgen Hansen til velbaarne Frøken Grubbe eller Fuldmægtig med 3 Rdl., alt inden 15 Dage under Rettens videre Tvang.“

Om Jørgen Dansker virkelig havde noget at bygge sit klagemål på, kan ikke ses. Beviser har han i hvert fald ikke haft, da sagen ikke blev ført videre. Men opnåede han ikke andet, så fik han dog held til at optage en ikke ringe del af rettens tid i næsten otte måneder.⁹⁾

III. *Da Flakkebjerg herreds tinghus blev nedlagt.*

I gamle dage, før det blev påbudt at føre tingbøger, blev tinget holdt under åben himmel, som regel på en høj, hvor der var anbragt nogle store sten. Oven på disse sten lagdes tingstokkene, hvorpå stokkemændene eller tinghørerne tog plads for at overvære retsmødet, så de senere kunne bevidne, hvad der var sket på tinget.¹⁰⁾

I middelalderen blev Flakkebjerg herreds ting holdt på en mark ved landsbyen Nørre Jellinge, som siden den tid i daglig tale har heddet Ting Jellinge. Det vides med sikkerhed, at tinget blev holdt her i 1259 og 1521, og at den ugentlige tingdag var torsdag. Senere, da kongen havde påbudt, at der skulle føres tingbøger, blev det nødvendigt at opføre et tinghus, så der kunne holdes ting, lige meget hvordan vejret var.

Det har hidtil været den almindelige opfattelse, at man dengang opførte Flakkebjerg herreds tinghus ved Kanehøj i Eggeslevmagle sogn, men det har vist sig ikke at være tilfældet. Først engang i midten af 1700-tallet blev tinget flyttet til Kanehøj, hvorfra det så i 1801 flyttedes til Skælskør.¹¹⁾

I virkeligheden lå Flakkebjerg herreds ældste tinghus ikke så forfærdelig langt fra Ting Jellinge, omtrent midtvejs mellem Vemmeløse og Hyllested. Det var formentlig blevet opført ved siden af den gamle tinghøj, som herredets beboere i århundreder var søgt hen til, når ret og skel skulle skiftes. Som årene gik, blev tinghuset imidlertid så medtaget, at det efterhånden ikke kunne bruges efter sit formål, og i slutningen af 1720-erne gav amtmanden over Antvorskov amt, H. C. v. Warnstedt, herredsfoged Eskild Bruun tilladelse til midlertidigt at holde ting i sit eget hus i Flakkebjerg by, hvor også herredsskriver Jens Kiær boede.

Her havde tinget så til huse i 5-6 år, og imens forfaldt det gamle tinghus mere og mere. Da det således stod ubenyttet hen, begyndte egens folk så småt at køre det anvendelige tømmer og andet brugbart

materiale bort for at bruge det til reparation af deres egne huse, men da dette kom amtmanden for øre, besluttede han at sætte en stopper for denne trafik og skrev i sommeren 1733 følgende brev til Eskild Bruun:

„Kongl. May'ts Herredsfoged!

For at forekomme, at det lidet Egetømmer, med hvad andet endnu kand være i Behold af det gamle Tinghuus, Flackeberg Herred tilhørende, ey ganske skal blive bortstiollen og ruineret, finder ieg tienligt, samme jo før jo bedre vorder nedbrudt og indtil videre i Forvaring henlagt, hvorfor Kongl. May'ts Herredsfoged herved anmodes med allerforderligst at tage et lovlig Siufn og Besigtelse på samme Tinghuus og derved nøje optegnes, både i hvad Stand samme nu befindes, og hvad Tømmer deraf kand være i Behold med videre, og det i Overværelse af otte Dannemænd af Herredet, nemlig een eller toe fra hvert Gods: Hvilket, naar er skeet, foranstalter Msr. Herredsfoged, at Huuset straxsen vorder nedbrudt, og alt, hvad deraf kand være tienligt, i goed Forvaring henlagt indtil næste Foraar, at man da kand faae et andet Tinghuus på et beleiligere og bedre Sted opsat og Tømmeret fra det gamle derved benyttet. Jeg forbliver Kongl. May'st Herredsfogeds tjenstberedvillige Tienner.

Andtvorskov, d. 24. Juli 1733.

C. H. v. Warnstedt.“

Herredsfogeden og hans skriver, Jens Kiær, tog allerede torsdag den 6. august fat på at efterkomme amtmandens befaling, idet de samme dag udmeldte de otte dannemænd fra herredet, som skulle foretage besigtigelsen af tinghuset. Det blev fra Basnæs gods Christen Pedersen og Christen Sørensen Møller af Høve, af universitetets gods Peder Justesen i Tjæreby og Ole Jensen i Båslunde, af Gerdrup gods Christen Laursen og Niels Jensen i Eggeslevmagle og af kommunitetets gods Morten Nielsen og Christen Pedersen, Gimlinge, – „hvilke alle

otte anbefales med allerforderligst, efter at denne Taxt er dennem tilskicked, at begifue sig paa Aastedet, samme Forretning at foretage og derefter gjøre deris Afsigt her inden Retten saaledes, som de dend med Eed kand bekræfte“. Samtidig blev det pålagt de omliggende byers beboere at møde med heste, vogne og karle til nedbrydningen af tinghuset og bortkørselen af det anvendelige tømmer. Høve skulle saaledes stille med „seks bespændte Vogne og seks Karle“, Eggeslevmagle med det samme antal, Frankerup med fire vogne og lige så mange karle, mens Oreby og Gimlinge kunne nøjes med at sende hver to vogne og to karle, og da de otte synsmænd en lille månedstid senere mødte op ved tinghuset for at syne det, stillede også de tyve karle med hver sin vogn forspændt med to heste, og de havde alle medtaget „behøvende Redskab til Tinghuusets Nedbrydelse“.

Den 10. september samme år mødte så synsmændene for herreds-tinget og tilkendegav, at de nogle dage tilforn, nemlig den 4. september, havde begivet sig hen til tinghuset, og dér omhyggeligt efterset dets tilstand. De havde da fundet følgende materialer i behold: „nemlig 14 Egestolper, som befandtes gamle og Tapperne afraadnede, 23 Egeløsholter, hvor af nogle var Tapperne afbrudte, 14 Kragbånd af Eg, 5 mindre Karmstøcker, forraadnede, 9 Egeplanker, 11 smaae dito, 2'de Egedørtræer, 5 gl. forraadnede Fyrbjelker, 2'de Lecdestøcker, ligeledes forraadnede, 16 Støcker gamle forraadnede Sparre (spær), 8 Støcker smaae dito, en Deel gamle forraadnede Legdestøcker og Væggesteg,¹²⁾ 3 Støcker gamle forraadnede Egefoed, ganske ubrugeligt, et gammelit Støcke Fyrbret til Stockebencke, som alt blef hensat udi Forvaring hos Herredsfogeden Sr. Eskild Bruun i Flackebiere“.

Hele herligheden blev af samtlige synsmænd anslået til en værdi af 13 rdl. Derpå gjorde de „deris Eed med oprakte Fingre efter Loven og i saa maade forhaabede at have efterlevet Rettens udstyrede Befalling“. En udskrift af det, der denne dag var passeret i retten, blev

sendt til amtmanden, og stökkemændene bekræftede udskriftens rigtighed.

Synsmændenes fortegnelse viser med al ønskelig tydelighed, hvor elendig tinghusets tilstand var og havde været i mange år, og det var da også klart for enhver, at det ville være komplet umuligt at opføre et nyt tinghus af det gamles sørgelige rester. Herredsretten var altså henvist til fortsat at træde sammen på herredsfogedens bopæl i Flakkebjerg, i hvert fald indtil videre, og imens kunne så de stumper, der var reddet fra det gamle tinghus, ligge og helt rådne bort.

Det kom dog ikke til at gå sådan. På Vemmeløse mark, et stykke vest for det sted, hvor tinghuset havde ligget, var der kort tid forinden bleven bygget en kro, som i daglig tale kaldtes Dahlmose nye værtshus eller undertiden bare Dahlmosehuset. Det var bygget af en afdanket løjtnant M. Ditzel, der havde en gård i Vemmeløse, og han rettede i oktober samme år følgende henvendelse til amtmand Warnstedt:

„Høyedle og velbaarne Hr. Etatsraad og Amtmand,
høygunstige Herre! –

Endskiønt mig er vel bekiendt, at Loven forbyder, der ingen Kroe eller Værtshuus maae være, hvor Ting holdes, tager ieg mig dog den Frihed for min høygunstige Herre i Underdanighed at andrage: 1) i Anledning af det paa Wemløse Marck staaende og nu nedbrudte gamle Tinghuus, hvis overblefne Lefninger hos Herredsfogeden Sr. Eschild Bruun i Flackeberg er didført, har ieg de Tanker, at igien et nyt Tinghuus med Tiiden her i Egnen bliver opbygget, 2) det er overalt vitterligt, at paa de fleste Steder, hvor nu om Stund Ting holdes, saa vel paa Landet som i Kiøbstederne, ere Drickevahre til Fals i Nær-værelse, thi ville ieg ganske ydmyg bede velbaarne Hr. Etatsraad høygunstig ville tillade, at Flackebiers Herreds Ting herefter maatte holdes udi det af mig opbygte Værtshuus, som ligger midt imellem Høye og Wemmeløse Byer paa samme Marck, som det gamle Tinghuus ha-

ver staaed, saa ville ieg forskaffe og lade indrette en skickelig Tingstue uden nogen af Herredet dertil gjorde Omkostning, naar mig ickun alleeniste de før ommeldte overblefne Debris¹³) af det gl. Tinghuus maatte forundes. Hvad de til samme Ting kommende eller didstefnede Bønder og gemeene Folck angaa, ifald nogle af slige ick skulle vide dend Dag at holde sig ordentlig, skal af mig giøres saadan Anstalter, at ei nogen Menniske uden til forsvarlig Nødtørfighed nogen Drickevahre skal bekomme. Hvis her formedelst nogen i sin Tiid skulle foraarsage sig at besværge, forpligter ieg mig at være ansvarlig. – Høygunstige Herre, er det mueligt, at sligs kand erholdes, da indfalder ieg til Deris Velbaarenhed med ydmyg Bøn og Begiering herudi at være favorable. I Forhaabning af Deris højbevaagne Resolution forbliver med sømmelig Respect

høy- og velbaarne Hr. Etatsraad og Amtmand
min høygunstige Herres
ydmyge og underdanige Tienner
M. Ditzel.“

Wemløse, d. 18de Oct. 1733.

Trods dette opstyltede brev, der helt var holdt i tidens stil, gik der en rum tid, inden løjtnant Ditzel fik svar på sit andragende, ja, der gik så mange måneder hen, at Ditzel blev bange for, at brevet måske ikke var kommet amtmanden i hænde, og den 9. februar 1734 satte han sig hen og fornyede sit tilbud i en skrivelse, der i underdanig ærbødighed ikke gav det første brev noget efter. Han beklagede indledningsvis, at han intet svar havde erholdt på sin henvendelse, men indrømmede, at det måske skyldtes, at hans andragende i nogen måde var lovstridigt. Han henviste endnu engang til, at man kunne købe drikkevarer, hvor der blev holdt ting, ikke alene i købstæderne, men også adskillige steder som for eksempel i Løve, samt andre steder, han kunne anføre. Desuden havde han allerede i sit værtshus en skickelig

stue færdig, som hver tingdag kunne holdes reserveret til det brug, og han havde også et godt staldrum med rigeligt foder – „til alle tilkommende deris Hæste“. Ditzel gjorde dernæst opmærksom på, at skulle der bygges et nyt tinghus ude på marken, ville det ikke blot koste en anselig sum penge, „men var endogsaa at befrygte, at Huuset af vanartige Mennisker, ligerviis det andet, med Tiden blev ruineret“. Desuden var Ditzel af den bestemte mening, at lige meget, hvor tinget kom til at stå, så ville det blive lige så let at få drikkevarer, som hvis det stod i hans krohus. Han henviste også til stedets gode beliggenhed omtrent midt i herredet og ønskede, som han også havde anført i sit første brev, som vederlag kun resterne af det gamle tinghus. Dog udbad han sig til vedligeholdelse og opvarmning af stuen samt til anskaffelse af borde og bænke „de sædvanlige og af Herredsbønderne aarligt givne Skillinger, hvilke Herredsfogeden nu betales for Tingstue i Flackebiere“.

Løjtnant Ditzels andet forsøg gav resultat. Allerede den 1. marts skrev amtmand von Warnstedt et brev stilet til de proprietærer i Flakkebjerg herred, som ikke selv havde birkeret, og han redegjorde heri først for den slette tilstand, Flakkebjerg herreds gamle tinghus, som tidligere stod ved landevejen mellem Vemmeløse og Hyllested, i lang tid havde befundet sig i, og oplyste, at det var så brøstfældigt, at det havde været uanvendeligt i mange år, og at „bemeldte gamle Tinghuus af tyfagtige Mennisker saaledes Tiid efter anden var bleven bortplyndred, at til sidst ickun fandtes nogle Rudera¹⁴⁾ og lidet Tømmer i Behold deraf“, men at disse rester nu på hans foranledning var taget i forvaring. Spørgsmålet var nu, hvordan man bedst og uden for store omkostninger for herredet kunne få anskaffet et andet sted til rettens betjening i Flakkebjerg herred, således at det både kunne være „ungefehr midt udi Herredet, saa og derfor beleiligt for Rettens Betiendte og andre, som ved Tinged kand have noged at forrette“.

Derefter omtalte amtmanden løjtnant Ditzels to breve og fore-

spurgte ejerne af Gerdrup, Basnæs, Bonderup og Dyrehovedgaard, om man skulle påtage sig bekostningen af et helt nyt tinghus eller tage imod det tilbud, der var fremkommet fra løjtnanten i Dalmose kro? Amtmandens brev gik nu på omgang hos de fire jordbesiddere, frøken Diderica Grubbe til Gerdrup, kaptajn de Boysset til Basnæs, rådmænd Peder Jensen til Bonderup og Ulrich Mogensen til Dyrehovedgaard, og de gav alle grønt lys for, at Flakkebjerg herreds ret i fremtiden skulle administreres i Dalmose nye værtshus. Når de to sidste, der jo ellers boede uden for herredet, blev spurgt, skyldtes det formentlig, at de ejede en del jordegods i Vester Flakkebjerg herred.

Med godsejernes tilsagn i hænde udstedte amtmand von Warnstedt den 10. maj 1734 en resolution om tingets flytning fra Flakkebjerg til Dalmosehuset fra udgangen af maj måned, men stillede som betingelser for at give tilladelsen for det første, at værten på tingdagen hverken før eller under tinget skænkede eller lod skænke for folk, som havde noget at forrette ved tinget, eller bragte drikkevarer ind i tingstuen, mens retten var sat. Det skulle værten og herredsfogeden i fællesskab sørge for og stå til ansvar for. – For det andet skulle værten holde god skik og orden blandt sine øvrige gæster, når der blev holdt ting, at de da „ei nogen med Støyen og Larmen eller og anden optenckelig Maade er Retten eller den tingsøgende til ringeste Incommodation“.¹⁵⁾ – For det tredje forpligtedes værten til selv at holde tingstuen i god stand og reparere, når det gjordes fornødent, samt sørge for, at disse bestemmelser blev indført i skødet ved et eventuelt salg af kroen både nu og i fremtiden. Til lys og varme i tingstuen skulle Ditzel erholde det beløb, herredsbønderne plejede at erlægge, nemlig to skilling af gårdmændene og én skilling af husmændene, og disse penge skulle herredsfogeden lade stokkemændene opkræve. Endelig krævede amtmanden, at denne hans resolution skulle læses på tinge den 13., 20. og 27. maj, så at alle i herredet kunne erfare, at tinget fra 1. juni 1734 blev holdt „udi merbemeldte Dahlmossehuset“.

Dette skete, men da første rette tingdag, som var torsdag den 3. juni, dette år faldt sammen med Kristi Himmelfartsdag, blev tinget holdt første gang i løjtnant Ditzels nye værtshus fredag den 4. juni 1734.¹⁶⁾ Det skete som sædvanlig med Eskild Bruun i dommersædet. Han var i 1720 blevet udnævnt til herredsfoged i Flakkebjerg uden selv at have søgt embedet. Det skete for så vidt ved protektion, eftersom embedet blev søgt for ham af hans forlovede, Giertrud Gieber, „som paa fierde Aar haver tient Hendes Majestæt Dronningen som Kokkepige“, hvilket synes at have været hans eneste anbefaling. Hans kvalifikationer ivotrigt kendes ikke.¹⁷⁾

Hvor længe herredstinget havde til huse i Dalmose, er vanskeligt at sige, men det må formodes, at det var flyttet til Kanehøj mølle senest omkring 1750, da herredsfogeden på den tid, monsieur Carlsen, havde sin bopæl på Stignæs. Dertil kom, at den største del af Øster Flakkebjerg herred var underlagt de private birkeejere og derfor retsligt hørte til disse. Det drejede sig om Herlufsholm birk, Førsløv-Saltø-Harrested birk og Holsteinborg birk, der oprindeligt var sammenlagt af Trolholm og Fuirendal birker, og det var derfor kun et forholdsvis lille antal universitetsgårde i Øster Flakkebjerg herred, der hørte ind under det gamle Flakkebjerg herredsting, der således i realiteten kun havde en ret begrænset del af Vester Flakkebjerg herred som virkeområde.

Det er næppe muligt i dag med bare nogenlunde sikkerhed at sige, hvor Flakkebjerg herreds gamle tinghus var beliggende, men tingbogens oplysning om, at det lå „ved Landeveien imellem Wemløse og Hyllested“ eller, som det hedder et andet sted i tingbogen, på marken mellem de to byer, viser formentlig hen til, at det må have ligget et sted mellem Ting Jellinge og Dalmose. I den allervestligste del af Ting Jellinge sogn nævnes på et opmålingskort fra 1770 en ager i bymarken, der bærer navnet Galgeager. Samme navn ses på udskiftningskortet over nabobyen Sønder Jellinge i den del af byen, der lig-

ger i Hyllested sogn, og i den nordligste del af samme sogn ligger umiddelbart syd for Skælskør-Sorø landevejen en gård, der den dag i dag bærer navnet Galgeagergård. Tinghuset har formentlig ligget et sted der i nærheden.

NOTER OG HENVISNINGER

1) Flakkebjerg herreds tingbog 1723-42, fol. 452. — 2) samme, fol. 454f og 457f. — 3) samme, fol. 480 og 496. — 4) samme, fol. 450 og 455f. — 5) samme, fol. 457 og 460. — 6) Lægdsmand: her den bonde i lægdet, hvor den værnepligtige skulle opholde sig, mens han var soldat. — 7) Koncipist: den skrivekyndige mand, der havde forfattet og skrevet det omtalte klagemål. — 8) Kongerejs: bøndernes pligt til at gøre rejser eller udføre kørsel for kronen. — 9) Fl. h. tingbog 1723-42, fol. 454a-477. — 10) Håndbog for lokalhist, s. 484f. — 11) F. Jacobsen: Fuirendal sogn, s. 7. — 12) Løsholter=vandrette tømmerstykker, indtappet mellem de lodrette stolper i bindingsværk, kragbånd=fremspringende profil, især brugt i bucafbninger, væggesteg også kaldet støjletræ=de runde eller kløvede stave af hassel o. lign., der sidder lodret i vægfelterne i en bindingsværksbygning med klinevægge. — 13) Debris=stumper. — 14) Rudera=rester. — 15) Inkommodation=besvær, ulejlighed. — 16) Fl. h. tingbog 1723-42, fol. 470-475. — 17) Bruun: Fr. Rostgaard. Bd. I, s. 314.

Af Sprogø's historie

Ved museumsforstander E. L. Parbol

„Storebælt! Sprogø, der ligger som en sovende Hval med Fyrtaarnet stikkende op som Rygfinne. Hvor ofte har man ikke set dette Sømærke, til alle Aarstider, nu hyllet i Taage og nu i Solskinnet, snart udvisket af Regn, til andre Tider skinnende hvidt af Sne og synligt til de mindste Konturer i Frostluften som en Sarkofag midt i det sorte-blaa Belt.“

Således skriver Johs. V. Jensen i en af sine mytesamlinger om den lille ø i Storebælt, dette lille stykke Danmark, som de allerfleste danske har betragtet på afstand fra en Storebæltts-færge een eller måske mange gange. Det er dog kun en mindre part, der kender noget videre til øens historie, og endnu færre er de, der har haft lejlighed til at besøge den.

Sprogø's historie går langt tilbage i tiden

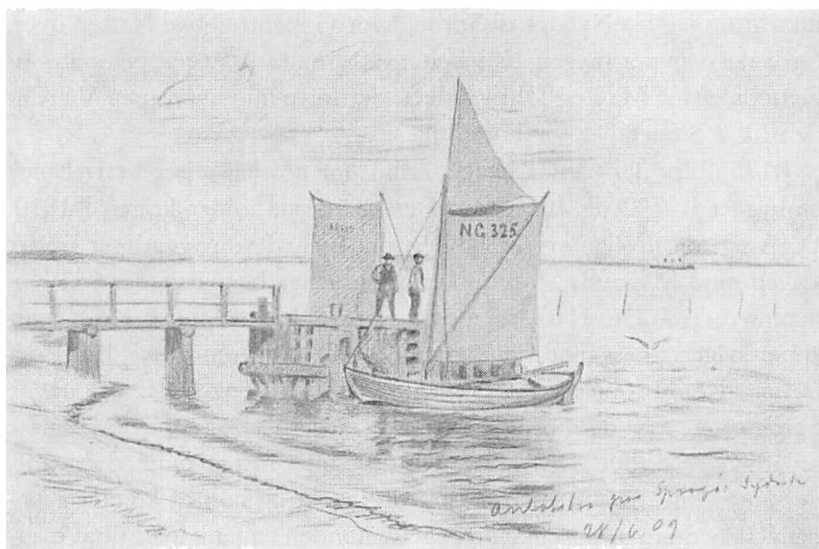
Allerede biskop Adam af Bremen, der levede på Svend Estridsøns tid i det ellefte århundrede, omtaler den således: „Mellem Sjælland og Fyn ligger en lille Ø, som hedder Sprog, ret en Røverkule og en Skræk for alle forbisejlende.“

Man ved endvidere, at den så herostratisk berømte Marsk Stig Andersen søgte tilflugt på øen i 1286. Blandt andre stormænd, der har opholdt sig dør, er det kendt, at kong Frederik II befalede, at alle rejssende dør på øen skulle kunne finde nattelogi og nødtørftig forplejning. Endvidere blev i denne konges tid en hel hollændere overført til Sprogø, for at de dør med deres velkendte forstand og færdighed i

land- og havebrug kunne drive øen frem til et tåleligt opholdssted mod, at de ydede en årlig afgift til kronen, og mod at de sørgede vel for de folk, der af en eller anden grund landede på øen. Til gengæld fik de tilladelse til at holde køer i den store egeskov, ligesom de naturligvis også måtte fiske i bæltet.

Efter kongens død skete der imidlertid det, at en af de mere driftige hollændere, Petter Petterson, tog sig den frihed at fælde en stor del af de gamle egetræer i skoven. Dette blev påtalt af lensmanden i Nyborg, og 8 uvildige mænd blev sendt over for at bedømme skaden. De konstaterede, at der var fældet 375 store træer. Petterson blev herefter idømt en bod på 40 dalere samt nægtet tilladelse til at udsætte bundgarnspæle, hvilket han også havde gjort til stor gène for landende skibe.

Selvom Petter Petterson og hans medhjælpere altid sørgede godt for

Anlobsbro på Sprogø's sydside

de rejsende, der passerede øen, var han dog stadig ikke god ved skovens træer. Tilholdet om at frede skoven blev ikke ganske overholdt. Den forsvandt mere og mere, og i 1656 var kun en lille lund tilbage. Og da Oluf Knudsen Echefeff Sproumand i året 1677 var blevet udplyndret af mandskabet på en svensk orlogsmand, var øen så træfattig, at sagnet fortæller, at den arme mand endog ikke kunne opdrive et ris, hvormed han kunne prygle sin søn, men i stedet for måtte anvende en tørv til dette velsignelsesrige arbejde; og i 1690 opgav Oluf Knudsen og forlod Sprogø for stedse. I et par hundrede år derefter var der bogstavelig talt ingen større trævækst på øen, før statsbanerne i 1908 lod plante 4000 små nye træer, der antagelig i kommende år vil danne en ny og lægivende beplantning.

Frederik den Andens efterfølger på tronen, Christian IV, overnattede på Sprogø i 1620 på vej fra Skanderborg til København. I en skrivekalender fra samme år har kongen selv noteret følgende: „19. januar drog jeg fra Nyborg til Sproe, hvor vi maatte blive Natten over, fordi der var saa megen Iis i Beltet. 20. Januar gav jeg paa spro 10 Slettedaler for Mad og Øl til Folket, der førte mig over, men Værtinden fik 2 Slettedaler for Foræring,“

I 1755 blev der på øen bygget et hus for post og rejsende. Det blev ombygget i 1792 og afbrændt af englænderne under krigen i 1810. Det var i de urolige og for landet som helhed ydmygende år under krigen mod England. Man husker de sørgelige begivenheder ved København i 1801 og 1807, men også i årene derefter indtil 1814, hvor kaper-krigen førtes mod fjenden med større eller mindre held, var det farligt at færdes på søen, også i Storebælt. En engelsk fregat havde Sprogø som base og gjorde det herved meget usikkert for den danske sejlads over bæltet. Den kongelige post blev ført over med robåde, der ansås for at have større udsigt til uænset og uset at komme igennem. Ikke desto mindre havde engelskmanden engang held til at overliste en postbåd, der medbragte den nette sum af 100.000 rigsdaler.

Luftpost over Storebælt

Mindre kendt er det faktum, at man ved Storebælt på grund af krigsforholdene med de farefulde overfarter i året 1808 etablerede verdens første luftpost. En „aerostatiker“ studiosus Johann P. Colding fik af kong Frederik VI tilladelse til at foretage „visse Experimenter ved det store Bælt“. Disse gik ud på, ved gunstige vejrforhold, at lade en „Montgolfière“ d.v.s. en art ballon, der kunne hæve sig, når den fyldtes med varm luft, svæve over vandet fra Sjælland til Fyn eller omvendt. Sagen fik dog ingen større praktisk betydning, men man ved, at det et par gange lykkedes at få breve transporteret på denne måde.

Frederik VI på Sprogø

Frederik VI var på sin rejse hjem fra afslutningen af den sørgelige fredsslutning i Kiel 1814 også gæst på Sprogø i fire dage, nemlig 1.–4. februar; det var netop det år en af de hårdeste vintre med op til 20° frost. Om majestætens ophold på Sprogø kan man i Mogens Lebechs bog „Storebælt fra Smakke til Bro“ læse følgende: „Det var snefykning, så man havde ikke kunnet få underretning om forholdene ved Korsør gennem den optiske telegraf. Kongen med sit følge nåede over i nærheden af kysten, men kunne ikke komme ind til denne for isskruininger. Efter forgæves forsøg forlod man om aftenen isbådene og søgte tilbage til Sprogø springende fra isflage til isflage. Man måtte blive på øen i endnu 4 nætter, skønt der var knaphed på både mad og brændsel; og bedre blev det ikke, da endnu fire både nåede frem fra Korsør med ikke mindre end 100 personer. Kongen tog ingen skade af strabadserne, skønt han efter en beretning havde været nær ved at lide hungerdøden efter en anden kun havde reddet sit liv ved at fortære spandevs af gule ærter!“.

Disse for en enevældig konge så usædvanlige oplevelser havde imidlertid gjort et så stort indtryk på kgl. majestæt, at han lovede herbergsforholdene forbedret, og det løfte holdt han.

I det samme år, som kongen var på Sprogø, blev øen for øvrigt overdraget til det kongelige postvæsen for en sum af 10.000 rigsdaler til ejeren kammerherre K. F. Juel fra Juelsberg. Herefter blev der fra Korsør overflyttet 5 lave bindingsværksbygninger, der havde været anvendt til brug for kanonbådsmandskabet under krigen mod England. Der blev i disse huse, som nærmest kan karakteriseres som træskure, indrettet 4 ret store rum, nemlig to soverum, et spiserum og et tåleligt opholdsværelse. I 1822 blev der yderligere opført en større grundmuret hovedbygning, som senere, i 1930, nedbrændte.

Holberg og samtidige

Fra tidligere tid har vi endnu nogle morsomme og ret bramfri optegnelser om et ophold på øen i Storebælt. De stammer fra en mand, som også på anden vis har gjort sig kendt i vort land, nemlig Ludvig Holberg. Denne lærde herre skriver et sted i „Trende Epistler til“ således: „Endskjønt det er imod min Agt at indflette Stæders Beskrivelser til en behagelig Fyldekalk i dette mavre Skrift, saa maae jeg dog, efterdi Sprogø ikke er omtalt i Geographien, opholde mig lidt ved at gjøre en Beskrivelse derover, for at see, om den svarer til sin Navn og Rygte, thi naar de Danske ønske nogen noget ont, siger de gjerne: „Gid Du sad paa Sproe“. Sprogø ligger midt imellem Nyborg og Corsøer. Om Øens Frugtbarhed kand jeg ikke sige noget vist, thi den Tid havde Sneen bedækket heele Øen. Midt på Øen ligger Hovedstaden, som er kuns en Familie stærk, thi jeg mindes ikke, at jeg saae et Menneske meere end en gammel Kone og 2 Piger. Statholderen eller rettere Patriarken, som jeg skulde have lært Regieringsformen og andre Synderligheder af, var desverre borte; men at jeg aldeles kand fyldestgiøre en Geographie Pligt, maae jeg ogsaa tale noget om Folkets Naturell, hvilke siden de ere adskilte fra andre Folk, lever stedse i deres gamle Eenlighed. Thi den ene Pige, som dog skulle være mere poleret end hendes Søster tog imod mig med disse Ord:

„See til Hunden, han pisser paa Veggen“. Hvad kand være større Exempel paa den gamle Ærlighed, end dette. Jeg bildte mig ind, at man her kunne finde det Sted, hvor den gamle Oprigtighed, som saa meget bliver berømmet, udi de Nordiske Historier, var endnu tilovers efterdi dette Folk var adskilt fra andre, og derfor ikke kunde komme til at lære vore Tidens Materier; men siden fandt jeg dem meere pole-rede end de Franske og Italienske selv, saasom de begierte for en Seng en Nat 2 Mk.; dette syntes den Svenske Capitajn noget haardt, hvor-udover han tog sig den Sag paa, og brugte all sin Veltalenhed til at igjennemhegle Kjærlingen derfor, men hun blev derudover meere hidsig, og tog saaledes imod Capitajnen at han maatte lade sin Vrede falde, og undergive sig hendes Love. Pigerne paa Øen indlagde sig ikke heller liden Ære i denne Striid, thi de hjalp deres Moder ærlig og forsvarede hende imod Capitajnen. Jeg troer nok, de havde endda deres jomfrudom, deels dømmer jeg det af deres Kiækhed, hvilket siges at være Kydskheds Tegn, deels ogsaa fordi de boede paa et saa een-ligt Sted, hvor de ikke engang kunde skilles derved, ihvor gierne de end vilde.

Vi fik intet andet at spiise der, end lutter stegte og kogte Ænder. Vi kunde ikke faa uden en Seng i det heele Huus, og den levede en Jomfru som var med os, for sin egen Person. Vi andre maatte ligge paa Straae paa Gulvet, undtagen en ung lystig Hollænder, som var en Kiøbmands Søn fra Amsterdam, hvilken bildte sig ind, at det var mageligere at ligge paa Benken; men da han ved Midnats Tider vaagne-de op og havde baade Hoved-Pine og Verk i Lemmerne af sit haarde Leye krøb han ganske stiltiendes hen i Seng til Jomfruen og laae der med sit Hollandsk Koldsindighed lige til om Morgen. Da nu Jomfruen om Morgen vaagnede, fant hun ham endnu snor-kende ved sig, hvorunder hun, som hun kunde have Aarsag til, blev ikke lidt forskrækket over denne grove Streg og sprang med en Jom-fruelig Bluefærdighed udaf Sengen. Hollænderen kierte sig ikke heller

meget efter at holde hende tilbage, men var snarere glad, at han derved fik desmeere Rum at række sig. Vi forlod da Sprogø tiilig om Morgen til Corsøer.“

Og Holberg slutter denne dramatiske fortælling med at beskrive, hvor uheldig den svenske kaptajn endnu en gang var, idet han, da han ville forlade båden undervejs til Korsør og stige ned på isen, var så klodset, at han faldt i en våge, hvorfra sømændene med besvær måtte redde ham op igen.

Et andet eksempel fra denne tid viser, at en fart over Storebælt var et foretagende, som man kun med betænkelighed vovede sig ud på, kan ses af følgende uddrag af Terkel Klevenfeldts Reise Journaler 1741–1745:

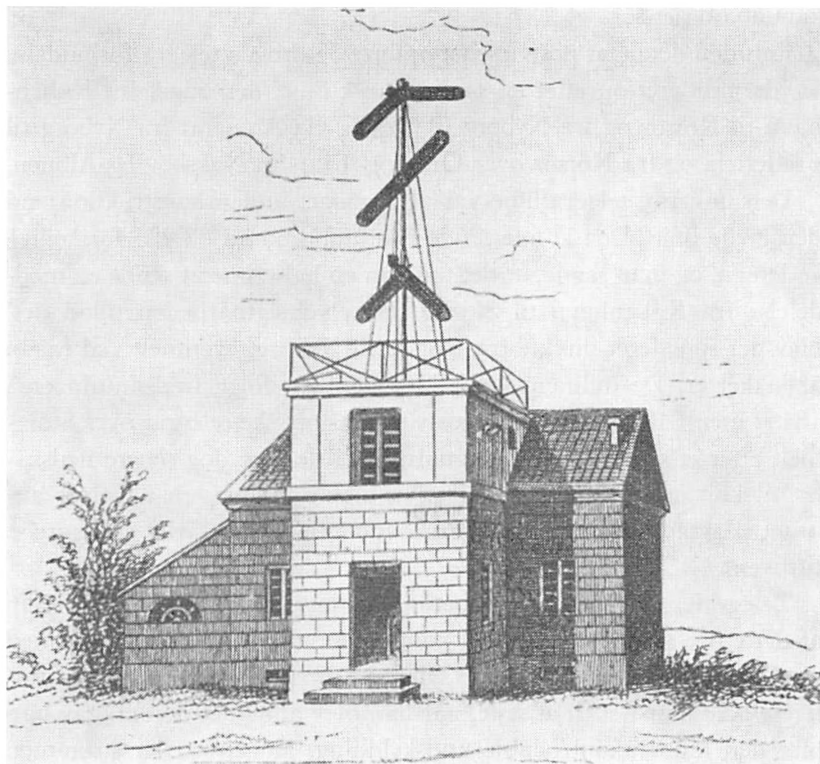
„Gikk i Jesu Nafn tilbaads ved Knuds-Hofvet (d.v.s. Knudshoved), hvor i Begyndelsen gafvis stor Arbejde giennem Iis-Flagerne, men derefter befantis, at Englene som bevarede mig paa hele Reysen havde gjort Vandet ryddeligt, formedelst nogle Dages stærk Storm, som hafde drevet og sønderknuset Iisen – –. Vi satte til Sproe (Sprogø) for forud at see efter Iisen og Kl. 12 Middag satte jeg min Fod paa Land ved en Pynt fra Corsøer, hvor jeg strax knæfaldendis bad og med Jacob tilbad Engelen, som hafde saa vel ført mig tilbage; samt offrede min Gud Tack og Lof-Offer som Noa, efter at hand var befriet fra Vandene.“

OPSYNSMANDEN

Den optiske telegraf

I det meste af 1800-tallet var det postvæsenet, som havde tilsyn med forholdene på øen og som derfor udstedte de fornødne instrukser om de derværende bygningers benyttelse og om den orden, der nødvendigvis måtte herske på dette kongeligt privilegerede herberg.

I hovedbygningen kostede en seng for en nat 64 skilling, hvorimod man i anneksbygningen kunne få en hængekøje eller blot en madras for 32 skilling. Disse penge havde opsynsmanden pligt til at opkræve af de rejsende, og han havde endvidere myndighed til at bestemme i hvilken rækkefølge de rejsende skulle indlades i bådene, når „Posterne“ afgik derfra igen. Opsynsmanden førte en journal over dagens vejr og vind, strømforhold m.m. Dette fik især betydning, da en station for den optiske telegraf blev indrettet på øen. Hidtil havde Sprogø

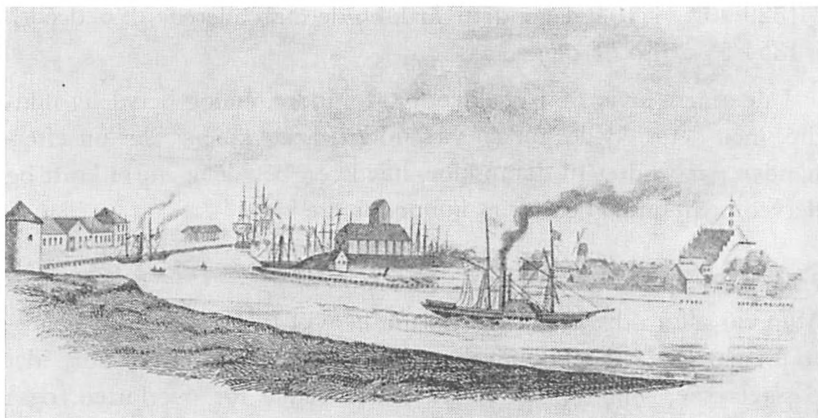
Bygning med optisk telegraf

været en isoleret plet midt i Storebælt bortset fra den mere eller mindre tilfældige sejlads til og fra. Men nu opstod en ny kontakt, thi i året 1801 oprettedes nemlig „Den optiske Telegraph“ tværs over bæltet med stationer i Korsør, Sprogø og Nyborg. Denne telegraf var indrettet efter svenskeren Edelcrantz' system med master hver forsynet med 10 signalvinger, der kunne vise 1024 forskellige tegn. I Korsør var den såkaldte „Telegraphmaschine“ opstillet i fæstningstårnet, men både denne „maschine“ og den på Sprogø blev nedrevet af englænderne i 1807, og i stedet blev der på det sidste sted anlagt nogle kanonbatterier.

Foruden denne af postvæsenet opførte og drevne telegrafforbindelse havde militæret oprettet en særlig optisk linie, der udgik fra København til Korsør og fra Nyborg til Slesvig via Als samt fra Nyborg til Fredericia og fra Korsør over Omø og Taars til Nakskov og Albuen.

Den militære telegraflinie var af en noget anden konstruktion end den civile linie. Den kunne sende ikke mindre end 42.221 forskellige kodetegn, og man sagde, at det tog kun en halv time at sende en meddelelse fra København til Slesvig .Hvis vejrsgtbarheden tillod det, blev der signaleret direkte fra Korsør til Nyborg, eventuelt ved hjælp af kikkerter. De militære linier blev nedlagt ifølge fredsslutningen i 1814; men i 1813 genopstod postvæsenets optiske telegraf over Storebælt efter et system med 18 signalvinger; de blev dog senere nedskåret til kun at omfatte 5 stykker. Nu blev signalmasten i Korsør anbragt på taget af St. Gertruds kirke mod en mindre årlig godtgørelse til byen.

Telegrafen på Sprogø blev betjent af opsynsmanden, og ved hjælp af dette nye meddelelsesmiddel kunne man altså holde sig à jour med vind- og strømforhold på begge sider af Sprogø. Havde en skipper tidligere ikke haft lyst til at sejle, når han blev anmodet derom, gav han blot den hidtil ukontrollable undskyldning, at vejret eller strømmen ikke tillod det.

*Indsejlingen til Korsør. Yderst t.h. ses kirken med den optiske telegraf på taget.
Yderst t.v. jernbanestationen*

For at kunne kontrollere tidspunkter for afgang og ankomst af posternes overfart var bådene forsynet med en forsegleet kasse, hvori der fandtes et rigtigt gående ur. Ved postens ankomst blev kassen åbnet, og postmesteren noterede tidspunktet. Ure var den gang ikke så almindelige, og man stolede ikke alt for godt på de eventuelt tilstedeværende lokale urværker.

Overfarten indstilles

Med sejlskibenes og robådernes ringe manøvreedygtighed under isgang i bæltet, var det ikke urimeligt, at man på grund af disse forhold måtte lukke de officielle overfarter for kortere eller længere tid.

Det kan i den henseende meddeles som eksempler, at Storebælt var fuldstændig lukket for normal overfart

- i 1798/99 i 109 dage,
- i 1799/1800 i 114 dage, fra 2. juledag il 15. april,
- i 1804/05 i 88 dage,
- i 1813/14 i 93 dage,

i 1829/30 i 103 dage, dette år lukkede man allerede d. 6. decbr.,
i 1854/55 i 72 dage o.s.v.

I de senere år er de pågældende tal mindre, endog betydelig mindre, men dette skyldes for en væsentlig del, at skibene, der nu efterhånden var ændret til dampskibe, havde en betydelig større kraft og derved bedre mulighed for at kunne forcere isen.

Isbådstransport

Man var altså i disse lukkede tidsrum henvist til overfart med isbådstransport. Det var i bogstavelig forstand en transport af både, idet passagererne, som for det første måtte betale for overfarten, også

Billet til isbådoverfart — ca. 1900

selv yderligere måtte deltage i at trække eller slæbe bådene over den faste is sammen med søfolkene. Jomfruer og rigtige fruer var dog undtaget fra denne pligt. Passagerer af „Qvindekjønnen“ var i øvrigt ikke i stort tal, da strabadserne ved en sådan overfart kunne være temmelig hårde.

En „isbådsbillet“ kostede i 1884, kort efter at „De sjællandske Statsbaner“ havde overtaget Sprogø, 9 kroner. Efter århundredskiftet, da de sjællandske og jydsk-fynske statsbaner var sammensluttet til „De danske Statsbaner“, var prisen steget til 20 kroner. Billetterne var nummereret, og numrene blev råbt op inden isbådsflotillens afgang, og var en indehaver ikke tilstede, måtte han eventuelt bagest i rækken, hvis han senere indfandt sig.

Det var da en stor lettelse, at transporten undervejs kunne have lejlighed til et ophold på Sprogø for et kortere eller længere tidsrum.

„Hotellet“ på Sprogø

Når man med en båd lander på øen ved dens officielle anløbsbro, ser man til højre fyrbakken med tilhørende huse og til venstre selve isbådsstationen eller „Hotellet“ opført af postvæsenet i 1822. Den lange og enetages hvidmalede bygning har midt på facaden en stentrappe med indgangsdør og på hver side 5 fag smårudede vinduer. Ved bygningens overgang til ferieopholdssted for statsbanernes personale blev der yderligere til højre for den høje stentrappe opført et halvtag, hvor gæsterne kunne sidde og nyde deres forfriskninger i fri luft og med en enestående udsigt over vandet og til de forbisejlende færges og skibe.

Bygningen selv ligger og spejler sig hyggeligt i et lille foranliggende kær, som afgrænses af en høj stensætning foran huset. I kæret ser man et stort udvalg af lystigt snadrende ænder og gæs, der alle en dag risikerer at komme i en af husets store gryder.

I etablisementets venstre halvdel findes 10 værelser, fem på hver

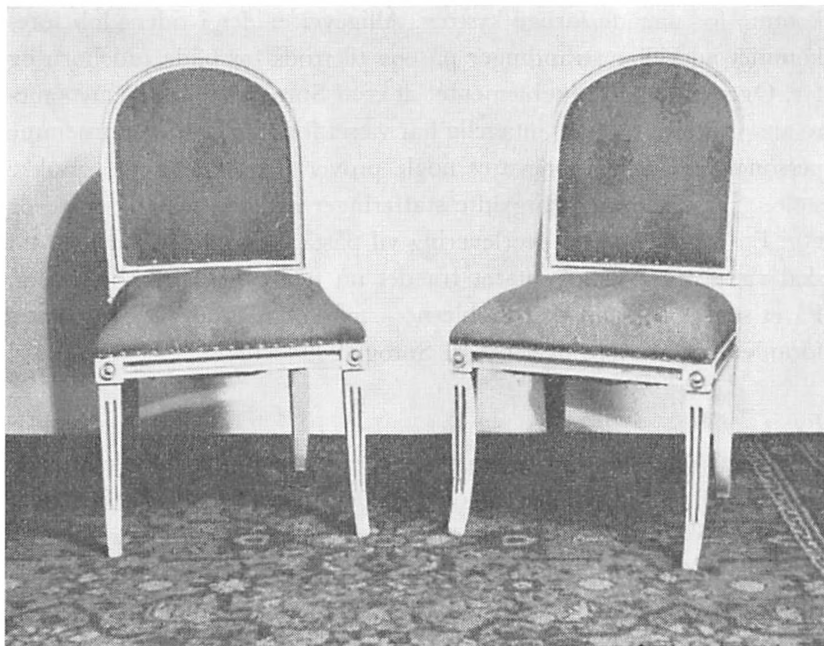

Sprogo — ca. 1920

side af en lang gang. Rummene er etfags, ret trange og meget sparsomt udstyret med en eller to senge, servante, en hylde og et par stole. I øverste etage oppe under taget findes den såkaldte „Riddersal“ eller som man også kaldte dem „Baasene“. Det store loftsrum er delt i to med en lang gang imellem. På hver side af gangen kan soverummene eller båsene, hver møbleret med en seng samt et natbord, lukkes ud mod gangen ved hjælp af et forhæng.

Disse ca. 20 båse var beregnet til folk med krav på mindre komfort.

Underneden i husets højre halvdel findes to spisestuer med gråmalede gulve. Her er vinduer både til søsiden og til gårdsiden, altså med udsigt til forpagterens bagved liggende avlsbygninger; midt i gården

Stole fra etablissementet på Sprogo — nu i Jernbanemuseet

et pragtfuldt gammelt kastanietræ. Ved siden af de to spisestuer findes en endnu større stue „Salen“ forsynet med et spisebord, der kan bruges til servering for 25 gæster. I denne stue er væggene rødmaledede, og langs dem er opstillet nogle smukke gamle sofaer. I et hjørne i baggrunden findes en serveringsdisk bag hvilken der er nedgang til et anretterum, der ligger ved siden af gårdens køkken, som er placeret i bygningens kælderetage.

I en af stuerne stod også et allerede den gang gammelt grønmalet standur, hvis hyggelige tik-tak den dag i dag udmåler tiden i Jernbanemuseet i København. Sammesteds opbevares også de af kohorn dannede tudehorn, der i tåge anvendes for at advare skibene mod at

komme for nær de farlige kystrev. Alligevel er der i tidens løb forekommet adskillige strandinger på øen til trods for både tudehorn og fyr. Og som levn fra møblementet af et af Sprogøetablisementets mere anselige rum og som antagelig har været forbeholdt mere fornemme personer, er endnu opbevaret nogle prøver i form af nogle smukke stole, gråmalede med forgyldte stafferinger og med polstret sæde og ryg. En ikke bekræftet overlevering vil påstå, at disse møbler i sin tid skal være rester af inventaret fra det nu nedrevne Hirschholm slot. På et senere tidsrum skal møblerne – måske på Frederik den Sjettes foranledning – være overført til Sprogø.

Fyret

Allerede i 1809 var der på øen opstillet et lampefyr, der skulle brænde til vejledning for skibsfarten og for Den kongelige Post's fart over bæltet; det blev i 1838 forbedret ved forskellige tekniske indretninger. Postvæsenets opsynsmand var tillige fyrpasser. I 1867 opførtes et rigtigt fyrtårn på øens højeste punkt, 24 meter over havfladen, på fundamenterne af Valdemarernes gamle runde vagttårn.

Det i 1809 oprettede fyr var et blinkfyr med 5 lamper, der viste et blink hvert 15. sekund. I 1868 ændredes fyret til 9 lamper med et blink hvert andet minut. I 1904 forandrede man påny lampeopstillingen, og nu vistes 1 blink og 2 blink hvert 15. sekund. Og i dag viser Sprogø fyr et blink hvert 5. sekund. Fyret er nu så kraftigt, at det med en flammehøjde på 44 meter over vandoverfladen kan ses 15 sømil borte; en sømil er som bekendt 1852 meter. Nu er fyret betjent ved Aga-gas og styres automatisk ved hjælp af en såkaldt solventil.

I begyndelsen tændtes fyret kun, når postjagterne blev observeret på bæltet efter solnedgang.

Et uddrag af journalen belyser dette forhold; f. eks. „Onsdag den 4. Januar 1825 Kl. 4.15 Eftermd. tændtes Fyret for „Ørnen“, som kryd-

sede over fra Nyborg til Korsør. Kl. 11 Eftmd. slukkedes Fyret, da „Ørnen“ formodedes at være kommet over.“

Senere holdtes fyret tændt bestemte dage om ugen, når dansk, svensk og Hamborg-post overførtes samt efter rekvisition pr. optisk telegraf af bæltpostførerne. På et endnu senere tidspunkt holdtes fyret stadig brændende om vinteren, indtil det fra 1. november 1844 bliver stadig brændende hele året rundt. Postvæsenet afholdt udgifterne ved fyrets drift, indtil det fra 1. april 1853 helt overgik til fyrvæsenet.

Den 160 cm brede ringmur omkring fyrbygningen blev i sin tid dannet af resterne af den af Marsk Stig i 1290 opførte borg; ligesom man også ved denne lejlighed ved gravningen fandt beviser for, at øen havde været beboet allerede i oldtiden. Vagttårnet, som altså nu er helt forsvundet, var det ene af de 4 befæstede tårne, der i 1100-tallet blev anlagt ved bæltets kyster for at holde rigets fjender på afstand. Det ene tårn var placeret ved Nyborg, det andet på Sprogø. Nr. 3 lå ved Korsør by, medens det sidste var anlagt ved Taarnborg i bunden af Korsør Nor.

I 1896 foranledigede Nationalmuseet, at ringmuren på Sprogø og det tilgrænsende plateau på fyrbakkens østre skråning blev fredet som national ejendom.

Fra selve fyrets tårn er der ved hjælp af en korridor dannet forbindelse med fyrmesterens bolig, og ved fyrbakkens fod ligger hans særdeles frodige have godt i læ. Øens haver er for øvrigt de eneste steder med god vegetation.

Foruden boliger for mennesker var der på Sprogø også sørget godt for dyrene. De til landbruget knyttede avlsbygninger var særdeles rummelige med lade, hestestald, svinestald, kostald med plads til 20 køer. Endvidere var der selvfølgelig rum til det store antal fjerkræ. Desuden var der karlekammer og de for etablissementet nødvendige udenomsbekvemmeligheder.

I 1890'erne bestod gårdens bestand af dyr af 2 heste, 1 tyr, 14 køer

foruden adskillige kalve, får og svin. Endvidere naturligvis et større antal kalkuner, høns og ænder samt hunde, katte og – rotter!

Den første opsynsmand

Til betjening af fyret og som repræsentant for fyrvæsenet henhørende under marineministeriet og Det kongelige Postvæsen samt den senere ejer af øen De danske Statsbaner var der som tidligere omtalt udnævnt en opsynsmand og fyrpasser i samme person, der var stedets øverste myndighed.

Den først kendte af disse var en mand ved navn H. Petersen, der antagelig er tiltrådt engang i 1700-tallet. Han efterfulgtes i november 1825 af C. C. Bencke, der imidlertid pludselig afgik ved døden i sit hjem på øen i 1844 efterladende sig hustru og 6 uforsørgede børn, hvilket i de tider var en virkelig økonomisk katastrofe for en mindre bemidlet efterladt familie. En ældre søn af Bencke, der fik sit brød som „Blokkedrejer“ i Nyborg, havde af og til assisteret faderen på Sprogø, og han blev derfor som „kendtmand“ først konstitueret i stillingen og senere rigtig ansat som tilsynsførende.

Om denne tid, hvor I. H. Bencke er „kommandant“ på Sprogø er bevaret mange, og som det synes for vor tid, ret kuriøse og interessante papirer. Her skal nogle af dem omtales.

Vedrørende fyret:

„Til den høj kongelige General, postdirection

Underdanigst Promemoria.

Til Afbenyttelse ved Blinkfyret paa Sprogø udbeder jeg mig Underdanigst 16 Pund Pudsellined maatte blive mig tilsendt.

Sprogø, d. 8. December 1848.

Underdanigst *J. Bencke.*“

Af og til hærgedes øen af storme og hårdt vejr, som bevirkede, at bygninger og bolværksanlæg lider større eller mindre skader. Ved

lange og underdanige brevskriverier søges skaderne udbedrede ved akkordering med håndværkere fra Korsør eller Nyborg.

Indkøb af forråd

Hvert år forinden vinterens komme må opsynsmanden indkøbe store lagre af tørt brænde til fyring i de mange kakkelovne og ikke mindre store forråd af fødevarer. Man måtte jo i isperioder på bæltet imødesee ret store invasioner af rejsende og søfolk. Det var ikke småting, det drejede sig om. Til eksempel tilførtes der engang i november måned, og det samme gentog sig regelmæssigt hvert år,

- „4 Fjerdinger fiint Smør
- 4 lev. Sviin bestemt til at slagte først i December
- 18 a 19 Tdr. saltet Oxekjød
- 34 Tdr. saltet Flæsk
- 11 Tdr. saltet Lammekjød
- 1½ Td. Spegesild
- 2 Tdr. Ærter
- 16 Tdr. Bygmel
- 8 Tdr. Rugmel
- 20 store Oste
- 12 Tdr. Malt til Øl
- 3 Tdr. Humle
- 3 Tdr. Spegepølser
- 40 Tdr. friske og gode Kartofler
- 10 lev. Gjæs, 16 Kalkuner, 20 Ænder og 36 Høns
- 2 Tdr. Klipfisk samt 15 Stk. lev. Qvæg til at græsse paa Voldene“.

Desuden indkøbtes store partier af kolonialvarer som salt, peber med mere.

Drikkevarer skulle man naturligvis heller ikke savne, thi der blev anskaffet

- „1/1 Anker Rom
- 1/2 Anker Cognac
- 1/2 Anker Vin-Eddike
- 4 Fl. Genève
- 12/1 og 12/2 Fl, Champagne
- 24/1 og 12/2 Fl. god Portvin
- 8/1 Fl. ekstra god Portvin
- 18/ Fl. Madeira
- 24/1 Fl. Lafitte
- 24/1 Fl. St. Julien
- 60/1 Fl. Margaud
- 12 Fl. Arrac
- 24 Fl. Medoc
- 6 Fl. Bitter
- 200 Potter 8 graders Brændevin samt
- 2 Tdr. danske Kornbrændevin“

Yderligere anskaffedes 250 fine cigarer plus 200 cigarer (mindre fine antagelig), 10 pund røgtobak samt en del spil af forskellig art.

Krigen 1848–49

På Sprogø fik man også små tegn at se på oprørskrigen i 1848. Fra postdirektionen fik opsynsmanden nemlig ordre til at gøre overslag og tilbud på forplejning af krigsfanger, der eventuelt måtte blive overført til øen, hvis hærledelsen ønskede det. I sin derpå indsendte opgørelse forlanger Bencke 2 mark og 8 skilling pr. dag for en officer, og han vil for dette beløb levere: Morgenthe eller -kaffe, frokost, middag med 2 retter, eftermiddagskaffe og aftensmad. For en menig soldat er prisen 2 mark for hvilken sum leveres det samme som førnævnt med undtagelse af eftermiddagskaffen. „Maaltiderne skal være passende efter enhver Stilling, men aldeles ikke iberegnet Brændevin og Øl, som dog efter Directionens Ordre kan leveres til alm. Priser.“

Der kan skaffes plads til 16 a 20 officerer, 8 underofficerer og 40–50 menige. Der forlyder dog intet om, at „den høykongelige Generalpostdirection“ fik anledning til at levere kvarter til de af hæren tagne fanger i Slesvig.

En anden mere direkte berøring med krigen forekom den 20. marts 1849, da opsynsmand Bencke bemærkede to mænd, som pludselig viste sig i stærkt løb gennem øen og ned til en lille båd eller snarere pram, der dog ikke syntes at være særlig sødygtig. Det endte da også med, at de to mænd i båden strandede på en sandbanke, hvorefter de vadede i land. De medførte et gevær, som Bencke lod dem affyre i luften, medens han og hans tilkaldte karl førte de fremmede op til bygningerne. Geværret var tydeligvis fra militæret, og på de to mænds sprog var det åbenbart, at de var tyskere eller måske snarere fra de slesvig-holstenste insurgenttropper. De måtte derfor enten betragtes som dessertører eller flygtede krigsfanger, selvom det ikke helt klart fremgik, hvorfra de var kommet, og hvem de var.

Bencke gav derefter gennem den optiske telegraf besked til Korsør om at lade dampskibet Mercurius stoppe ved øen og medtage de fremmede til marinens vagtskib „Piilen“ i Nyborg. Dette skete da også. Men den 8. april 1849 fandt opsynsmanden på nordsiden af øen en sabel med gehæng og bajonet. Fundet blev straks sat i forbindelse med de to holstenere, og øvrigheden i Korsør blev underrettet, „da de sikkert ikke har bekjent noget, som kan være paalideligt.“

Bencke får uniform

Som officielt kendetegn på sin myndighed var Bencke normeret med et skinnende messingskilt forsynet med krone og indgraveret tekst „Opsynsmand Sprogø“ beregnet til at bære om halsen i et rødt bånd, men Bencke har åbenbart ment, at hans autoritet som „kommandant“ ville blive mere anerkendt, hvis han optrådte i uniform. Det vil fremgå af nedenfor gengivne skrivelse:

„Underdanigst Pro Memoria

I følge den høy-kongelige Generalpostdirections naadigste Resolution af 8. ds., hvori mig er tilladt at anskaffe mig og bære blaa Uniformsfrakke med opstaaende Krave forsynet med gule Knapper, hvori en Telegraph er indgraveret; benævnte Frakke har jeg nu anskaffet mig. Jeg giver mig herved den underdanigste Pligt at aflægge den høye Direction min underdanigste Taksigelse for den mig naadigste Tilladelse.

Sprogøe, d. 27'de July 1848.

Underdanigst *J. Bencke*“

Om fyret følger her en anden, som det ses, særdeles underdanig meddelelse:

„Underdanig Indberetning.

Fortegnelsen over hvorledes Knudshoved Fyr har brændt i sidste afvigte December Maaned tillader jeg mig underdanigst at indsende. Ligesaa vover jeg underdanigst at vedlægge underdanigst Regnskab over Olie-Forbruget ved Blinkfyret paa Sprogøe i Aaret 1848. Hvilket jeg underdanigst fordrister mig at indsende.

Sprogøe, den 1'ste Januar 1849.

Underdanigst *J. Bencke*“.

Inventareftersyn

Ved et i 1844 foretaget inventareftersyn viste det sig, at mange af de normerede inventargenstande var ubrugelige, deriblandt desværre brandstiger og brand-vandvogn samt mange andre ting; f. eks. også en dejlig themaskine af kobber, et større antal duge samt en del senge-linned. Der skulle også meget til for at betjene et selskab på mere end 100 personer, som det af og til kunne hændes. Det vrimler i inventarfortegnelsen med olmerdugsyner, hovedpuder og halmmadrasser, mahognisenge, malede fyrretræs-senge, stole, bænke, spejle, rede-

kamme og tøjbørster. Af 36 fine håndklæder manglede uheldigvis de 24.

Spiseservicet bestod af tintallerkener og tinfade samt „fiint Fa-jangse“. Der skulle endvidere være 2 kikkerter; den ene var helt forsvundet, medens den anden manglede det ene glas. Men i hvert fald var der endnu messingvarmebækkener, tinkammerpotter samt 3 nat-skrin med 2 potter, en tromme med 2 trommestikker, en messingklokke, tudehorn, støvleknægt samt 2 øltønder og en kaffemølle foruden en meget broget samling af andre ting.

Den elektriske telegraf

Den nye tids tekniske opfindelser begynder nu at vinde indpas, thi ifølge en underdanigst indberetning af 3. september 1852 ses, at „Hs. Excellence Hr. Generalpostdirecteuren indberettes underdanigst, at Torsdagen den 2^{den} dennes ankom Maler Dahl med Haandværksfolk og Materialer hertil Øen for efter Ordre og med Ingenieur Capt Lehmann at opbygge et lidet Huus til den Electricke Telegraph, hvilket jeg underdanigst fordrister mig at indberette.“

Ca. halvandet år efter, i 1854, blev den elektriske telegraf taget i anvendelse, men det gamle optiske system bibeholdtes dog som reserve. Den nye telegraf gav anledning til, at Bencke søgte om et beløb til antagelse af en mand, der kunne passe det nye anlæg for ham, thi hans egen tid er altfor optaget af at være tilstede, når både ankommer og afgår samt i øvrigt med tilsyn af hele etablissementet. Og den mand, han i forvejen aflønner for at passe den optiske telegraf må sikkert bibeholdes i fremtiden, hvis – hvad han mener er sandsynligt – der sker uheld med den nye installation, og to mænd som medhjælp har Bencke ikke råd til at betale af sin egen løn. Det skulle dog vare adskillige år, før der kom fast telegrafist til Sprogø.

Ved årets slutning i 1860 indstillede telegrafdirektør Peter Faber, at „da det nye Søetoug har viist sig tilstrækkelig betryggende, bør den

optiske Telegrayh formentlig nu nedtages“. Med „det nye Sætoug“ forstås et telegrafkabel, der var nedlagt tværs over bæltet. Direktørens forslag blev vedtaget, og i løbet af 1862 blev „Telegraphen“s master m.m. på Sprogø nedtaget og materiellet solgt.

I Korsør nedrev man ikke alene telegrafens master, men også anbringelsesstedet, den gamle St. Gertruds Kirke, på hvis plads man senere opførte den nuværende St. Pouls Kirke. Man kunne herefter med sandhed sige, at „Glansen var gaaet af Sankt Gertrud“. Denne helgeninde var ellers de nødstedte søfolks tilflugt. I Nyborg kirke var der et St. Gertruds alter, men i Korsør havde man nu altså svigtet denne helgen.

Benckes sidste år

Bencke var på et tidligere tidspunkt udnævnt til „Kammerassessor“, og i 1859 fik han yderligere tildelt Dannebrogsmændenes Hæderstegn, for hvilken udmærkelse han i brev til generalpostdirektør Danne-skjold-Samsøe som „Deres Exscellences underdanigste Tiener takker i meget høflige Vendinger“. Umiddelbart derefter sender greven ham en anbefaling til at vedlægge en ansøgning til kathedralskolen i Odense om en friplads i skolen for hans søn Peter. Også børnenes skolegang måtte naturligvis være et stort problem for isolerede øboere.

J. H. Bencke havde i 43 år været i stillingen som opsynsmand på Sprogø, da man en dag i maj i året 1887 fandt ham liggende død på en grøftekant. På stedet oprejste man senere en mindetavle, der endnu kan ses. Bencke var gennem de mange år kommet i berøring med mange mennesker, der passerede øen og havde derved skabt sig et godt renommé og eftermæle. Både han og faderen ligger begge begravet på kirkegården i Nyborg.

Isbådstransporter

Opsynsmandens første og vigtigste pligt, hvad han også selv kraftigt

hævdede og iværksatte, var hans tilsyn med alt, hvad der foregik på øen, men hans strengeste og mest betydningsfulde virksomhed foregik dog i isgangstider, og især når der var erklæret isbådstransport på bæltet.

Når en isbåd med dens passagerer var landet på øen, fik opsynsmand, fyrmester og restauratør i en og samme person travlt med at fordele de mange personer i etablissementets forskellige rum, der gav plads for 62 sengesteder. Endvidere skulle hver enkelt rejsendes navn indføres i en dertil bestemt journal. Dette skete normalt også, men når det, som det engang i 1850 hændte, at der på een gang ankom 4 både med henholdsvis 24, 19, 39 og 22 passagerer, kunne navneindførelsen ikke nås. Enkelte af passagererne betalte ikke noget for

Isbåd fra Nyborg. Flotillefører Teves Jørgensen, på vej til Sprogo — 1881

logi, da der kunne være mangel på tilfredsstillende sengepladser. Blandt andet ses, at „14 fattige Haandværkssvende“ også slap for betaling.

Til bådmandskabet fandtes en særlig bygning med 104 hængekøjer forsynet med tæpper. Endvidere var der på dette sted en tørreovn til det våde tøj samt en samlingsstue med kakkelovn.

Når et sådant broget selskab, der let kunne bestå af folk af flere nationaliteter, samledes, varede det ikke længe, bl. a. ved madens og toddy'ernes mellemkomst, at stemningen kunne blive lidt opløftet. Det fortælles, at man ved en sådan lejlighed, medens stormen tudede, og isen og frostluften satte temperaturen ned på de små grader, blev kendelig opmuntret og opvarmet ved, at en af matroserne optrådte som domptør eller tyrefægter og som tegn herpå var smykket på skulderen med en stor dusk røde og gule cigarkassebånd. Domptøren formåede at få en elefant til at gøre kunster. At elefanten bestod af et bådsejl lagt over en stang båret af to matroser og i hver ende af sejlet et stykke tovværk hængende, som gav det ud for snabel og hale, gjorde naturligvis intet skår i glæden. Ej heller den også optrædende bjørn, en i lammeskind indsvøbt matros. Bjørnen kunne danse, og hvis en tilskuer ofrede en pægl rom, kunne bjørnen tage flasken med forpoterne og tømme den, og det blev bjørnen endnu mere livagtig og naturlig af. Man kan sige i dette tilfælde, at matrosen „fik en rigtig bjørn på“.

Analogt med dette kan her anføres en udtalelse fra den tidligere omtalte publikumsjournal.

„Efter forgæves Forsøg paa at naa Sjælland var vi underskrevne i Aften samlede om en Bolle Punch, ved hvilken udbragtes Skaaler for Isbaadsbesætningen, Togpersonalet, Kammerassessor Bencke o.s.v.“

Efter Benckes afgang kom en af statsbanernes styrmænd – Lauritz Buch – til at overtage posten, og da han i 1905 tog sin afsked på grund af svagelighed, inddrog statsbanerne stillingen og hvervet over-

gik herefter til den af staten ansatte fyrmester. Øens landbrug, 62 tdr. land, var da på dette tidspunkt overtaget af en forpagter Siefert, der med hustru og datter plus svigersøn tillige forestod selve overnatningsetablisementet.

I 1883 skete der den forandring i øens ejerforhold, at statsbanerne overtog den med samtlige bygninger m.m. Samme år anlagdes jernbanen til isbådsstationen på Halskov Rev for øvrigt samtidig med anlægget af banen fra Nyborg til Knudshoved. Isbådsstationerne blev nedlagt i 1937, da man med de nye store og stærke isbryderfærgers indsats anså almindelig isbådstransport for usandsynlig. Der havde da heller ikke været sådan transport helt over bæltet siden 1889, og da kun fra Fynssiden. Denne befordringsmetode benyttedes sidst i 1922 og 1929 ud til iskanten, hvorfra farten gik videre med isbryder.

I 1940 var vinteren meget streng, og isen havde lagt sig så tung og tykt på bæltet, at selv dampfærger og isbrydere måtte give op i mange dage. Forbindelsen mellem landsdelene var så besværlige, at da også statsbanerne afslog at erklære isbådstransport, ville en gruppe fiskere i Korsør privat danne en bådtransport over isen for at få vigtige gods-transporter overført.

Gruppen bestående af 34 mand, der forlangte den dengang formidable timeløn på 2 kroner, agtede at etablere en så regelmæssig overfart som forholdene tillod det.

En prøvetur fra Korsør til Sprogø og retur den 12. februar og som tilbagelagdes på ca. 8 timer, skabte megen optimisme. På Sprogø blev afleveret forsyninger af forskellig art, ikke mindst kaffe, thi denne næsten uundværlige stimulans var ved at slippe op på øen. Man kunne dengang ikke vide, at knapt 2 måneder efter – den 9. april – blev alle tilførsler af kaffe m.m. til landet fuldstændig stoppet, og nye forsyninger af disse varer fremkom først næsten 6 år senere.

De private isbådstransporter fortsattes et stykke tid med mere eller

mindre held, ofte under livsfare, men også Korsør-folkene måtte til sidst opgive mod naturens kræfter.

Statsbanernes færgefart over Storebælt var dette år indstillet i næsten hele februar måned.

Sprogø overtages af DSB

De nye ejerforhold, der opstod ved øens overgang fra postvæsen til statsbaner gjorde nu ingen større forandring i beboernes daglige tilværelse. Rent administrativt var der i 1822 udstedt kongelige reskripter om, at Sprogø's justits- og politivæsen skulle henlægges til Korsør sogn, uanset at øen ellers sorterede under Svendborg amt. Men ved en kongelig resolution af 31. marts 1886 blev Sprogø helt udskilt fra Svendborg og i et og alt indlemmet under Korsør købstad i Sorø amt.

Restaurationsforhold

Øens funktion som isbådsstation fortsatte som hidtil med overnattingsmulighed, og hvad dertil krævedes. Man har et par gamle opslag med prisangivelser for, hvad der dengang forlangtes af etablissemmentets beværter.

I 1876 koster middagsmaden således 50 øre, kaffe med brød 16 øre, smørrebrød pr. stk. 6 øre, en flaske bajersk øl 15 øre og brændevin pr. pot 48 øre, en enkelt snaps 5 øre samt cognac og rom 10 øre pr. glas.

I 1893 er prisen på de samme varer steget til: middag (2 retter) kr. 1,50, kaffe med brød 30 øre, smørrebød 10 øre, øl 20 øre, brændevin pr. glas 10 a 12 øre, cognac og rom 25 øre.

Også på de tider kendte man til prisstigninger. Dette gav sig til eksempel udslag i en journal, hvori de rejsende kunne udtale deres tilfredshed eller utilfredshed med restaurantforholdene.

Hermed nogle eksempler:

„Ja, Sprogø er dejlig, naar bare man har de nødvendige Penge paa Lommen, min Far. men savner man dem, jeg siger for sand, man har det omtrent som en Torsk paa Land.“

„Sandt det var, hvad her han skrev, Smal er Pungen. Tab den led.“

„Adieu Sprogø! Auf Nimmerwiederschen!

R.H. aus Berlin.“

Og en engelskmand skriver.:

„Inch Ice on the overcoat, nearly frozen to pieces. pleasant company here. When I leave this Island safe, I don't wish to return any more.“

I den sidste halvdel af 1800-årene hører man ikke så meget om livet på Sprogø. Dens betydning som landingsplads og hjælpestation var forringet, bl. a. fordi sejladsen i bæltet ikke mere er så udsat for gene af ismasserne. Det skyldes i første række de større skibe med stor maskinkraft og et efterhånden noget mildere vejrlig. Men bortset fra dette måtte øens faste beboere blive på stedet for dèr at fortsætte deres ensomme tilværelse. Nu var det den gamle brave forpagter Siefert og hustru, der i mange år havde haft ledelsen og hele tilsynet med herberget eller „Hotellet“, som nogen helst kaldte det.

Forbindelsen med Sprogø

Udenfor eventuelle isbådsperioder var forbindelsen mellem øen og omverdenen, det vil normalt sige Korsør, blevet opretholdt ved almindelige små færge- og postbåde.

I 1816 var det kgl. Beltskipper L. T. Dyrhauge, der udførte denne

sejlad. En slægtning af ham var overfartsleder til 1874. I de senere år oprettedes en speciel postbåd mellem Korsør og Sprogø. Når vejret var godt, udførtes postturen som regel en gang om ugen. I de 7 måneder oktober–april afgik postbåden fra Korsør den 1., den 8., den 16. og den 23. i måneden. I sommerhalvåret maj–september var afgang den 1., den 6., den 11., den 16., den 21. og den 26. klokken 8 fmd. og retur samme dags eftmd. For de 10 mennesker, der fast boede på øen, nemlig opsynsmanden og hans hustru, en telegrafistinde, en fyrassistent og hans medhjælper samt 2 karle og 3 tjenestepiger, var bådens ankomst naturligvis ugens store begivenhed.

Fra 1895 og fremefter udførtes stillingen som postbådens fører af 3 generationer i samme familie, far efterfuldt af søn, som selv var ejer af fartøjet. Fra 1938 til 1961 blev turen udført af en båd tilhørende den Kellerske“ anstalt på øen. Den sidste overfartsleder i statsbanernes tjeneste var kaptajn H. P. Petersen, der fungerede i denne stilling 1893 til 1929.

Telegrafist ansættes

Opsynsmand Bencke havde i sin tid søgt om hjælp til ansættelse af en telegrafist. Det lykkedes ikke for ham, men han havde jo sikkert undret sig en del, hvis han havde kunnet se, at der op imod århundredskiftet virkelig blev sendt en sådan hjælp, og det ovenikøbet i skikkelse af en ung dame. En frøken Suhr Nyborg indehavde stillingen fra 1894 til 1899. Indtil 1896 fik hun 20 kroner om måneden i løn og derefter 40 kr. Kost og logi måtte hun tinge sig til hos forpagteren. Denne dame var vist den af kollegerne, der holdt længst ud på det ensomme stel i Storebælt. Senere fulgte flere unge damer efter, frk. Degenkolv, frk. Møller, frk. Otto, frk. Thomsen og måske en enkelt til, men de flyttede alle til fastlandet igen, når der var forløbet et år eller to. Stillingen blev rekrutteret af damer, der selv havde søgt om tilladelse til at lære telegrafering på en eller anden jernbanestation,

Forpagter Siefert og hustru, Sprogo

som oftest Korsør eller Nyborg. De unge damer havde nok ikke rigtig regnet med ensomheden og de lange mørke vintermåneder midt i havet.

Jagt på harer og rotter

Statsbanernes øverste ledelse havde bemærket, at der også var vildt på Sprogø, hvorfor der som regel blev afholdt harejagt af de høje herre en gang om året, „naar de var paa Inspektionstur derovre“. Og når man syntes, at udbyttet ikke var helt tilfredsstillende, fik opsynsmanden besked om at indkøbe 10 unge harer af begge køn til fremtidig supplering af bestanden.

Efter århundredskiftet blev denne sport indstillet. Forinden – i 1901 – nåede dog „Blæksprutten“ at forevige en sådan begivenhed. Man ser på den afbildede tegning et selskab bestående af generaldirektør Tegner, kgl. kommissionarius kammerherre Tobiesen og søfartschef Hammer på sporet af en enlig hare, der forskræmt gemmer sig bag en busk, medens fyrmesteren i sit fyrtårn et stykke derfra interesseret betragter skuespillet.

Her kan man måske have lejlighed til at tilføje en anden historie om indførsel af „vilde dyr“ til Sprogø.

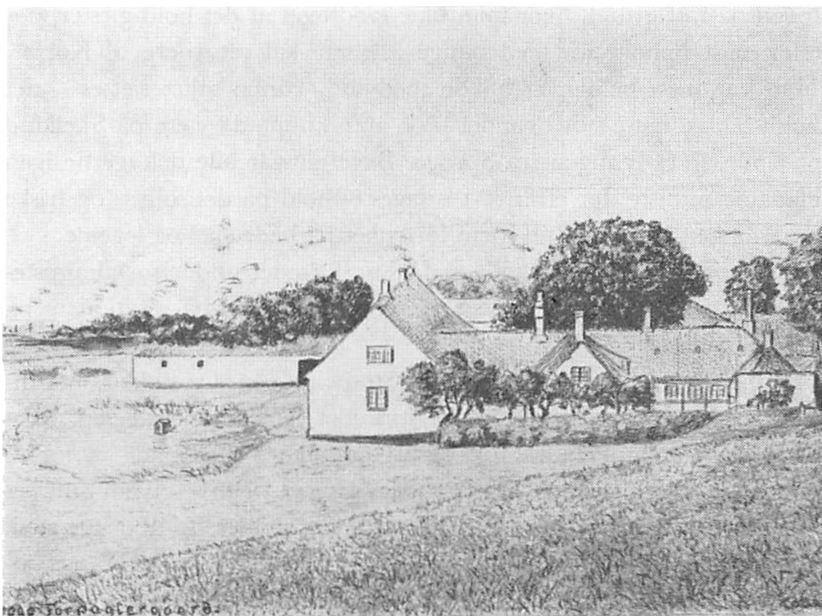
I Rigsarkivet findes nemlig nogle papirer, hvoraf ses, at postmesteren i Korsør, Carlheim, den 2. maj 1816 indberetter, at han har fanget „11 Hunner og 1 Han, der oversendes til Sprogø“. En uges tid senere skriver han igen, at det er vanskeligt at fange han-rotter, men at han nu har 7 stykker, som han vil sende over med skipper Dyrhaug. Han meddeler også, at en I. Therp i Korsør har konstrueret en udmærket fælde til at fange levende rotter i.

Årsagen til alt dette påstyr var, at opsynsmanden på Sprogø klagede over alle de ødelæggelser, der frembragtes af de mange sorte rotter, der fandtes på stedet; og han foreslog da, at man skulle indføre den brune rotte til at formindske bestanden af de sorte kolleger.

Med ondt skal ondt fordrives, var parolen. Det hjalp øjensynlig ikke stort, thi nogen tid senere blev der overført rottehunde og katte til øen for at få bugt med uvæsenet.

De seneste år

Sprogøs anvendelse som isbådsstation havde i hele 1800-tallet og i begyndelsen af 1900-årene sin berettigelse, og øen og dens beboere har ved mangfoldige lejligheder ydet god hjælp for rejsende under umilde vejrforhold. Men efterhånden som overfartsmulighederne blev bedre, og statsbanernes færger blev kraftigere og mere modstandsdygtige mod isens favntag, gled Sprogø ud af billedet. I stedet for at gøre nytte om vinteren, gled etablissementet nu over til at gøre gavn om

Gården på Sprogø

sommeren. DSB's ledelse gav nemlig tilladelse til, at statsbanernes personale måtte benytte øen som rekreativt opholdssted i sommer-tiden. Og i mange år derefter, helt til 1922, virkede øens bygninger og personale til glæde og gavn for mange af statsbanernes ansatte og disses familier. Mange, mange jernbanefolk har med deres pårørende udsat sig for søsygens strabadser ved fra Korsør at sejle over til øen i den ret lille åbne postbåd. Sejlturen kunne ofte tage en halvanden times tid, og det værste øjeblik for de ikke søvante landkrabber, var den tid det tog for båden at komme igennem brændingen ved Østerrev, der strækker sig langt ud i bæltet. Det var få af passagererne, der ikke blev tvunget til at ofre til havguderne i den halve time, det varede, men var det først overstået, begyndte ansigternes gule og grønne skær at få den normale kulør. Alle var glade for at kunne sætte foden på fast grund, hvor man blev modtaget af det hold gæster, der efter endt ophold nu med bange anelser skal returnere til Korsør. Men var man heldig og havde medvind, kunne sejlet sættes – det holdt båden mere støt i vandet – og man kunne da være på Sjælland en time efter afgang fra Sprogø. Bagefter var alle deltagerne igen glade og muntre, for efter et 14 dages ophold på det sollyse og friske Sprogø, vendte man altid hjem forfrisket på både sjæl og legeme.

Da Sprogø i 1923 overgik til forsorgsvæsenet under socialministeriet, flytte jernbanemændenes sommerhjem til isbådsstationen på Knudshoved.

Et helt nyt klientel flyttede nu til Storebælt-øen. De stakkels her internerede fik nu et udmærket for formålet tjenligt opholdssted. Men også denne gren af statens forsorgsarbejde måtte efter nogle års forløb ophøre, og den sidste af „pigerne“ blev fjernet i 1961, selvom hun bestemt protesterede mod at skulle forlade det dejlige og fredelige sted, hvor hun nu havde tilbragt 32 år.

Og i dag tilhører Sprogø Korsør kommune, der bl. a. anvender den til sommerophold for svagbørnskolonier.

Afslutning

Om dens videre fremtid ved man naturligvis intet positivt, men måske vil man engang i et rundetårns højde kunne skue ned på øen, når man i et super-lyntog befarer en kommende Storebæltsbro, der formentlig vil gå tværs over dens jord.

Og så vil man kunne tænke på et gammelt ord fra før 1600-tallet der lyder: „Gid Du sad paa Sprow, og Sprow stod i brendenis Low (d.v.s. lue)“.

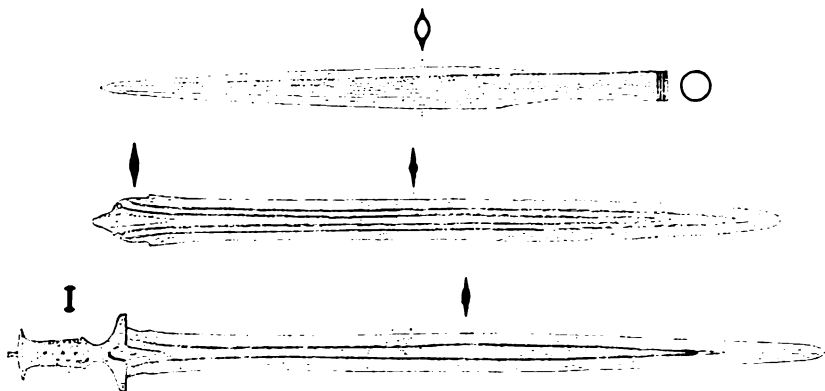
Selvom man ikke tager den sidste sætning af ordsproget i betragtning, skal der nok være en del, som endnu i dag kunne ønske, at den første del af det gamle ord var virkelighed.

Et våbenoffer fra den yngre bronzealder

Af Henrik Thrane

Boeslundeegnen har i tidens løb præsteret mange fremragende bronzealderfund, tænk blot på lurerne fra Boeslunde mose, fundet 1838, de store guldskatte fra Boeslunde banke eller „Borbjerg“ fra 1842 og 1874 og måske ikke mindst selve dette sære anlæg, der nu desværre er ganske ruineret (Aarbøger fra Sorø Amt 1928). Denne morænebakke med de store gravede trappeafsatser er det eneste sted i Danmark, hvor man med rimelig sikkerhed kan tale om en helligdom fra bronzealderen. Gulds kattene er sikkert helligdommens kar, gravet ned, måske i ufredsår, måske fordi de ikke måtte bruges mere – grunden kan vi kun gætte os til. En sådan helligdom forudsætter en bebyggelse af ikke helt ringe format i omegnen og der kendes da også en række betydelige gravfund fra Neble og strøget mellem Korsør og Skelskør både fra ældre og yngre bronzealder, men bopladser mangler. Desværre er der ikke i nyere tid foretaget udgravninger af betydning, så vor viden om bronzealderbesættelsen bygger på gamle fund, der ikke altid fortæller det, vi gerne ville vide, fordi de blev gravet ud i en tid, hvor arkæologien endnu var en uøvet videnskab.

Selv nok så gamle fund kan dog af og til give vigtige oplysninger, det vil læserne kunne se på de næste sider, hvor et gammelt mosefund skal lægges på sin rette hylde efter mere end 100 års glemsel. Glemsel er måske ikke det rette ord, da fundet har været kendt og beskrevet adskillige gange siden det blev gjort i 1828. Det er blot blevet miskendt på grund af nogle i sig selv ganske latterlige bagateller, som jeg skal skildre i det følgende.

Offerfund fra Brændte Mose i Sønderup, størrelse 1:4

Fundets historie er kort og godt: i 1828 blev der gravet tørv i en mose ved Sønderup, og bonden, der udførte dette arbejde, bemærkede da nogle broncegenstande stikke frem af tørvegravens væg. Åbenbart meldte han sit fund til borgmesteren i Skelskør, for i Nationalmuseets arkiv findes et brev fra by- og herredsfoged Foss i Skelskør, skrevet d. 14/6 1828. Det lyder:

Til den kongelige Commission for Oldsagers Bevaring.

„Medfølgende giver jeg mig den Ære at tilstille den høje Commission trende i mine Tanker Sjældne Oldsager, nemlig et velconserveret Metal Sværd af 24 Tommers Længde foruden Heftet, som er circa 4 Tommer, et ditto uden Hefte, og en velconserveret Metalspids, huul indvendig, lang 19½ Tommer, til en Spydstage.

Disse Oldsager ere igaar fundne af Gaardmand Niels Nielsen af Sønderup Bye, (Gjording Gods*), i Kanten af en Tørvemose tæt ved Sønderup Bye, som har en temmelig pitoresk Beliggenhed ej langt fra Skjelskør Overdrev. – Denne Mand, som her har afleveret disse Oldsager, ifølge min almindelige Opfordring herom, og i Tillid til det

*) Der menes formentlig Gjerdrup gods.

Løfte jeg har givet at ville drage Omsorg for, at en saadan Omgangsmaade ikke skulde blive ubelønnet, er jeg saa fri at anbefale til en passende Douceur, efter min Formening ikke under 12 rd. (Rigsdaler) rede Sølv, hvilket jeg i Sedler udbeder mig paa det at andre kunne opmuntres til at følge hans Exempel.

Samtlige 3'de Oldsager ere efter Finderens Forklaring fundne liggende tæt over hinanden, og bemærkedes først derved, at Spidserne stak frem i Tørvegraven ved Siden af hinanden.

Manden har lovet at anstille yderligere Eftergravninger i Tørve-mosen, som føre Navnet Brændte-Mose.

Skjelskør, d. 14. Juni i 1828.

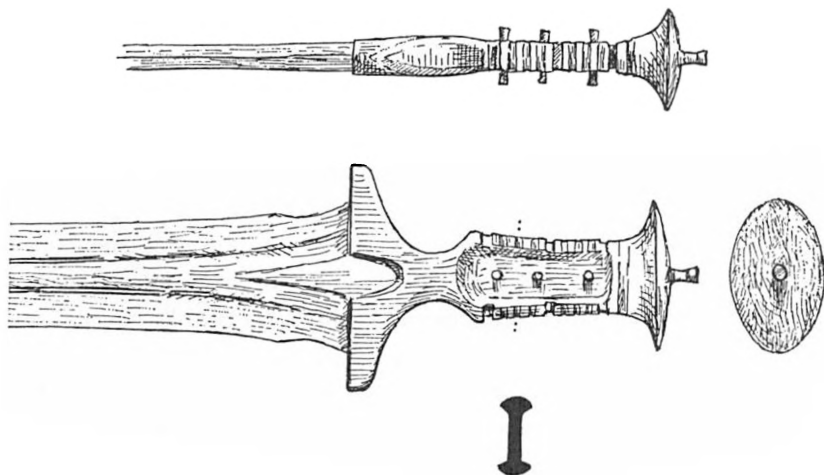
Underdanig Sign.: *Foss*“.

Se, det er jo ganske præcise oplysninger i betragtning af, at hverken finder eller meddeler – byfogeden – havde spor af indsigt i, hvordan arkæologer ønskede deres fund oplyst (100 år senere). Det er faktisk en mønsterværdig rapport.

Ikke desto mindre kan vi 29 år efter fundet se sværdet i en statelig publikation „Atlas for nordisk Oldkyndighed“, udsendt af det kongelige nordiske oldskriftselskab i 1858 med smukke kobberstukne tavler. Her står om sværdet, at det er fundet i nærheden af Skelskør. Ikke et ord om fundomstændighederne eller det nøjagtige findested. Med den etikette fik sværdet lov at vandre videre i arkæologiske publikationer helt op til 1967. Nogle gange blev det sågar endnu ringere beskrevet, i et tysk standardværk om bronzealderssværd fra 1936 fik sværdet den oplysning (eller mangel på samme) med: Danmark uden findested! Det er, som man vil se, en grov forfalskning af det oprindelige udsagn.

Hvad spydspidsen og sværdklingen uden fæste angik, kom de til at gå ind i litteraturen som et fund for sig, fundet i nærheden af Skelskør, men uden nærmere fundoplysninger.

Man griber sig til hovedet og spørger sig selv, om arkæologer da er særlig langsomme i opfattelsen eller hvad meningen er. Misèren skyl-

Fæstet af det fuldstændige bronzesværd fra Brændte Mose, halv størrelse

des noget så simpelt som en afskrivningsfejl. I gamle dage, da Nationalmuseet hed Oldnordisk Museum, blev alle nye fund beskrevet i en stor protokol, uden hensyn til om de var fra stenalderen eller 1600-tallet. Originalen bliver opbevaret i afdelingen for historisk tid, mens en afskrift af denne protokol opbevares i oldtidsafdelingen. Når fremmede og hjemlige forskere slår op i protokollen for at se, hvad der står om det oldtidsfund, de nu interesserer sig for, kigger de altid i den protokol, der står i „Danmarks Oldtids“ arkiv – altså kopien. Og i denne afskrift har skriveren lavet en lille fejl, da han indførte Sønderup-fundet.

Først indførte han sværdet med fæstet; det var kommet til at stå nederst på en side i originalen, og skriveren har opfattet denne tilfældige anbringelse som betydningsfuld. I det mindste slog han en streg under beskrivelsen af det første sværd. Så fortsatte han med sværdet uden fæste og spyddet, og til sidst skrev han: „Disse tvende Stykker ere fundne ved Udkanten af en Mose ved Tørveskiæring i Nærheden

af Skelskiør. Man har senere undersøgt dette Sted og intet andet fundet i Mosen end hensmuldrede Beene“. Her er igen en ubetydelig fejl, der står „Disse tvende Stykker“, men i originalen står – „Disse trende Stykker“. Det gør jo en forskel. Senere brugere af kopiproto-kollen fik det indtryk af strengen, at der var tale om to fund, og at oplysningerne kun omfattede de to ting, der stod under strengen.

Men som man ser, var oplysningerne om fundforholdene meget magre. Og det hjalp ikke at gå til arkivet for at se, om der lå nogen oplysninger i den mappe, hvor breve om fund fra Skelskør herred opbevares. Der var intet om et fund fra 1828.

I den originale protokol derimod var lavet en tilføjelse, der ikke var ført over i kopien, der stod: „Sønderup, Boeslunde sogn, Slagelse herred, Sorø amt“, tilføjet af bronzealderforskeren Vilhelm Boye sidst i 1800-tallet.

Hvis man så gik til mappen for Boeslunde sogn, lå det allerede citerede brev der med alle oplysninger, man kunne ønske sig.

Nogle ganske ubetydelige fejl i afskrivningen samt udeladelse af de oplysninger, der stod i brevet fra byfogeden i Skelskør har altså været nok til at lede adskillige kloge hoveder på vildspor. Nogle har ikke vidst, at der var to protokoller, og de andre har vel regnet med, at kopien indeholdt alt, hvad der stod i originalen.

Vi mangler imidlertid stadigvæk en ting – at stadfæste den brændte mose, så vi kan sætte findestedet af på et kort. Det gjorde man nemlig ikke dengang i arkæologiens barndom, da fundet kom til det oldnordiske museum i Prinsens Palais.

På de moderne kort finder man ingen lokalitet med Brændte Mose navnet. Men går man til matrikelkortarkivet, kan man på det ældste kort fra 1789 over Sønderup bys jorder se et langagtigt mosedrag, hvor tørvegrave er markeret med små trappeagtige signaturer. Der står ikke noget navn ved, men en af markerne vest for mosen hedder Brændte Agre. Så vi går næppe helt forkert ved at antage, at Brændte

Mose var navnet på den mose, der findes endnu i dag som en lavning øst for Sønderup by.

Ved et kort besøg på egnen i 1968 lykkedes det mig ikke at finde nogen, der mindedes navnet Brændte Mose, men skulle nogen af læserne tilfældigt have hørt det, vil jeg sætte pris på at få et par ord derom.

Efter at fundhistorien således er så nogenlunde opklaret, er det tid at se på de tre bronzegenstande, som Niels Nielsen fandt.

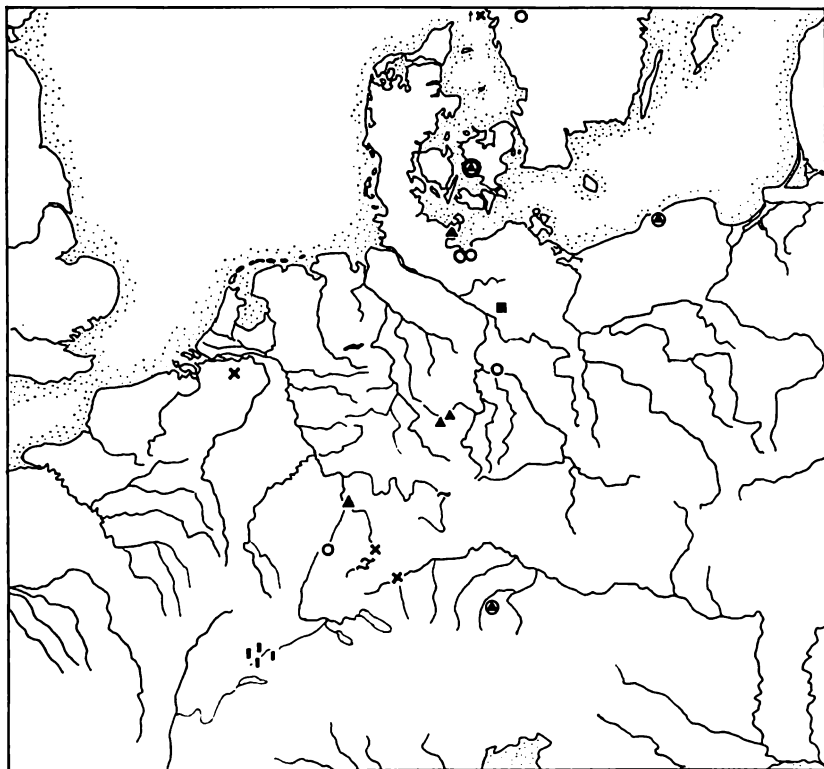
„Auberniersværdet“ er 74,3 cm langt og ret velbevaret bortset fra, at overfladen er lidt tæret af mosesyre. Fæstet synes støbt i eet med klingen, nogen form for nagler eller grebspids lader sig i hvert fald ikke se ved røntgenfotoografering. De eneste nagler er tre spinkle stangnagler, der sidder i grebet i en oval udskæring, hvor naglerne må have fastholdt et organisk indlæg. Den øverste nagle går desuden igennem en tap, der fra knappen skyder sig ned i udskæringen. Dette må formentlig opfattes sådan, at knappen er støbt for sig og sat på grebet senere ved overstøbning og fastnagling. Den lille torn, der stikker op fra den flade, let hvælvede knap er formentlig støbt sammen med knappen. Midtfor og ved udskæringens øvre og nedre ende er der en dyb rille i grebets sider.

Heftet har parerstang med høj v-formet udskæring. Klingen er 63 cm lang og 4 cm bred og 0,7 cm tyk med bred spids og en 1,8 cm lang ricasso foroven, blot markeret ved indbugning af æggene. Langs midtribben er der på hver side to smalle riller og øverst ved heftet en enkelt spinkel spidsvinklet v-ribbe på midtribben.

Sammen med sværdet fandtes en klinge uden fæste. Den er 62,5 cm lang og 4,5 cm bred og 0,9 cm tyk med en ganske kort grebspids og to naglehuller i de stærkt konvekse skuldre. De øverste 2 cm af klingens formet som en glat ricasso. Klingens svarer ellers i form og ribber til det førstnævnte sværd men har et ekstra sæt dobbeltriller uden om det inderste sæt.

Desuden fandtes en 52 cm lang spydspids med riller nederst på døllen.

De tre våben er ikke helt almindelige, dels er de ganske imponerende i sig selv, dels er begge sværdene af en fremmed type, der el-

Kort, der viser Auverniersværdenes udbredelse: + viser gravfund, × viser sværd uden fundoplysninger, firkant betyder, at sværdet er fundet på en mark, cirkel viser mosefund og trekant betyder depot- og offerfund. De lodrette streger markerer de schweiziske såkaldte pælebygningsboplads, og de små bulger antyder, at sværdene er fundet i floder

lers i Skandinavien kun kendes fra to svenske enkeltfund. Det hører til en type, som man kalder Auverniersværd efter et sted ved navn Auvernier i Vestschweiz ved Neuchâteløen, hvor bl. a. sådanne sværd er fundet sammen med mange andre broncer i en boplads ved søbredden. Auverniersværdene hører til i det sidste afsnit af bronzealderen i Mellemeuropa og er formentlig lavet et sted i Schweiz eller Sydtyskland og derfra spredt viden om, som kortet fig. 3 viser. På kortet er samtlige fund af typen indlagt med forskellig signatur for at vise under hvilke forhold sværdene er fundet. Man vil se, at der kan være stor forskel på fundforholdene, og at f. ex. bopladserne kun er repræsenteret i Schweiz, mens fund fra floderne kun findes i Vesttykland. I Norden og et godt stykke ned i Mellemeuropa er moser de flittigste leverandører af Auverniersværd – og forøvrigt af mange andre sværd- og våbenformer.

Efter min mening er klingens uden fæste fra et sværd mage til Auverniersværdet. Altså ligeledes et fremmed stykke, der formentlig er slæbt over lange og trange veje fra Sydtykland–Schweiz til Sydsjælland. Om måden, hvorpå sværdene kom hertil, ved vi intet, vi kan gætte på, at de blev bragt herop af samme mand, der lagde dem ned i mosen, men alle muligheder står åbne. Arkæologien kan ikke fortælle om den slags forhold.

Den lange fornemme spydspids, der lå sammen med sværdene er derimod et nordisk produkt. Den tilhører en type, der findes i ret stort antal omkring den vestlige del af Østersøen, i Danmark, Sverige og Nordtykland. Kun de færreste af spydspidserne når Sønderupspydspidsens dimensioner. En af dem er forøvrigt fra Skelskør, og andre sydvestsjællandske fund indeholder tilsvarende spydspidser, f. ex. depotfundene fra Holsteinborg og Rettestrup.

Disse superspydspidser må vel have siddet på regulære lanser, snarere end kastespyd og viser en anden kampart end vi kender fra de foregående perioder, hvor spydspidserne ikke var så store.

Spydspidsen hører til midten af yngre bronzealder i Danmark og giver således en god datering for hele fundet til ca. 700 f. Kristi fødsel. At vi samtidig får en god tilknytning til den mellemeuropæiske bronzealders periodesystem nævnes blot for fuldstændighedens skyld.

Vi står altså nu med et fund bestående af sjældne våben, dels indførte sværd, der sikkert har stået højt i anseelse, dels en spydspids af overstørrelse og smukt udført. Kort sagt en krigers udstyr. Han har ganske vist haft et sværd for meget, men det kan jo skyldes forsigtighed eller bjergsomhed fra hans side.

I yngre bronzealder var gravskikken desværre den, at man brændte de døde og begravede dem i urner. Der var ikke plads til større genstande i urnerne og derfor finder man kun sjældent sværd eller spydspidser i denne tids grave. Vi kender da også næsten udelukkende disse våbenformer fra fund i mark og mose. Undertiden findes et enkelt sværd eller spyd ved pløjning af side marker eller ved tørvegravning. Så kan det være svært at bestemme sig for en vurdering af fundet. Når sværdet derimod findes ved en stor sten, bliver sandsynligheden for, at sværdet er nedlagt med vilje meget større. I sådanne tilfælde er det sikkert lige så berettiget at tale om et offerfund som i andre tilfælde, hvor hele våbenudstyr er nedlagt – som nu i Sønderupfundet, Holsteinborgfundet og flere andre. Somme tider er kun et sværd og et spyd nedlagt, somme tider flere eksemplarer af hver type, og undertiden findes våbnene sammen med andre genstande.

Den almindelige tolkning af disse fund som ofre til de højere magter skal der ikke forsøges at røkke ved her. Ligesom der er fund med våben, er der andre fund med kvindeudstyr, f. ex. offerbrønden fra Budsene på Møn. Mænd og kvinder har haft hver deres beskyttende magter, som de ofrede deres bedste ting til. Fra senere tid kender vi offermoser, mindre vandhuller, der blev brugt til hensætning af ofringerne til guderne, hvadenten det nu var madofre, menneskeofringer eller ting, der blev nedlagt i den blanke sø eller den plumrede mose.

Selvom vi nu ikke kender andre fund fra Brændte Mose ved Sønderup end det her beskrevne, skal også denne mose sikkert føjes til rækken af offermoser. Vi kan i hvert fald ikke nu påvise andre grunde til at nedlægge et våbenoffer just i denne mose end de her nævnte.

Noget andet er så, at hele vor forståelse af den slags fænomener aldrig kan blive andet end fragmentarisk og usikker. Vi kan samle, inddele, sammenligne fundene indbyrdes og med fund fra andre tider og andre egne, hvor man måske ved lidt mere om grundene til, at folk gav deres bedste ting til vandet, men nogen fuldstændig forståelse kan vi aldrig vinde frem til. Det kan synes en nedslående erkendelse af videnskabens grænser, men det er dog bedre at erkende disse grænser end at tro, at videnskaben kan forklare alt. Selvom vi således næppe nogensinde får at vide, hvad der drev fortidens mennesker til at handle som de gjorde, kan vi studere resultaterne af deres handlinger – selve fundene – og ad den vej vinde forståelse af mange sider af fortiden. De foregående sider har vist givet indtryk af, at der er nok at gøre på dette felt.

Om Sørup hospital i Veterslev

Af J. Lyshjelm

Godt en mil syd for Ringsted ligger landsbyen Veterslev. Det er en gammel landsby, der gennem århundreder har ligget med sine gårde og huse samlet om den lange bygade. I den østlige ende af byen ligger den gamle kirke, der er opført omkr. 1250, stadig vel vedligeholdt. Den er især, når man ser byen fra syd, en hyggelig landsbykirke med hvide mure og rødt tag, der naturligt hører med i billedet. Kun få meter fra den århundredgamle bygning ligger en anden gammel bygning, der godt nok ikke i alder kan måle sig med kirken, men den må dog have betegnelsen, det næstældste hus i byen – det er Sørup hospital, men som det står i dag, er der ikke meget tilbage af fordums herlighed.

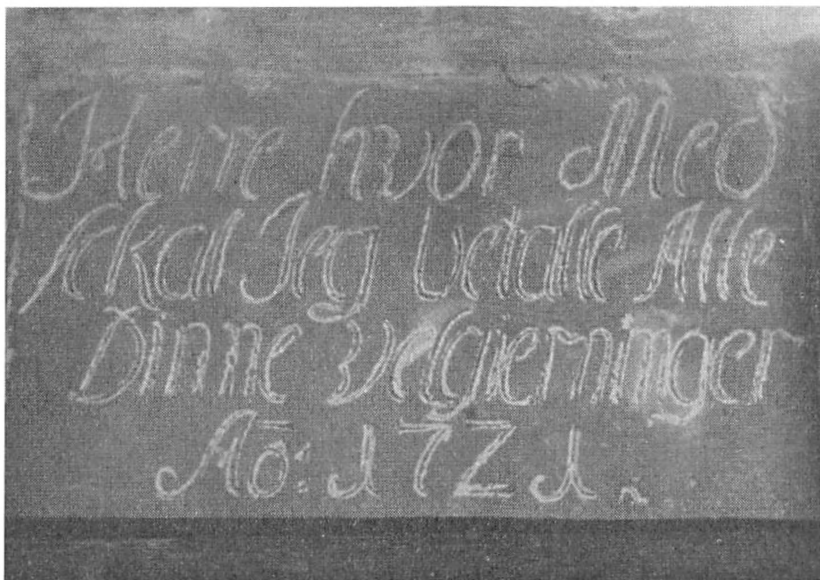
Sørup hospital er oprettet efter en fundats af 12.-7.-1720. Hospitalet, som det daglig benævnes, blev oprettet af ejerne af godset Sørup som bolig for ubemidlede, ældre mennesker – fortrinsvis folk, som direkte havde haft tilknytning til godset, men også andre fra sognene kunne komme i betragtning.

Ejerne af Sørup var Hedvig Ulrikke Luxdorff, der havde arvet godset efter sin far 1712, og Adam Christopher Knuth, som hun den 26. juni 1713 var blevet gift med. Ægteskabet varede kun få år, idet grevinde Hedvig Ulrikke Luxdorff døde 21. januar 1720. Dette er den indirekte årsag til, at hospitalet blev oprettet, idet man i slutningen af fundatsen kan læse, at grev Knuth har givet sin døende hustru det løfte, at der skal blive bygget et hospital.

Man må vel tænke sig, at den unge grevinde har været optaget af

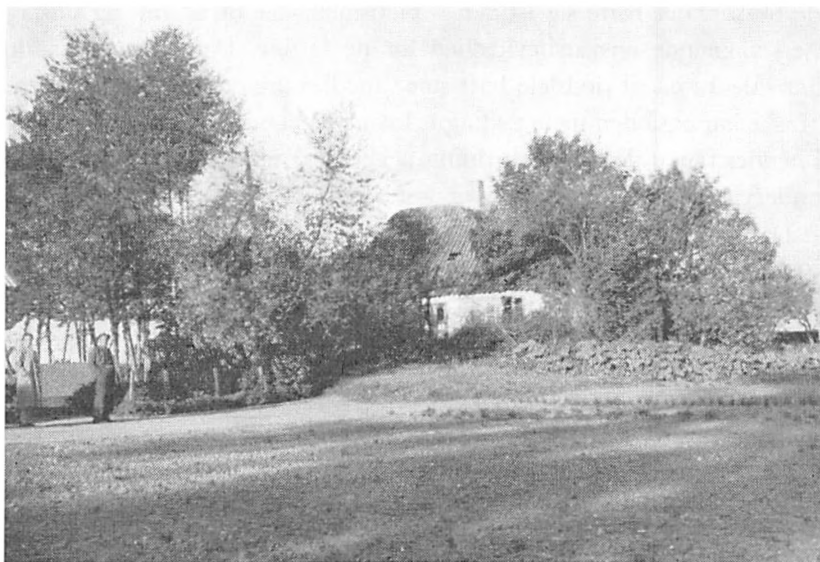
de tanker, der rørte sig i tiden – pietismen, der bl. a. gav sig udslag i en vågnende ansvarsbevidsthed for de fattige. Den unge grevinde har således på sit dødsleje haft sine „medbrødre og -søstre“ i tanken. Måske har også den nylig vedtagne lov af 1708 om fattigvæsenet været i hendes tanke. Denne forordning peger også på det nødvendige i, at undervisningsspørgsmålet bliver løst.

Da bygningen var færdig, blev der over indgangsdøren sat en sandstensplade med følgende indskrift:

Denne indskrift vidner klart om det religiøse motiv, der lå bag ønsket om oprettelsen af Sorup hospital.

At der har været et stærkt ønske om, at sagen skulle føres hurtigt ud i livet, viser den ting, at fundatsen, der er underskrevet 12. juli 1720, nævner, at der skal udpeges 6 fattige „lemmer“, som straks

Sorup hospital set fra sydvest. Foto: Hans Jacob Hansen

skal nyde 1 mark 4 skilling om ugen og det allerede fra den følgende 5. august. Mindre end en måned efter oprettelsen af fundatset begyndte man udbetalingen af „ugepenge“, selv om hospitalet endnu ikke var bygget.

Bygningen

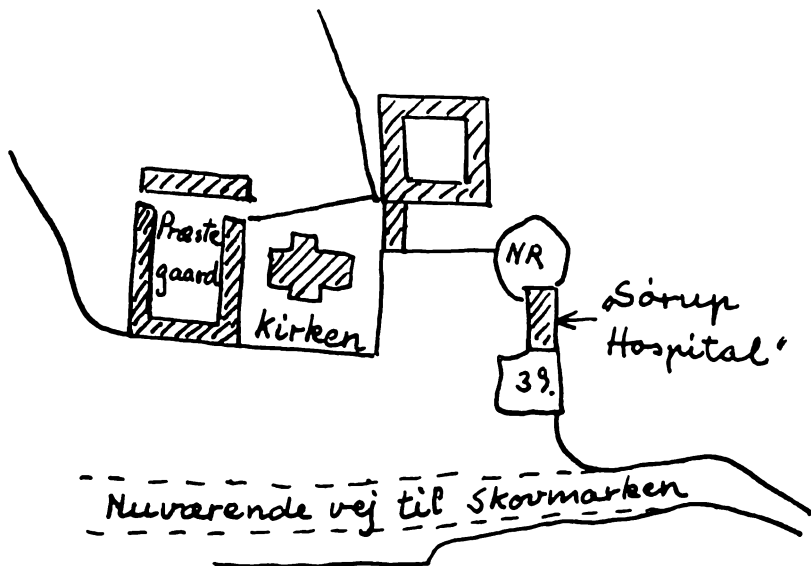
Det angives, at bygningen skal opføres af grundmur, og at lemmerne deri skal have nødvendige værelser med bilægger, køkken og rum til tørv. Det nævnes endvidere, at huset skal stå færdigt inden 1. januar 1722. Stene, der er anvendt til bygningen, er røde, brændte sten på ca. 7,5 cm × 11,5 cm × 22,5 cm, og ydermuren har en tykkelse på ca. 40 cm. Bygningen er også hensigtsmæssigt placeret i terrænet, idet den blev lagt på en forhøjning, så regnvand og fugt ikke kunne give ubehageligheder for beboerne. Bygningen minder i sit ydre meget om

de rytterskoler, der er bygget en del af. Den har den samme høje rejsning, som er så karakteristisk for disse skoler – givet er det, at da den har stået færdig i 1722, har det været en meget smuk og statelig bygning, der har skilt sig meget ud fra de øvrige bygninger i landsbyen.

De enkelte stuer var $4,15 \text{ m} \times 3,05 \text{ m}$, og der var en loftshøjde på lidt over 2 m. Gulvet har fra begyndelsen været af stampet ler, men dette er senere ændret, idet der er lagt bjælker og bræddegulv oven på lergulvet. Loftshøjden har således oprindelig været næsten 2,20 m.

Hospitalets beboere – deres „rettigheder“

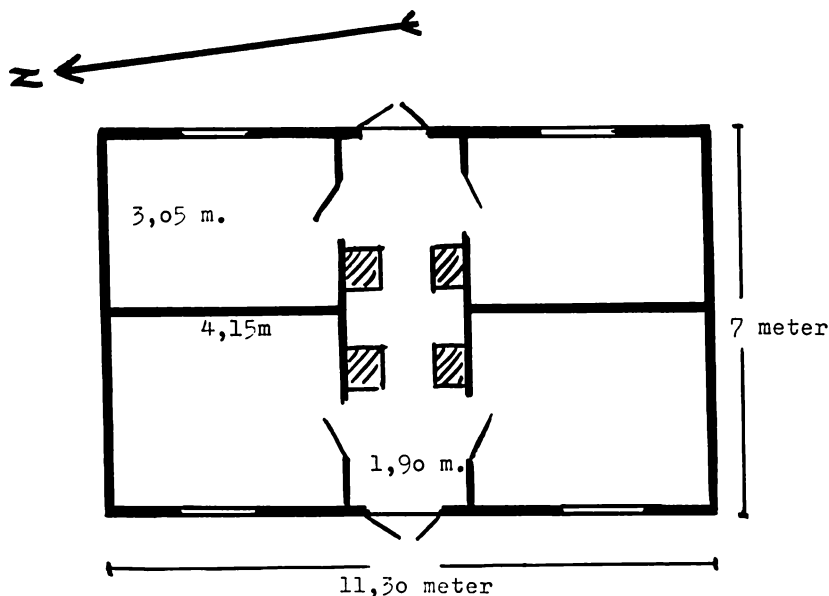
For de fattige, der blev udpeget til at bo i hospitalet, må det have været en stor omvæltning. Når man tænker på de små, lave stuer,

Ovenstående skitse er fra et kort over Veterslev by 1806. Man ser hospitalets placering ud til den offentlige gadeplads. Kirkegården er senere udvidet, og et par længer i præstegården er revet ned.

som man ellers overalt fandt i landsbyerne, må det næsten have været som en herskabsbolig for dem. Når det hertil kom, at der foruden husly også var sørget for brændsel, idet godsets bønder skulle skaffe tørv til alle, 4 læs til hver om året, så må man tænke sig, at de med den ugentlige udbetaling af 1 mark 4 skilling har haft det så godt som nogensinde. Det anføres også udtrykkeligt, at lemmerne er fritaget for hoveri, og det understreges, at hvis de kunne „knytte eller spinde“, måtte de selv beholde det, de kunne fortjene ved det.

Det var måske heller ikke alle fattige beskåret at komme i betragtning ved besættelse af ledige pladser. Man skulle kunne fremvise attest på, at man „har levet christeligen, søgt Guds Hus og med Andagt brugt det højværdige Sacramente“. Hvis man havde fået plads i hospitalet, kunne man ved dårlig opførsel blive vist væk. Præsten og

Grundplan af Sorup hospital

degnen til Vettterslev-Høm menigheder skulle „have flittig Indseende“ med, at alt gik rigtigt til.

Det nævnes også, at degnen i Vettterslev hver morgen og aften skal forrette bøn i hospitalet: „med en Salme før og efter Bønnen, samt et Capitels Læsning af Den Hellige Skrift“.

Der er ikke blot tænkt på de fattiges ve og vel i deres alderdom, men også for deres begravelse er der taget højde, idet det anføres, at når nogen af de fattige i hospitalet dør, så „skulde de bæres af Sorup-Gods-Bønder“. Hvis de afdøde efterlod sig noget jordisk gods, blev der taget af det til „en tarvelig Fyrre-Liig-Kistes Bekostning – –“, men hvad der ellers fandtes af værdier derudover, det skulle deles mellem de fattige, som var i hospitalet.

Ved en gennemgang af kirkebøgerne for Vettterslev kan man se, at der enkelte gange har været ægtepar, som havde plads i hospitalet, men ofte har det nok været enlige mænd og kvinder. Det anføres i fundatsen, at de 6 lemmer, der skal underholdes, skal placeres 2 i hvert kammer, men man skal sørge for: „at Mandfolk er for dem selv, og Qvindfolk for dem selv“ –, der anføres intet om, hvordan ægtefæller skulle bo.

I tiden 1815 til 1936 anfører kirkebogen, at der i alt er døde 28 kvinder og 20 mænd med sidste bosted anført som hospitalet. Af de 28 kvinder opnåede den ældste en alder på 89 år, og gennemsnitsalderen for kvinderne var i dette tidsrum 75 år. Den længst levende af mændene blev 87 år, og her er gennemsnitsalderen 73. Når man tager i betragtning, at den gennemsnitlige levealder for befolkningen som helhed omkring århundredskiftet ikke var 50 år, kunne det tyde på, at beboerne har haft godt forhold at leve under.

Skolen begyndte i det gamle hospital

Som nævnt blev der i forordningen af 1708 også peget på undervisningsspørgsmålet – om det har været i grevindens tanker, da fundat-

sens grundlæggende ideer skulle udformes, det ved man ikke – der nævnes intet om skole. Man kan dog ikke helt udelukke denne mulighed, idet der tales om 6 lemmer, 2 i hvert kammer, men bygningen opførtes med 4 værelser (stuer).

Der har også været skole, idet sognepræsten i Veterslev-Høm fra 1702–39 Claus Plum i 1738 indberetter: „Hospitalet, som bestaar af 4 Logementer (men de 3 efter Fundatsen ikkun med de fattige er besat – “ er af greven på Sørup blevet beordret brugt som skole, idet degnen der skal læse med ungdommen i den ledige stue. Først 1741 blev der bygget nogle fag til degneboligen, og undervisningen blev flyttet hertil.

Den gamle bygning gennem de sidste år

Hospitalet har indtil for få år siden været beboet, det sidste dødsfald af en beboer anføres i foråret 1936. Det vil altså sige, at den gamle bygning gennem mere end 200 år har været „hjem“ for en del af sognets beboere. Det skal lige nævnes, at huset en kort overgang efter 1936 har været beboet af en familie i et kortere tidsrum.

Efterhånden blev den gamle bygning mere og mere forfalden. Ved et syn 1941 anføres: Hospitalet er ubeboet, – – – dersom bygningen, som er meget forfalden, skal enten helt eller delvis beboes, må der foretages en gennemgribende istandsættelse såvel indvendig som udvendig. I midten af 50-erne anføres det: – – man anser en restaurering af hospitalet for så kostbar, at man absolut ikke kan anbefale det.

Der har fra flere sider i sognene været arbejdet med tanker om at bevare den gamle bygning under en eller anden form, men dette har indtil nu ikke ført til noget resultat.

I dag er der sørget for de ældre medborgere på anden måde. I Veterslev by ligger der i dag et dejligt, moderne alderdomshjem, men den gamle bygning, der måske ikke er påkrævet i vore dage, kunne man godt have ønsket en bedre skæbne.

Om Sorup Hospital i Vetterslev

N.B. Efter at denne artikel er skrevet, er hospitalet helt forsvundet, idet det i marts 69 blev revet ned.

Litteratur: Fundatsen for Sørup hospital.

Jos. C. Jessen: Alsted og Ringsted herreders skolehistorie.

Kirkebøger for Vetterslev sogn.

Synsprotokol for Vetterslev menighedsråd.

Nikolaj Nielsen, lærer i Ørslev, Ringsted herred

Af Kristen Kr. Ingvorsen

Det var under et besøg i Dansk Folkemindesamling for en del år siden, at jeg lovede daværende, nu afdøde arkivar Hans Ellekilde, at fortælle lidt om min gamle lærer, Nikolaj Nielsen, der i en snes år var lærer i min fødeby, Ørslev. Det var i denne periode fra 1886 til 1906, at han udsendte sine landskendte skolebøger, Danmarkshistorie og Bibelhistorie, senere efterfulgt af Verdenshistorie og Kirkehistorie samt en sproglære for børneskolen. Men det var navnlig de to første, der i den grad vandt indpas i den danske folkeskole, at Nikolaj Nielsen i en menneskealder blev Danmarks mest læste forfatter. Disse to bøger udkom i 35-36 oplag og fortsatte fremdeles på det gamle forlag under ledelse af sønnen, fhv. overlærer Aage Nielsen. En udmærket hjælpekilde til min artikel har jeg haft i en vandrebog, som Nik. Nielsen havde part i på seminariet, og hvori han i 1889 giver en ret udførlig beskrivelse af de forløbne godt 40 år. Denne vandrebog har hr. Aage Nielsen overladt mig til gennemlæsning, hvad jeg er meget taknemmelig for.

Nikolaj Nielsen var fynbo og af bondeæt. Han blev født i Harndrup den 26. januar 1846 og døde i København den 18. april 1930, 84 år gammel. Hans forældre, gmd. Niels Nicolaisen og Marie Christensdatter, fik tre børn. Nicolai, den ældste, og to piger, Dorthé Marie og Karen Kirstine. Da Nicolai var 4 år, viste han så gode evner, at det blev besluttet at undervise ham privat, indtil han kunne begynde i den almindelige skole. Ved den tid døde hans fader, kun 41 år gl. Moderen giftede sig igen og fik i sit 2. ægteskab endnu tre børn, det sidste i 1865.

Nicolai, hvis navn senere blev ændret til Nikolaj, kom ikke til bogen

efter sin konfirmation, men blev medhjælper på gården, til han var omkring 20 år: „Først da slap jeg endelig bort fra Hjemmet og kunne begynde at forberede mig til Seminariet,“ skriver han. Denne forberedelse fik han hos en tidligere skolekammerat, som var andenlærer i Rynkeby. Derfra rejste han til Jelling seminarium, hvorfra han tre år senere fik den næstbedste eksamen. – Nu gjaldt det om at finde en stilling som andenlærer, og det skulle vise sig ikke at være så let. Fyn måtte opgives, men omsider nåede han at erobre et andenlærerembede i Kongsted i Østsjælland, nær ved Fakse. Der var 24 ansøgere, hvilket var ret anseligt i betragtning af den ringe løn, der kun beløb sig til 450 kr. årligt + bolig og brændsel.

Opholdet i Kongsted synes at have været tåleligt. Det var en politisk urolig tid, endnu så kort efter krigen 1864. Derfor vakte det ikke særlig opsigt, at den nye lærer abonnerede på et blad som „Socialisten“, udgivet af Louis Pio og forløber for „Social-Demokraten“, undtagen i præstegården, hvor læreren skulle hente sin post. Her var et sådant blad ikke velset, og præstefruen tillod sig at bruge ildtangen, da hun skulle række ham bladet! Dette vidnesbyrd var naturligvis mindre heldigt, hvis der senere skulle søges nye embeder, et hensyn, der dog ikke blev taget i betragtning, men som senere, da provisorietiden for alvor satte ind, utvivlsomt har spillet en rolle.

Militærtjenesten var hidtil blevet udsat, men efter et halvt års lærergerning kom der indkaldelsesordre, og i foråret 1870 skulle han give møde i Odense ved 5. infanteribataljon, men tjenestetiden blev ikke så lidt afkortet ved, at han trak frinummer, da sommeren var forbi. Tiden i Odense førte til forlovelse med en købmandsdatter fra byen, Kathrine Andersen, og hjemkomsten til skolearbejdet måtte der nu for alvor sættes ind på at få et bedre embede. Efter lang tids søgen lykkedes det at få ansættelse som førstelærer og kirkesanger i byen Asdal nord for Hjørring. Det var i marts 1873, og dermed var

muligheden til stede for at blive gift og for alvor begynde den forjættende tilværelse.

Men skæbnen ville det anderledes. Et halvt års tid forud havde en indremissionsk og meget veltalende provst fået kald samme sted. Nikolaj Nielsen var alt andet end missionsk, og derfor blev et nærmere samarbejde yderst vanskeligt. Beboerne sluttede op om provsten og begyndte så småt at tage deres børn ud af skolen. Det gav mindre arbejde for læreren, og for at slå tiden ihjel på en nyttig måde indledte han et omfattende sprogstudie, der fik det meget positive resultat, at han opnåede tillægseksamen i tysk, engelsk og fransk. Dermed var muligheden til stede for at få en endnu bedre stilling som lærer,

Nikolaj Nielsen

Fru Kathrine Nielsen

og der blev sendt ansøgninger i alle mulige retninger, så snart ledige embeder blev bekendtgjort. Man kan forestille sig, hvor besværligt det har været for en lærer at færdes mellem alle disse mennesker, der aldrig havde et venligt ord eller et smil, når de mødtes ved kirketjenester eller pligter i forbindelse med skolen. Det ene år forløb efter det andet, og for læreren var der god tid til at skrive ansøgninger. Om disse år skriver Nikolaj Nielsen i vandrebogen:

„Kirken var propfuld hver Søndag, og een eller to Gange om Ugen var der Forsamlinger i Skolen eller i private Hjem. – Mit Sprogstudium var en Slags Adspredelse. For Løjers Skyld ansøgte jeg dog om Tilladelse til at maatte indfinde mig hos Eksamenskommissionen for at tage Tillægseksamen i Sprog. Resultatet blev følgende: Tysk g+, Fransk mg og Engelsk mg. Det var jo ikke glimrende Karakterer, men naar der tages Hensyn til Selvstudium, saa behøvede jeg da heller ikke at skamme mig ved Resultatet.

I 5½ Aar maatte jeg sidde og kukkelure deroppe bag Skagerraks Klitter, skønt jeg indsendte Ansøgninger i hundredvis. I November 1878 blev jeg endelig rokket løs og kom i Drift ned mod Sydpolen igen. Det første Skridt var ikke langt, kun ¾ Mil. Tornby hed Embedet, jeg fik. Pangelønnen var den samme som i Asdal, men der var en nogenlunde ordentlig Jordlod. – I Maj 1880 gjorde jeg et 7 Mils Skridt mod Syd og fik Embede i Sta ved Limfjordens nordre Bred og Aaret efter igen 7 Mil mod Syd til Solbakken tæt ved Hobro.

De tre sidste Embeder var lige store, men paa Solbakken havde jeg den Tilfredsstillelse at faa Penge i Stedet for Jordloden, og jeg fik Lejlighed til som Sproglærer at tjene 2 a 300 Kr. privat om Aaret. Paa Solbakken sad jeg roligt i tre Aar, men saa kom Urolighedens Aand atter over mig, og jeg begyndte at søge igen, bl. a. Førstelærerembedet i Mariager, men erfarede saa, at A. Jacobsen ligeledes var blandt Ansøgerne, og da han jo trængte haardt til at faa lidt mage-

ligere Dage, saa lod jeg Kultusministeren kalde ham, og haaber jeg saa, at dette vil blive betragtet som en af mine store og gode Geringer.

Embedet i Snese (2400 Kr.) ved Præstø søgte jeg ogsaa og blev indstillet som Nr. 2, uagtet jeg ikke var der personlig og ikke var kendt af et eneste Menneske i Sognet. Nr. 1, en Lærer fra Sognet, blev kaldet, og gennem ham sendte Sogneraadet mig en Opfordring til at søge det ved hans Kaldelse ledigtblevne Embede i Smidstrup. Som Grund hertil anførtes, at der var Tale om at oprette en Realskole i Sognet, og at de derfor gerne ville sikre sig en Lærer med Sprogkundskaber. Embedet var kun godt 100 Kr. større end det, jeg havde. Jeg indsendte min Ansøgning, men skrev tilbage, at dermed var det ikke sagt, at jeg ville have det. Jeg ville have Lov til at betænke mig, lige til Indstillingen skulde forgaa. Efter mange Overvejelser frem og tilbage kom jeg til det Resultat, at jeg ikke ville have Embedet, og skrev til Raadet, at det ikke skulde indstille mig. Dagen efter, at jeg havde afsendt Brevet, fik jeg Meddelelse fra Provsten om, at jeg var kaldet. Det forekom mig nu, at en Skæbne, Aand eller Pligt havde sin Finger med i Spillet, og i den Tanke,

at Skæbne, Aand og Pligt gør intet hen i Taaget,
men med at flytte mig de vistnok mente noget,

skrev jeg til Provsten, at jeg modtog Kaldelsen.

Sidst i Februar (1885) holdt jeg mit Indtog i Smidstrup Skole ved Præstø, kun 1½ Mil fra Kongsted, hvor jeg havde mit første Embede i 1869, og for at blive flyttet disse halvanden Mil og opnaa en Løn af 1100 Kr., havde jeg maattet gøre den lange Pilgrimsvandring norden om Hjørring, en Vandring, som varede 12 Aar.

Da jeg havde været i Smidstrup et Aar, og der endnu ingen Udsigter var til, at den paatænkte Realskole ville blive til Virkelighed, saa følte jeg mig ikke moralsk forpligtet til at blive der længere og begyndte saa at søge paa ny.

Den 2. November 1886 blev jeg kaldet til mit nuværende Embede, som har følgende Løn: 80 Tdr. Korn efter Kapitelstaksten, 80 Kr. i Skolepenge, 20 Kr. i Kirkesangerløn, 20 Kr. i Kirkebylærerløn, af disse gaar de 36 til Klokkeringning, 300 Kr. i Offer og Accidentser og en Jordlod paa knapt 5 Tdr. Land. Denne sammen med Fourage forpagtes bort for 350 Kr. om Aaret.“

Det blev til ialt 14–15 vandreår, som dog langt fra alle var lige ubehagelige. Den religiøse kur, Nikolaj Nielsen kom til at opleve i Asdal, bidrog ikke uvæsentligt til, at han frem over var reserveret, så snart talen kom ind på religiøse spørgsmål, og dog blev det Nikolaj Nielsen, der kom til at skrive den mest livfulde og let læselige bibelhistorie i Danmark. I politisk henseende holdt han sig livet igennem til Venstre, og ved „Politiken“s oprettelse i 1884 blev han abonnent fra begyndelsen. Det meddeler han sine kammerater i vandrebogen på følgende måde: „Anbelangende Politikken behøver jeg blot at sige, at „Politiken“ siden Oktober 1884 har været min daglige Gæst“. Han var, efter min mening, en renlivet hørupper fra først til sidst.

Tyve års virksomhed i Ørslev

Det var uden tvivl Nikolaj Nielsens mening, at nu skulle det være slut med at rejse. 14–15 år på rejse blev de færreste seminarister til del, men takket være en god konstitution lod det sig gøre, uden at det efterlod sig noget mén. Han var nu 40 år og havde 7 børn, 4 piger og 3 drenge. Heraf var 4 allerede skolepligtige.

Skolen i Ørslev lå gemt bort fra hovedgadens færdsel, tæt op til kirkestien, men ellers omgivet af haver. Den blev opført i 1846 efter en ildebrand den 28. maj. Der var et stort lyst skolerum og en rummelig entré med opgang til loftet. Den øvrige del af den 36 alen lange bygning var beboelse.

Den afgæede lærer, Adolph Hansen, var 72 år og trængte til afløs-

Ørslev gl. skole

ning. Han var forøvrigt den første seminarieuddannede lærer ved skole og havde beklædt embedet siden 1844. Han var gift 2. gang og med en gårdmandsdatter fra sognet. Han var lidt af en selskabsmand og groet fast i sognet. Hans helbred var ikke det bedste. Han døde i 1888 og overlevedes i mange år af sin hustru.

Nikolaj Nielsen besad stor erfaring, og det har uden tvivl betydet en forandring i undervisningen, der for børnene i den første tid måske har været mindre kærkommen. Undervisningen var i hovedtrækkene anlagt på samme måde med hverandendags skolegang og undervisningstid fra kl. 8 til 2 med afkortning af en time om vinteren. I skolestuen sad drenge og piger hver for sig, drengene til højre ud for katederet, således at læreren let kunne have dem i øjesyn, uden at de bemærkede det. Derved opnåedes hurtigt kendskab til, hvem der var de egentlige urostiftere. Slagsmål på vejen hjem fra skolen var sjældent, fordi læreren i reglen vidste, hvem der var angriber, og han blev da holdt tilbage, til de overfaldne var nået hjem. I det hele taget havde Nikolaj Nielsen altid let ved at holde disciplin i klassen. Hans myn-

dige optræden og skarpe blik kunne lægge en dæmper på enhver uro-stifter. Til gengæld kunne han også møde én med et venligt smil, hvor dette var fortjent. Korporlig revselse var næsten ukendt, – til nød et par tag i nakkehåret, eller man blev vist ud i entreen. Eftersidning, når skoletiden var forbi, blev også benyttet.

Dagen begyndte med morgensang og et mindre pensum af Luthers katekismus, der sammen med salmevers skulle gennemblæses hjemme og huskes til den følgende dag. Historie blev altid gennemgået først og derefter hjemmelæsning til overhøring i skolen. Den første af Nikolaj Niensens egne bøger var Danmarks-historien. Balslevs bibelhistorie brugte vi endnu i begyndelsen af halvfemserne, men den blev snart afløst af Nikolaj Niensens nye bog. Det var disse to bøger, der blev mest populære og solgt i utallige oplag. Verdenshistorien og sproglæren kom senere, men blev aldrig så efterspurgt som de to første. Det var i disse år fra slutningen af firserne til efter århundredskiftet, at Nikolaj Nielsen var stærkt optaget af sit forfatterskab, og ved at udgive bøgerne på eget forlag pålagde han både sig selv og hjemmet et vældigt arbejdspress, som til sidst gik ud over hans helbred, så han blev nødsaget til at søge sin afsked.

Kirketjenesten kunne ikke undgå at gribe forstyrrende ind i undervisningen, især når der var begravelse. Men hans egne børn var efterhånden blevet voksne, og pigerne, der senere skulle på seminariet, blev så sendt ind i skolestuen som stedfortrædere. Datteren Emma, en af de ældste, fik på den måde flere års øvelse, før hun rejste hjemmefra, og en kort tid var den ældste søn Emil med sognerådets samtykke antaget som hjælpelærer.

Nikolaj Nielsen kom til at virke under tre præster, der var ikke så lidt forskellige. Først den aldrende Verner Blume, der afløstes af den alvorlige og nidkære Otto Skaarup, som et par år havde været på Grønland. Han led af sukkersyge og døde i året 1900, knapt 50 år gl. Derefter den sidste i den tid, Nikolaj Nielsen var i Ørslev, Theodor

Knuthsen, en livlig og verdsligt interesseret mand, der gik stærkt op i landbrugsfaglige spørgsmål.

Der er grund til at antage, at der bl. a. på et område som kirkebo- gens førelse i Nikolaj Nielsens 20 lærerår i Ørslev har været ret alvor- lige divergenser. Det har siden 1812 været forordnet, at skolelæreren ligesom præsten skulle føre en kirkebog, og at disse to bøger skulle være enslydende. Cirka hver 14. dag blev de afstemt, og sådan gør man, selvsagt, fremdeles. Men tal kan overses og navne ændres, som det nu faldt i pennen, hvilket er sket igennem tiderne. Degnens bog blev ikke nøjagtigt som præstens, heller ikke i Nikolaj Nielsens tid fra omkring 1886. Navne med c eller ch blev til k. Der kunne nævnes en lang række navne, som var forskellige i de to bøger, hvis vi gik læn- gere tilbage. Dette blev derfor ikke taget så højtideligt, da præstens kirkebog i alle tilfælde var den rigtige, den, hvorefter alle havde at rette sig. Nikolaj Nielsens eget fornavn var oprindelig Nicolai, men c'et mødte samme skæbne som ch i mit fornavn, Christen, det blev til k. Man har taget denne bogstavændring som en brøde, for hvilken der ikke var tilgivelse, men det er sikkert forkert. Der opstod næppe større uenighed af den grund.

Kirketjenesten krævede ikke så lidt tid. Det var endnu ved århun- dretskiftet almindeligt, at begravelser foregik fra hjemmet. Kapellet blev først bygget 1912. Den afdøde blev da under salmesang bragt ud på vognen, der i skridtgang blev ført til kirken. Herved gik flere timer tabt fra undervisningen, og var der ingen stedfortræder, hændte det, at børnene blev sendt hjem fra skolen.

Udadtil var Nikolaj Nielsen meget lidt aktiv. Han holdt f. eks. ikke aftenskole, men den ville næppe heller have fået stor tilslutning. Den- gang benyttedes kun alm. regning og skrivning, herunder øvelser i dansk, og det var ikke noget, der fristede de unge. Foreningslivet be- rørte sjældent lærerfamilien, måske dilettantkomedie kunne friste de unge, men det hændte meget sjældent. Jeg husker, at der ved en høst-

*Ørslev skole 1896 — Nik. Nielsen og fruc midt i billedet.
Datteren Emma står yderst til højre*

fest i forsamlingshuset var en taler ved navn Niels Petersen, der var overretssagfører og folketingsmand, og som Nikolaj Nielsen under spisningen holdt en tale for. Samtidig berørte han „Politiken“ og lovpriste bladets udenrigsmedarbejder, Henrik Cavling, den mand, som forøvrigt ændrede „Politiken“s format til det nuværende, da han kom til som redaktør.

Selskabelighed i almindelighed kendtes ikke. Kun ved særlige lejligheder som bryllup og begravelse, nu og da også en konfirmation, i reglen knyttet til en gårdmandsfamilie, var lærerfamilien inviteret. Ved slige sammenkomster så man aldrig Nikolaj Nielsen deltage i kortspil, drikke spiritus eller ryge tobak. Cigaren blev erstattet af en stump

blyant, som han tidligt og sent tyggede på eller fingererede med. Derimod kunne han snakke med bønderne om deres landbrug, undertiden også fortælle om sine vandreår som ung lærer, da han som venstremand sjældent var sine overordnede tilpas og måtte flytte fra det ene embede til det andet. Politik var et emne, der i de dage kunne drøftes. Alle var venstremænd, og Nikolaj Nielsen var jo i reglen bedre orienteret i, hvad der foregik, da han daglig læste „Politiken“. Det var umiddelbart, før han rejste fra Ørslev, at Det radikale Venstre blev dannet i 1905 på et møde i Odense, overvejende af „Politiken“s folk, som skilte sig ud fra Reformpartiet og I. C. Christensens politik.

Der fandtes i sognet en gammel bogsamling fra 70'erne. Den blev opbevaret i skolen og var anbragt i skabet, der stod imellem væggen og katederet. Den blev ikke stærkt benyttet, men enhver af sognebeboerne kunne låne bøger. Derfra lånte jeg bl. a. Ingemanns historiske romaner, men forinden havde Nikolaj Nielsen vakt læselysten hos mange af børnene i den ældste klasse ved for 10 øre at sælge de små gule hæfter, der indeholdt f. eks. Robinson Crusoe, Onkel Toms Hytte, Buddes fortællinger o.m.fl. Det var yderst prisværdigt af vor lærer, og han vil alle dage blive husket for denne velgerning.

Som tiden skred frem, voksede børneantallet i skolen, og hen i 90'erne blev det nødvendigt for lærer Nielsen at henvende sig til sognerådet om ansættelse af en andenlærer. På det tidspunkt var gdr. Jens Andersen formand. En udvidelse af skolen til 4 klasser ville medføre en stor udgift for kommunen, så den sag blev foreløbig lagt til side. Men en skønne dag kom der skrivelse fra skolekommissionen, at nu var det alvor, og så måtte sognerådet tage beslutning. Denne gik ud på, at man ville ansætte en forskolelærerinde, indrette 4 klasser og bolig for lærerinden i den gamle skolebygning. Til lærerfamilien byggede man en ny bolig vinkelret på den gamle, således at den kom til at ligge op til legepladsen. Dette store arbejde blev udført i 1897. Den nye lærerinde, der hed Jensine Petersen, ansattes fra 1. september

Den nye lærerbolig, opf. 1897

1897 som konstitueret, men blev fast ansat 1899. Hun var meget dygtig, blev afholdt i sognet og beholdt sin stilling til pensionsalderen, i ca. 42 år.

For Nikolaj Nielsen kom den nye lejlighed ret tilpas. Hans bogekspedition krævede større plads, og sønnen Nikolaj, som havde overtaget indbindingen af bøgerne, fik god plads til værksted. Når hertil føjes, at børnene nu var så store, at de, der ikke allerede var rejst hjemmefra, kunne gøre god nytte, så kan det siges, at disse år omkring århundredskiftet var højdepunktet i hans livs virke. Hans forfatterskab var nu slået fast, og de to vigtigste bøger, Danmarks- og bibelhistorien, var kendt landet over og solgt i så mange oplag, at der herfra kunne regnes med en stadig voksende indtægtskilde. Danmarks-historien var ført frem til nutiden og udkom i 7. oplag i 1900. Både den og bibelhistorien, der nåede 4. oplag i 1899, blev fremdeles trykt i Odense.

I stedet for at sætte tempoet ned, blev nye bøger forberedt. En kirkehistorie udkom i 1897 og 4 år senere 1. del af en verdenshistorie om oldtiden. Men med de nye og gode pladsforhold var de daglige be-

kymringer reduceret, og der kom nu en del år, hvor tilværelsen var den bedste i Ørlev-perioden. Selve skolegerningen har næppe givet anledning til større bryderier, udover at samarbejdet med den nye lærerinde ikke var ideelt. Det har uden tvivl voldt en del irritation. Efter at frk. Petersen havde fået fast ansættelse, voksede hendes popularitet blandt beboerne. Hun oprettede skolesparekasse, syskole for de unge piger, og desuden tog hun del i det sociale arbejde i sognet. I modsætning hertil gik Nikolaj Nielsen stærkere op i sit forfatterskab, der ikke blev særlig påskønnet fra beboernes side.

Som årene gik, blev helbredet som nævnt mindre godt, og det blev nødvendigt at antage hjælpelærere. Disse bidrog langtfra til at bedre stemningen blandt sognets beboere. Enkelte var endog meget uheldige. Dette bidrog måske til, at Nikolaj Nielsens nerver kom ud for større pres, og en dag indsendte han ansøgning om at blive fritaget for lærergerningen. Dette blev blankt afslået, og nye lægeattester og ny ansøgning gav ikke bedre resultat. Det var Nikolaj Nielsens ønske at gå af med pension, hvilket ikke gjorde sagen bedre, da han endnu ikke var nået de 60 år. I stedet for at sende flere ansøgninger oplevede Nikolaj Nielsen, at der kom et andragende fra beboernes side, og dette synes at have haft bedre virkning. Tiden var imidlertid nu så fremrykket, at det blev muligt at bevilge ham afsked med ventepenge fra efteråret 1906, det år, hvor han var fyldt 60 år.

Fratrædelsen som lærer blev fejret ved en afskedssammenkomst i forsamlingshuset, hvor den gamle sognerådsformand, gdr. Jens Andersen, holdt talen for Nikolaj Nielsen. At han havde været sognet en dygtig lærer, var ubestrideligt, og hvervet som kirketjener blev også ved denne lejlighed påskønnet.

Pensionsalderen

Familien flyttede nu ind til København og tog bopæl på Dosseringen. Her fik Nikolaj Nielsen lejlighed til at rekreere sig, og i løbet af et par

år var helbredet rettet op, og han kunne genoptage sit arbejde ved bøgerne. Det vedblev at være Danmarks- og bibelhistorien, der fik langt det største salg. Hvis vi ser tilbage fra en senere periode og vælger året 1957, tegner de forskellige bøger sig med følgende oplag: Danmarkshistorien i 1953, 34 oplag, bibelhistorien 1957, 38 oplag, kirkehistorien 1957, 28 oplag, verdenshistorien 1956, 7 oplag, og Dansk sproglære 1911, 2 oplag.

De to første bøger blev i 1928–29 ændret på visse punkter af sønnen Emil Nielsen, mens den anden søn, Aage Nielsen, ændrede det sidste oplag af verdenshistorien. Salget af bøgerne finder fremdeles sted. Andre bøger er kommet til, men det er ganske enestående, at Nikolaj Niensens bøger har kunnet hævde sig i konkurrencen i over to menneskealdre. Navnet „Nikolaj Nielsen, lærer i Ørslev v. Ringsted“ blev i årenes løb slået så grundigt fast, at hans forfatterskab herfra vil gå over i historien. Lærernes fagblad kaldte ham ved hans død „Danmarks mest læste forfatter“ og fortsatte: „Ja, overskriften passer på Nikolaj Nielsen. Selv biskop Balslev kan ikke længere gøre ham pladsen som nr. 1 stridig. Hans daglige læsere tælles ikke i tusinder, men i titusinder. År efter år en menneskealder igennem bliver det en anseelig skare.“

Nikolaj Nielsen fik lov at nyde et langt otium, og sin pensionsperiode udnyttede han på bedste måde. Gamle elever og venner fik breve, hvori han fortalte om deres forhold og børnenes færden, og sine sprogstudier tog han fat på igen for at skaffe sig øvelse i at læse udenlandsk litteratur.

Som medlem af københavnskredsens pensionistforening deltog han aktivt i deres sammenkomster, bl. a. ved oplæsning, og han var foreningens revisor gennem 17 år. I 1917 skænkede han sit dyrtidstillæg til foreningens enkekasse. Det var jo i slutningen af første verdenskrig, og tiderne var sløje.

Til slut et par ord om familien. Som før nævnt var det i hans tje-

nestetid i Odense, at han mødte sin tilkommende hustru, købmandsdatteren Kathrine Andersen, med hvem han fik et lykkeligt samliv gennem 57 år.

Hun var ud af en sund og stærk slægt som han selv. De fik mange børn, og det var netop i de besværlige år, hvor familien måtte flytte fra det ene embede til det andet, ofte med kort varsel. Det var strengt at være husmoder under sådanne vilkår. Men mig bekendt har de aldrig haft nogle alvorlige sygdomme, og alle deres børn var sunde og kraftige. Der var 6 piger og 5 sønner, der alle, på nær fire, valgte at gå skolevejen. Den ældste af sønnerne, Emil Nielsen, tog fat på videnskabelige studier og gjorde sig bemærket langt uden for vort lands grænser. Han skrev et tobinds værk om edderkopper. De to yngste sønner varetog bogforlaget, som den yngste, Aage Nielsen, var og fremdeles er den egentlige leder af.

Fru Kathrine Nielsen overlevede sin mand i mange år og opnåede omtrent samme alder. Hun døde den 5. december 1939.

Hellig tre kongers løb på Agersø og Omø

Af Christian Heilskov Rasmussen

Beskrivelsen af Hellig tre kongers festlighederne på Agersø og Omø i 1969 er fremkommet som en del af de undersøgelser, Nationalmuseet, Dansk Folkemindesamling og en række etnografer, sociologer, historikere og jurister i samarbejde med Skælskør Egnshistoriske Arkiv har i gang vedrørende de konsekvenser sammenlægningen af Agersø, Omø, Magleby, Tjæreby, Skælskør, Eggeslevmagle og Boeslunde kommuner i 1966 har haft for en række sociale, politiske og økonomiske forhold.

Beskrivelsen og de meninger, som fremkommer i artiklen, står imidlertid for forfatterens egen regning.

Anvendt metode ved undersøgelsen

I dagene før og efter Hellig tre kongers aften opholdt jeg mig på Agersø for ved selvsyn at studere hvordan, hvem og hvor man 'løb Hellig tre konger'. Efter Hellig tre konger var jeg på Omø for at få kendskab til forløbet af skikken dette år. Da indtrykkene fra Omø er spredte og vage, skal jeg til beskrivelse af skikken holde mig til, hvad jeg så og hørte på Agersø.

For at se, hvor mange på de to øer der stadig deltog i gennemførelsen af skikken, som aktiv udklædt eller som tilskuer, blev der ved stor velvilje fra lærerne Ib Andersen på Omø og E. Fischer på Agersø og deres elever, delt spørgeskemaer ud til samtlige de to øers faste beboere.

Spørgeskema-tekniken giver mulighed for at se, hvor stor en del af den samlede befolkning, der på den ene eller anden måde er bærere

af skikken. På denne måde undgås i højere grad forkerte eller mangelfulde udsagn som: „... man løber man besøger man udklæder sig“.

Det er værdifuldt at vide, *hvem* der gør de forskellige ting. I spørgeskemaet er der derfor også taget hensyn til tilskuerne, som har en ligeså traditionsbunden handle måde som de udklædte.

Den følgende beskrivelse af Hellig tre konger-skikken er af forløbet i dag, som jeg så og hørte om den på de to øer. Jeg har ikke betragtet det som min opgave at efterspore dens historiske forløb og tidligere udbredelse. De passager, der er medtaget om skikkens historie og vej til øerne, udtrykker beboernes opfattelser, og har som sådanne stor værdi for beskrivelsen af skikken i dag.

Øboernes beskrivelse af skikkens historie

De fleste af de folk på Agersø, jeg udspurgte om skikkens oprindelse, mente, at den var en gammel katolsk skik. De mente, man i Skælskør, udklædt som de hellige tre konger, gik syngende fra hus til hus. Ved protestantismens indførelse fortsatte skikken, men 'degenererede' – som øboerne siger – langsomt til, hvad man kan se i dag. Skikken skulle fra Skælskør være kommet til øerne. Andre mener, traditionen på et ret sent tidspunkt, i midten eller slutningen af forrige århundrede, er kommet til Agersø fra Langeland. En kone fra Langeland holdt hus for sin søn, der var bestyrer på Egholm, og hun hentede en del langelandske karle og piger dertil. Om disse nye folk genoplivede, supplerede eller indførte skikken, er der forskellige mening.

Når jeg spurgte folk ud om skikkens oprindelse, blev jeg altid på et eller andet tidspunkt i samtalen henvist til nogle artikler i ugebladene 'Hjemmet', 'Familie-Journalen' og 'Ude og Hjemme' *).

*) Kun billederne i 'Hjemmet', nr. 1 1961, er autentiske; de andre billeder er taget på andre tidspunkter, og de oprindelser til skikken, der er trykt, afspejles i folks svar.

Hellig tre kongersaftens forløb for 40 og 70 år siden

Når jeg har valgt periode 40 til 70 år tilbage skyldes det, at fortællerne dels refererer egne oplevelser, dels hvad de har fået at vide af deres forældre. Visse af de nævnte ting kan dog godt ligge udenfor tidsperioden.

Om dette punkt har jeg fået mange oplysninger hos gårdejer Lars Peder Nielsen, Agersø, som er meget egshistorisk interesseret. Han har lavet et museum, og opbevarer mange dragter fra tiden omkring og før århundredskiftet. Han plejer at udklæde interesserede i disse dragter Hellig tre kongers aften, men kan derudover ikke siges at have afgørende indflydelse på gennemførelsen af skikken på øen.

Hellig tre kongers aften klædte unge og gamle sig tidligere ud i forskellige dragter og gammelt tøj. Som masker brugte de sammenrippet gaze, der var farvet med rødbedesaft, så saften løb ned ad kinderne', sagde alle med mindets salige tonefald. Tilsyneladende var ingen udklædte som bibelske figurer. Alle beboerne på Agersø var samlet hos familie og venner i Agersø By. I udkanten af byen og på landet var husene tomme denne aften. De helt små børn var ikke udklædte, men fulgte som en hale efter de udklædte.

De, som 'løb' Hellig tre konger, var udklædte til ukendelighed, det skulle de i hvert fald gerne være, for når de kom ind i stuerne til de ventende ikke-udklædte gæster og beboere, skulle de nørig genkendes. Blev de genkendt, skete der dog ikke noget, og der var ingen konkurrence forbundet ved at genkende og blive genkendt.

De udklædte kom ind alle de steder, hvor der var lys; nogle enkelte steder på ruten kunne døren dog godt være låset, som hos gamle eller syge, men det hørte til undtagelsen. Når de udklædte kom ind i stuen, blev de mødt af forventningsfulde børn og voksne, som prøvede at lokke nogle ord fra dem og derved afsløre deres identitet. De udklædte var dog tavse, og kun nogle børn kunne man lokke til at sige noget.

I hjemmene bød man måske nogle småkager, som de udklædte stak i lommerne, da de dårligt kunne spise dem uden at tage masken af.

Efter at de udklædte havde set sig lidt om i stuerne og måske lavet lidt sjov med de tilstedeværende, forlod de huset lige så stille som de ankom. Udenfor lyttede de gerne ved vinduerne og hørte, om man havde genkendt dem. Der fortælles dog også om mere voldsom optræden, som også skulle være skyld i, at mange, især ældre, låsede døren. Nogle af de unge karle kunne ofte have fået en del våde varer under vesten, inden de kom afsted, og så kunne de lave en farlig kommers med deres store træsko og svingende stokke.

Præsten og skolelæreren kunne være sikre på at få mange besøgende, og var de nye i embedet, blev deres reaktion ved denne lejlighed betragtet med særlig interesse. Når de udklædte kom hjem, blev der serveret kaffe, punch og æbleskiver, og de ældre spillede kort. Hvis vejret var dårligt med slud og blæst, kom der ikke mange udklædte rundt, men var det tørvejr, deltog 'alle' – unge og gamle. De unge kom rundt til de fleste af husene, medens de ældre oftest nøjedes med at besøge et par naboer, der var også nogle, som kom hele vejen rundt.

Hellig tre konger-skikken på Agersø i dag, 1969

I dagene efter nytår bliver der hos købmændene i Agersø by udstillet masker i vinduerne. De er alle af plastic, og kan derfor bruges flere år i træk. Jeg så ingen hjemmelavede masker i brug. Maskerne hos købmændene forstiller alt; der er gammelkone-masker, romersk legionærmasker, marsmands-masker og dyremasker. Bortset fra et lille barn, der havde en Micky Mouse-maske, var der ingen af de udklædte, der havde dyre-masker på. Man holdt sig til menneskelignende masker, som så til gengæld var forvredne på alle måder.

Det er nok lidt meget at sige, at der er sket en væsensændring i forhold til tidligere tiders udførelse af skikken. Men i dag dominerer

Hos købmanden ligger fantastiske masker til salg

børnene billedet; der er færre udklædte voksne, idet de fleste nøjes med rollen som tilskuere. På Agersø havde ifølge spørgeskemaet 26 voksne og 36 børn været udklædte. På Omø var tallene 3 voksne og 13 børn.

De fleste voksne, som på Agersø var udklædte, besøgte kun en 4–5 husstande. Men der var også nogle, der ligesom børnene besøgte op til 30–40 hjem.

Efter middag ved 18-tiden samledes de fleste af øens beboere hos venner og bekendte i Agersø by og særlig i husene omkring gadekæret, thi i udkanten af byen kommer kun få udklædte. Det er for besværligt og langt.

Allerede ved 19-tiden møder man i de krogede gader løjerligt udklædte små børn, gerne et par stykker sammen. De har ikke noget

Maskerne købes inden Hellig tre konger hos Agersø købmand

imod at blive fotograferet, men forsøger man at lokke nogle ord fra dem, så går de hurtigt videre. Noget senere kommer de større børn, og mellem 21 og 23 kommer de voksne. Det er omkring kl. 21, der er flest på farten.

Det er vidt forskellige udklædninger, man ser. Selv om den mundering, man oftest træffer på, er vendte overfrakker med kraven godt oppe om ørerne, så ser man også mere fantasifuldt udklædte mænemænd med daskende varmedunke, gamle fulde stoddere og fine frøkener, og indtil ukendelighed udstoppede personer, som udstandselig med deres store korpus støder til de andre. Der er også nogle, det er især pigerne, som har iført sig deres oldeforældres fine selskabstøj. Fælles for dem alle er imidlertid maskerne.

Der kom en del venner og familie fra 'fastlandet', som også var udklædte, og blandt dem var der et par stykker, som ikke havde maske.

I husene sidder familie og venner, parate til at modtage de udklædte. Man har stillet kager, slik og frugter til side på et bord, så man har noget at byde af, og én sidder klar ved en blok for at holde regnskab med, hvor mange udklædte, som kommer ind. Der er en vis prestige ved at have haft mange udklædte på besøg.

Når de udklædte kommer ind, byder man kager, og man forsøger at få dem til at sige noget, så man derved kan genkende dem. Med dette har man kun held blandt de yngste. De udklædte bliver som regel stående meget fremsommelige inde i stuen og lader sig vise, og når man spørger dem ud, nikker eller ryster de blot på hovedet, og efter nogle minutters forløb forsvinder de igen.

Nogle få af de udklædte går op i deres rolle og spiller døddrukne. Nogle laver også sjov med tilskuerne, men jeg har på fornemmelsen, at det kun var dem, der var blevet genkendt.

De udklædte bliver gerne efter besøget stående i forstuen eller ved vinduerne for at høre kommentarer.

Medens man venter på nye udklædte gæster, taler man om dagligdags problemer, landbruget, fiskeriet og øens fremtid under den nye kommunestruktur, man 'ordner' verdenssituationen eller man laver kort- og tryllekunst. Ind imellem serveres kaffe med smurte boller, småkager og æblekage, eller mændene får sig en stille 'svalebajer'. Man har det roligt og hyggeligt sammen, og der er ingen tvivl om, at Hellig tre kongers aften er en af de vigtigste dage i Agersøs kalender. Mange gav udtryk for, at denne aften, i dag som tidligere, er årets største fest. Ved 23-tiden kan der stadig komme en enkelt ud-

*Mange af Hellig tre konger's løberne er udstoppet til ukendelighed
Til højre en træet, ældre »løber«, gdr. Smigelov Pedersen, Agersø*

Så er månemændene landet på Agersø

klædt. Det er som regel en voksen, som alligevel har fået lyst til at løbe rundt et par steder. Så låner han noget tøj og en maske og løber over til naboen eller andre venner.

Hos børnene er udklædningen planlagt i forvejen, men hos mange af de voksne skyldes den ofte en pludselig indskydelse, „... det kunne jo alligevel være sjov ...“

Hvem løber man Hellig tre konger hos på Agersø?

Det siges nok, at man går ind i de huse, hvor der er lys, men det passer ikke helt med de resultater, der fremkom i spørgeskemaet. I et af spørgsmålene skulle man sætte kryds ud for de hjem, man havde besøgt. Ved at lægge krydserne sammen kunne man for hver husstand konstatere, hvor mange besøgende der havde været. Husstandene havde i skemaet samme rækkefølge som gadenumrene. Det kunne

her konstateres, at nabohuse havde så forskellige besøgstal som 50, 6, 0, 48, 12, 41, 3, 9, 27, 29, 7, 24 og 32.

De fleste af de besøgte huse har haft mellem 15 og 20 udklædte ind, men der er enkelte huse, hvor der har været op til 75 udklædte – efter egne opgivelser. Heraf kan mange godt være gengangere. Man har byttet masker og er så løbet en tur til.

Man kunne forestille sig, at det svingende besøgstal hos naboer skyldes social lagdeling eller anden gruppering, men det har ikke været muligt at få bekræftet denne påstand ud fra det indsamlede materiale.

Forskellene i besøgstal kommer snarere af, mener folk, at de udklædte går ind, hvor de kan regne med, at der er tilskuere og nogle, de kender, så de kan blive set og selv lave noget sjov. Det rygtes, og man ved fra tidligere, hvor der er mange gæster og tilskuere.

Det skal indrømmes, at forklaringen måske ikke er udtømmende, men det har ikke været muligt ved den benyttede metode at komme en løsning nærmere.

Resultatet af spørgeskemaet til Agersø og Omø

Det var ikke muligt uden stort besvær at få det nøjagtige indbygger-tal på de to øer. Fra postvæsenet blev det oplyst, at der på Agersø er 122 helårshusstande med ca. 370 beboere. På Omø er tallene 88 husstande med 240–50 beboere. På Agersø havde 90 husstande med ialt 212 børn og voksne udfyldt det skema, hvoraf en del sammen med resultaterne er gengivet. På Omø havde 60 husstande med 138 børn og voksne udfyldt skemaet. Mange af skemaerne er udfyldt noget fejlagtigt, og en del børn har udfyldt de rubrikker, som kun de voksne skulle have udfyldt. Det er derfor vanskeligt at angive svarernes aldersfordeling.

Til trods for disse mangler og fejl giver skemaet et ganske godt billede af Hellig tre konger-skikken på de to øer idag.

Hellig tre kongers løb på Agersø og Omø

Anvendt spørgeskema med tilføjede resultater:

	Agersø			Omø		
	Ja	Nej	Antal	Ja	Nej	Antal
<i>1-4 besvares kun af voksne:</i>						
1) Var De hjemme H3K aften?	66	88		89	19	
2) Havde De gæster, der var der hele aftenen — og hvor mange.....			26 ¹ (233)			11 ² (30)
3) Hvor mange udklædte personer fik De besøg af i aftenens løb?			34 ³ (222) g: 65,0			31 ⁴ (246) g: 7,9
4) Hvor mange ikke - udklædte personer fik De besøg af i aftenens løb?			12 ⁵ (21)			4 ⁶ (7)
<i>5-8 besvares af voksne og børn:</i>						
5) Var De/du gæst hos familie eller venner?	107	69		21	106	
6) Løb De/du selv Hellig 3 konger?	60	122		16	112	
7) Var De/du udklædt, da De/du løb Hellig 3 konger?	62	87		16	111	
8) Hvor mange løb De/du Hellig 3 konger hos?			26 voksne 36 børn besøgte ialt 1464 hjem g: 23			3 voksne 13 børn besøgte ialt 180 hjem g: 11

Noter: 1, 2, 3, 4, 5, 6; tallene er på samlede antal husstande, som modtog besøg. (Tallene i parentes ang. det samlede antal besøgende for de nævnte husstande.) g=gennemsnit. — Her er listen over husstande i Agersø by ikke medtaget; den omtales senere.

Kommentarer til skemaet og resultaterne:

Spørgsmål 1) Det fremgår, at procentvis flere folk på Agersø tager på besøg hos familie og venner end på Omø.

Spørgsmål 2) Procentvis flere hjem på Agersø havde procentvis flere gæster denne aften end på Omø.

Spørgsmål 3) Det antal husstande, som på Omø og Agersø har fået udklædte gæster, er næsten ens, men forskellen på gennemsnitstallene for de udklædte gæster på de to øer er slående. Dette skyldes, at medens de huse, man besøger på Agersø ligger samlet og er let tilgængelige for alle udklædte, løber man på Omø i to bykoncentrationer, i havnen og i byen, og udklædte fra det ene sted besøger ikke det andet.

Gennemsnitstallet for udklædte gæster pr. husstand på Agersø er efter beboernes egne angivelser 65. Det ligger nok en del i overkanten, hvad jeg senere skal kommentere.

Spørgsmål 4) Spørgsmålet er dårligt formuleret fra spørgerens side. Det kan muligvis angive, at man holder sig samme steder hele aftenen.

Spørgsmål 5) Igen ser vi, at man på Agersø denne aften går mere ud – man samles i Agersø By – end på Omø.

Der føres nøje kontrol med, hvor mange udklædte man får besøg af

Spørgsmål 6) Ialt 62 løb Hellig tre kongers løb på Agersø og kun 16 på Omø. En udpræget forskel, også fællesskabet taget i betragtning.

Spørgsmål 7) Spørgsmålet er misvisende, og resultatet giver ingen oplysning. 'Løber' man Hellig tre konger, er man nemlig udklædt, såvel pr. definition som tradition, og er man ikke udklædt, 'løber' man ikke.

Spørgsmål 8) På Agersø er der et procentvis større antal voksne blandt de udklædte end på Omø. De udklædte på Agersø besøger også gennemsnitligt flere end på Omø.

Skemaet til beboerne på Agersø

I tilknytning til spørgsmål 8 skulle beboerne på Agersø sætte kryds ud for, hvilke af 82 husstande i Agersø by de havde besøgt. Det viste sig, at ialt 72 husstande havde modtaget udklædte gæster. Det samlede antal besøg af udklædte gæster ligger betydeligt lavere end summen af de tal på udklædte gæster, som efter beboernes egne angivelser besøgte derts hjem. Tallet er 2221, som man kan se under spørgsmål 3.

Denne forskel kan have mange grunde. Skemaet udfyldtes først 4 uger efter Hellig tre kongers aften, og man kan i mellemtiden have glemt det nøjagtige antal besøgende. En del har besøgt samme hjem flere gange i forskellig udklædning, men på skemaet kun angivet et besøg.

Der var også en del familie og venner med fast bopæl udenfor Agersø, som løb Hellig tre konger, men som ikke har udfyldt skemaet. Det nøjagtige tal er nok noget højere end 1469.

Afsluttende bemærkninger

Som det fremgår af spørgeskemaet og egne iagttagelser er Hellig tre konger-skikken betydelig mere levende på Agersø end på Omø. Et par af grundene hertil skal nævnes.

På Omø er der to befolkningskoncentrationer, havnen og byen. Mellem de to bebyggelser er der for lang afstand til, at de udklædte vil tilbagelægge den. Der er også en vis stejlhed mellem de to befolkningsgrupper, fiskerne og bønderne. Endelig er Omø også ved at blive et gammeldandsamfund, og der er ikke nok aktive folk til at gennemføre skikken. De to førstnævnte grunde er dog nok de væsentligste.

På Agersø er der kun én befolkningskoncentration; der er ret mange unge, og man står ikke splittede som på Omø.

Hvordan kan det nu være, at skikken på Agersø har kunnet bevares så spontant i en tid, hvor folkloristiske træk andre steder forsvinder eller kunstigt bliver holdt i live? Det er ikke muligt at give et entydigt svar herpå. Muligvis har man i et lille samfund, hvor alle kender alle, og hvor man trods daglige tvistigheder føler sig som én gruppe overfor 'de andre', brug for at komme sammen og besøge hinanden på tværs af de daglige omgangscirkler. Dette er en meget funktionalistisk forklaring og næppe særlig dækkende.

Mange på Agersø er af den mening, at skikken i de sidste par år er taget til. Det skulle blandt andet skyldes den nye færgeforbindelse mellem øen og Stignæs, hvorved familie og venner udenfor Agersø kan komme til denne fest. De nye arbejdsmuligheder for agersøboerne på raffinaderiet og el-værket på Stignæs har også bevirket, at afvandringen fra øen er standset, og man derfor har mange aldersgrupper til at gennemføre skikken.

Hvorledes skikken på langt sigt vil udvikle sig, kan kun konstateres ved fremtidige undersøgelser.

Som et led i den igangværende 'Skælskør-undersøgelse' vil man efter en årrække igen ved observation og spørgeskemaer undersøge skikken: 'at løbe Hellig tre konger' på de to øer, Agersø og Omø. Det vil da være muligt at tegne udviklingen.

Fra en landsby og dens skole, Døjringe by

Ved Karl Ronne

„Du skal stikke Fingeren i Jorden for at lugte, hvor du er“, siger Holberg. Han kan meget vel have gjort det i Døjringe under sine rejser på baroniets jorde. Det er også, når det gælder en landsby, på sin plads at klargøre sig jordbundsforholdene, som jo danner grundlaget for den udvikling og livsudfoldelse, der har fundet sted.

Landskabet

Døjringe ligger i et særpræget midtsjællandsk område med stenfyldt, grusblandet jordbund præget af sandflugt, som hele området lige nord for Sorø, lette jorde, der stiller krav om nøjsomhed, arbejdsindsats og gødning i tider, hvor landbruget er hovednæringsvejen.

Området er dannet under en standsning af afsmeltningen i den sidste istids slutning. To istunger stod her i stampe nogen tid og sendte deres smeltevandsstrømme med stærk kraft ind over det foranliggende land. Jorden blev udvasket for lettere materiale, kun tungere dele, sten, grus og sand kunne falde til ro under den stride strøm. Senere tog afsmeltningen atter fart, og isen slap hurtigt sit greb over hele Sjælland.

Landsbynavnet

Landsbynavnet Døjringe tyder på bebyggelse af høj ælde, stednavneforskerne anser inge-byerne for grundlagt omkr. vor tidsregnings begyndelse eller senest omkr. 500 e.Kr. Nogen tydning af forstavelsen er

imidlertid – forståeligt nok – ikke om denne stavemåde og en kendt bymand, Lars Christoffersen (født omkr. 1860) skal have truet amtmanden med at gøre sit til, at denne aldrig skulle få et hæderligt minde, hvis denne navneform blev gennemtrumfet. Resultatet var, at bynavnet på de følgende kort atter blev ændret til det nuværende.

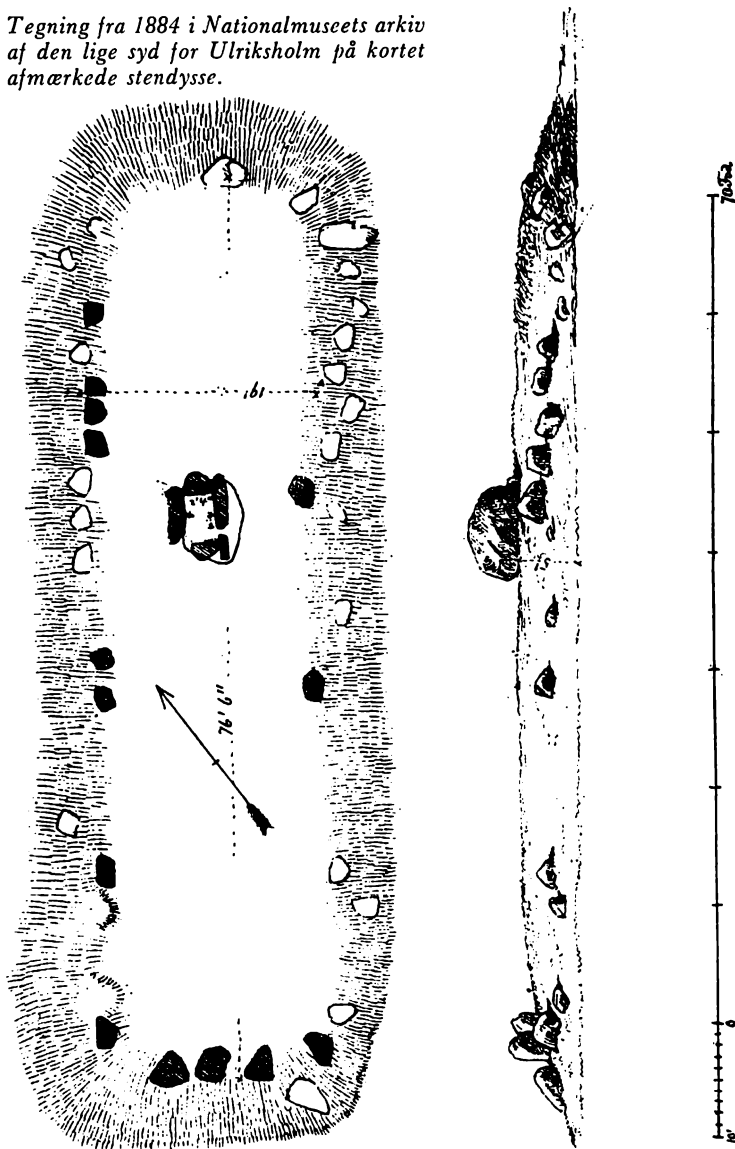
Stenalderminder

Skråningen ned mod Tude å og mosearealerne, der udgør Døjringe byjord mod vest, har dog været befolket længe før. Sognet opviser adskillige fund fra *ældre stenalder* (fastlandstiden: 9000–3000), selvom de ikke i ælde kan måle sig med den nærliggende Brommeboplads fra år 12.000, Danmarks ældst kendte boplads.

Den yngre stenalder, de store stengraves tid, har sat sig varige spor i Døjringe, der da udgjorde en udløber af stenalderbygden med centrum omkring Gyrstinge sø. I Døjringe findes endnu 6 fredede stengrave, vel ikke anseelige, men dog sikre tegn på fast beboelse. Fra denne periode (3000–1500) er der i Døjringe gjort flere fund, mest bemærkelsesværdige er uden al tvivl et par af de ældst kendte skeletfund af mennesker fra vort land.

Under den anden verdenskrig blev moserne gennemgravet og adskillige tons tørv ført bort ad den ellers allerede da nedlagte Sorø-Vedde bane. Den 28. maj 1942 stødte man under arbejdet på et skelet, så velbevaret, at man antog, at man stod over for sporene af en forbrydelse. Politiet blev kaldt til Husbjerggården, på hvis jord fundet var gjort. Man kunne kun konstatere, at fundet var af ældre dato og måtte henhøre under Nationalmuseet. Snart efter blev tæt ved endnu et skelet afdækket, og de to kranier kan nu ses udstillet på Nationalmuseet på fremtrædende plads. De viser tydelige spor af hjerneoperation, de såkaldte trepanationer. I begge tilfælde er der med et spidst instrument boret en tætsiddende kreds af huller i selve kraniet, hvorefter det mellemliggende knoglestykke er blevet løsnet

Tegning fra 1884 i Nationalmuseets arkiv
af den lige syd for Ulriksholm på kortet
afmærkede stendysse.

Deddringe Matr.

Munketbjergby, Sogn, Alsted Herred, Sorø Amt.

og fjernet. Operationen er i begge tilfælde lykkedes, idet kraniets sårrande tydeligvis er groet til, et tegn på, at personerne har levet i al fald nogen tid efter. Lignende operationer kendes fra andre fund, årsagen til dem er nu ukendte. Yderligere er de to fund omgivet af mystik, ved at begge personer havde højre overarm stærkt deformeret af en ukendt sygdom.

Hesteknogler fundet i tilknytning til de døde peger mod en tydning af fundet i rituel retning, men andet end tågede gisninger giver det dog ikke anledning til. De to kranier betegnes i den arkæologiske litteratur som Døjringe I og Døjringe II. De kunne ved pollenanalyse tidsbestemmes til ældre stenalder, hvorfra der i Danmark ialt kun kendes 4 skeletter.

Andre oldtidsminder

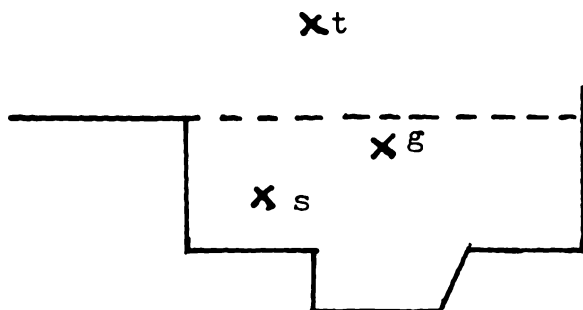
Fundene fra den følgende tid *bronzealderen* (1600–400 f. Kr.) er spredte, måske mest tabte sager. Befolkningen holdt i denne periode til nærmere kysterne, og indlandsbygden omkring Gyrstinge affolkedes.

Med *jernalderen* kommer folk igen til egnen, flere minder kendes nu. Mest betydeligt er nok det berømte gudebillede fra Rude-Eskildstrup, Døjringe Lillevang. Fundberetningen er ikke almindelig kendt, selvom billedet er gengivet mange steder. I 1889 gravede gårdejer Ole Nielsen, Lillevang, tørv i sin mose og fandt herunder den mærkelige træfigur anbragt i den faste tørvemasse med hovedet ca. $\frac{1}{2}$ alen under mosens overflade, men ude i selve mosen 100 alen fra fast grund. Ole Nielsen må have været en betænksom mand, han begav sig ind til Sorø Akademi med sit fund, som i nogen tid blev udstillet der. Men også rektor bar sig ganske fornuftigt ad. Han meddedte Nationalmuseets direktør, Sofus Müller, at fundet var gjort, og få dage efter kunne man læse i avisen, at direktøren havde aflagt besøg på findestedet. I en skitse, som ledsager rektors brev til direktøren findes

omtalt nogle træstykker, der lå umiddelbart i tilknytning til træfiguren, dels nogle trærester, der kaldes „bådestykkerne“ og dels nogle, der betegnes „tallerkenstykkerne“. Disse dele af fundet er aldrig behandlet i den arkæologiske litteratur. Det meddeles, at de blev indbragt til Nationalmuseet, hvor de formentlig endnu findes, selvom man på forespørgsel ikke kan angive noget nærmere om dem. Oprindeligt henregnede man fundet til bronzealderen, men en senere forskning har tidfæstet figuren til samme tid som guldhornene, omkr. 500 e.Kr. Den er måske hensat i mosen som et offer. Figuren fremstiller en skægget, siddende mandsskikkelse, iført lang kjortel og med en tredobbelt halskæde, „halsbåndsguden“ er han blevet kaldt efter andre senere lignende fund. Figuren synes at have båret noget på sit skød.

Middelalder

Ved denne tid har altså landsbyen Døjringe eksisteret og området været betegnet med et navn i retning af landsbynavnet, men den har sikkert været mere omfattende end nu, idet inge-byerne anses for at have haft store jordtilliggende. I løbet af de følgende århundreder er så flere landsbyer opstået i området og ved år 1000 har de nuværende omliggende landsbyer været etableret, men efterretningerne fra middelalderen er få og spredte. En hovedgård synes at have ligget i byen, adelsmanden Petrus Nielassen af Dytring nævnes i Danmarks Riges breve omkr. 1340. Man har også i vore dage villet finde denne hovedgårds rester i byen. I købmandsforretningens have er fundet murrester af munkesten og på den anden side vejen er fundet brolægning ca. 1/2 m under den nuværende græsplæne, men disse fund er ikke sagkyndigt undersøgt. Valdemar Atterdags fodermarsk Niels Pedersen, måske en søn af ovennævnte Petrus, tilskøder 1373 kongen sit gods i Dytringhe. Fra samme tid kendes endnu en beboer i Døjringe, Esben Hamer. Han skødede på Alsted herredsting sin fædrene-

Rektors skitse over gudebilledets findested indsendt til Nationalmuseet med flg. forklaring: *t* = tallerkenstykkernes findested, *g* = gudebilledets findested, *s* = båd-stykkernes findested. (Fra rektors brev til Nationalmuseets arkiv).

arv i landsbyen Døjringe til Sorø kloster „til evig Besiddelse“. Måske er endnu på denne tid skødningen foregået ved, at den, der overdrog gods til en anden medbragte en jordklump fra denne ejendom og på tinget – som tegn på overdragelsen – lagde klumpen i kappefligen på modtagerens skød. Fra denne skik har i al fald udtrykket sin oprindelse.

Endelig kendes også fra samme tid „den fromme Fru Cecilie“ fra Døjringe. Hun skænkede alt sit gods, løst og fast, med to dele skov i Døjringe til klosteret. Til udgifterne ved sin begravelse testamenterede hun klosteret en gård i Døjringe og noget jord i „den Mark, der kaldes Torremark“ i det Herrens år 1318 lørdagen før 1. søndag i advent (d.v.s. 2. december).

Samlet kan det om Døjringe – som om hele området nord for Sorø – siges, at det i løbet af denne tid kom ind under klosteret i Sorø. Med klosterets nedlæggelse ved Reformationen 1536 overgik godset til kronen, der knyttede det til „skolen“, d.v.s. Sorø Akademi, så landsbybeboerne i Døjringe herefter blev fæstere under skolegodset.

Matrikuleringen 1682

Den første samlede landsomfattende skatteligning på grundlag af opmåling og taksering af al ejendom fandt sted fra 1682. Her meddeles i jordebøger alle marker med anførelse af brugernes navne og jordens bonitet. Byens navn anføres som Dyringe, og der nævnes følgende gårde i byen:

Jens Lauridsen, Bierby Kirche, Jep Pedersen, Peder Clausen, Lauridz Bagger (øde), Hans Jensen, Gamle Hans Jensen, Søren Olden, Jørgen Pedersen (øde), Jep Ibsen (øde), Rasmus Pedersen, Niels Laursen; – altså ialt 12 gårde, heraf tre „øde“ og én tilhørende præsten (Munke-Bjergby kirke).

De tre vange, hvori bymarken var inddelt kaldtes da:

1. Asperre Wang *)
2. Broe Wang.
3. Kied Huus Wang eller Toufid Wang.

Som et eksempel på bonitetsangivelsen skal nævnes „Store Dyben-dal“; den omtales som „en ringe Boghvedemark, huiler i 12 Aar, bruges i 2“. Eller sagt med andre ord: den lå brak i 12 år, og dyrkedes så i 2 år med den ringe afgrøde boghvede.

Udskiftningen 1794

Det ældste kort over byen, fra opmålingen med henblik på udskiftningen, er fra 1789. Flere agernavne er endnu bevaret, mange peger også tilbage til markbøgerne fra 1680'erne. Det gælder således: Bli-scke Dyes Styckerne (nu Bleskedyse), Ballehöw Schiffte (nu Ballehøj-gård), Diesteen Styckerne (nu Diestengård), Langvaads Styckerne (nu Langvadgård), Huussbierrss Styckerne (nu Husbjerg), Stolbier (nu Stålbjerg), Broe Aas (ved Stokkebro), Traane Kiers Agere (be-varet i Tranemose), Dams Agere (nu Damsgård) og endelig Torre-

*) Den ene vang i Munke-Bjergby bærer et noget lignende navn: Aspis Wang.

marks Agere (nu Torremark). Af andre navne med lidt usædvanlig klang kan nævnes Brødløs, Sviinebroe, Froskmoose, Dyrkier og Duehule Agger.

Udskiftningen fandt sted 1794. Betydelige arealer af byjorden blev ved denne lejlighed inddraget i den nyanlagte Bromme plantage som ubrugeligt landsbyjord. Ligesom ved kysterne hærgedes dette område med sandholdig jordbund af sandflugt, der søgtes hæmmet ved dette plantageanlæg.

Skovene om Døjringe

En skov øst for Døjringe mellem Flinterup og St. Ebberup af en udstrækning større end Store- og Lille Bøgeskov tilsammen var da først nyligt ryddet. Nu voksede ny skov op vest for byen. Hertil er indført forskellige sjældne træsorter som forsøgskulturer, fra det vestlige Nordamerika, Douglassien og Sitkagran, fra Kaukasus, Normannsgren, fra Østasien sjældne lærkearter. Endelig også Lawtons cypres, et usædvanligt skovtræ i Danmark.

Alvorlige storme har hærget Bromme granskov: 1863, 1880 og 1894. Endelig ved en pludselig storm d. 8. februar 1934 væltede tredieparten af skoven. Skovarbejderne måtte flygte ud af skoven efterladende deres redskaber, og i løbet af et par timer var alt forvandlet til et virvar af knækkede eller væltede stammer, de ligefrem „faldt på geled“, og det tog et år derefter for 150 mand at rydde op igen. Men det foryngede skoven, og man begyndte nyplantninger allerede samme år. Den voldsomme storm i februar 1967 var ikke slet så slem ved skoven.

Ledvogterhuset ved Døjringe kaldes Glahns Minde efter arkitekten, der stod for opførelsen for akademiet omkr. 1880. Den stedlige befolkning kalder det dog tit Tiendevadhus. Et vadested over Tude å er også tydelig tæt ved, og bønderne skal i gamle dage have ført deres tiendekorn over åen her.

Erhverv udover landbruget

Skovbruget indgik dermed i egnens erhvervsmuligheder. Fra skoven leveredes i ældre tid en del pumpetræ og bygningstømmer, senere træ til telegrafpæle. Fiskeriet i de udstrakte sø- og mosearealer og i åløbet har sikkert været et oprindeligt hovederhverv. Noget erhvervsfiskeri drives ikke mere, men som tilskud til husholdningen har mange helt til nutiden drevet systematisk fiskeri. Tørvegravningen under krigene har givet et betydeligt tilskud til landbruget. Under 2. verdenskrig skal det have medført en så pludselig pengeligelighed, at drengene brugte pengesedler som „fidibus“ til deres cigaretter. Med de store vejanlæg efter krigen fulgte en voldsom grusgravning, og området fra Løng i syd og til Døjringe øst om skoven er nu næsten fuldstændig bortgravet. Noget tab i landbrugsjord er der ikke sket herved, „Torremark“ kaldtes dette jordstykke, der også er så tørt, at det må undre, at ikke også det blev inddraget til plantage.

Skolebygningen

Skole havde Døjringe ikke langt op i tiden. Børnene måtte søge skole i Munke-Bjergby fra 1732 sammen med de fleste omliggende landsbyers børn, men i 1786 enedes 8 gårdmænd i Døjringe om at antage *husmand Lars Jensen* til at holde skole „til Ungdommens desto bedre Oplysning i den fornødne Religions-Kundskab“. Gårdmand Jacob

Skolen fra 1805 omtrent midt på kortet, lidt nord for den forskolen fra 1905. Mellem skolerne ligger Husbjerggård med en fold mod øst ved Brunsmose. Denne fold var indtil 1958 »byjord«. Rester af munkestensbyggeri skal være fundet ved købmanden lige øst for forskolen. Den nedlagte Soro-Veddebane anes mellem skolen og Husbjerg, tydeligere mellem Buskehuse og Dybendal. De trepanerede kranier blev fundet i Husbjerggårdens mose vest for gården, gudebilledet i mosen nord for Lillevang. På kortet ses kun 5 fredningsmærker, idet fredningsmærket lige syd for Døjringe ud til landevejen omfatter to langdysser.

Den nye hovedvej Soro-Holbæk er ikke indtegnet.

Fra en landsby og dens skole

til Sorø

Olsen stillede et lille hus til rådighed som „biskole“. Her undervistes børnene i biskolelærerens stue. Den første lærer i Døjringe døde 1793 og nogen anden synes ikke at være blevet ansat.

Amtmand Poul Chr. Stemann (Sorø amt: 1798–1826) fik bragt akademiets økonomi så meget på fode, at man kunne føre en plan fra 1794 ud i livet om en skole i hver af skolegodsets landsbyer, og i 1805 blev en egentlig skole taget i brug i Døjringe. Amtmanden må betragtes som dens grundlægger, selvom man sikkert har benyttet det gamle skolehus som kærne. Uden om det opbyggedes en murstensbygning, så det indre lerklinede bindingsværk vel blev stående, men beskyttet af den nyrejste bygning. Dobbeltmuren er endnu kendelig i den gamle bygning, og bindingsværket kan ses og findes i indermuren.

Skolebygningen skal have ligget på den gamle landsbygade. En lille fold øst for Husbjerggården lige over for skolen var endnu for få år siden „byjord“ og udpegedes som byens gamle gadekær. Den ubetydelige bivej, som fører forbi skolen, skal være den oprindelige Sorø-Holbæk landevej, et forhold, der dog ikke kan godtgøres nærmere. De ældste kort viser landevejsforløbet gennem den nuværende Døjringe by, men man ser dog, at skolevejen dengang førte direkte sydpå mod Sorø. Flere forhold taler for, at skolens beliggenhed har været mere central i byen før udskiftningen, men det har ikke nærmere kunnet bekræftes og må bero på, hvilken lid man vil fæste til den mundtlige tradition og til den kendsgerning, at et stykke gammel „byjord“ – fælleseje – kun ved hævud så sent som i 1958 overgik til Husbjerggårdens ejer.

Den indbyrdes undervisning

Den første degn i Døjringe fik snart titlen „skoleholder“.*) Han hed

*) Titulaturen *skoleholder* afløstes 1814 af titlen skolelærer.

Rasmus Frederiksen og var en af de såkaldte „gartnerlærere“, uddannet ved kort kursus på akademiet mod at udføre gartnerarbejde under studiet. Lærerrækken er skiftet ret hurtigt gennem de godt 150 år, skolen var i brug, og kun få tiltrækker sig opmærksomheden, men de gamle protokoller er bevaret langt tilbage. De viser, at „den indbyrdes undervisning“ har været rådende i en lang årrække, også efter at dens betydning var blevet almindelig underkendt. Metoden blev begunstiget af Frederik d. 6., som yndede dens militære tilsnit. Det er den eneste skoleform, som har givet anledning til en statsforsøgsskole i Danmark. Den fik til huse på Rigensgades kaserne og fulgtes med vågent blik af monarken. Man ventede ikke alene store besparelser af metoden, én lærer kunne undervise 100 børn, men „ved dens Hjælp tør vi haabe, at Uvidenheden, der nedværdiger Mennesket vil forsvinde“, mener en fortaler. En engelsk agitator vil ved denne metode stifte fred over hele verden. På en sydhavsø – fortæller han – stod to fjendtlige partier over for hinanden rede til slag. Da lander en båd på øen med en lærer, og det for metoden nødvendige materiel, og straks forenes de stridende parter i fælles bestræbelser for at få undervisningen i gang.

Når det anses for berettiget at bringe denne verdensbevægelse, den indbyrdes undervisning, i omtale ved Døjringe skole, er det dels fordi dens skoledagbøger gennem mange år bringer oplysninger om undervisningsformen, og dels fordi Døjringe skole nævnes i de ministerielle indberetninger om metoden. I de gamle skoledagbøger bemærker man en tilbagevendende oprykningsliste måned for måned, som ikke findes i vore dage. Her står børnenes navne opført i tre grupper: læseskolen, skriveskolen og regneskolen. Skolens inventarliste fra disse år giver et fingerpeg om, hvorledes undervisningen foregik. En „signalpibe“ betjentes af læreren, „bihjælperkilte af blik“ var udmærkelsetegn for fremtrædende elever, som ledede de tre „skoler“, og man får et indblik i undervisningsformen. Rundt omkring langs klasse-

væggen hang „opklæbde tabeller“: staveord, læsestykker og regneopgaver. Læreren gav et fløjtesignal, og børnene fordelte sig foran de tabeller, som vedrørte den „skole“, de var sat til at følge, og bihjælperen med blikskilt dinglende om halsen ledede med en „pegestok“ hver sin „skole“. Et nyt pift fra læreren, og børnene marcherede til næste tabel, hvor de indførtes i denne „skole“s indhold ved bihjælperens pegestok. Signalpiben lyder igen, og man svinger ud til næste tabel. Månedlige undersøgelser konstaterer, om man kan „rykke op“ til næste „skole“.

I Døjringe synes resultaterne ikke at have været fuldt tilfredsstillende. Skylden lægges dog hverken på lærer eller elever, men derimod på undervisningsmaterialet: „Ene Tabellernes Opklining har forarsaget, at ey forlængst Bromme, Krøierup og Døjringe Skoler har givet nye Beviser paa den indbyrdes Undervisnings Ypperlighed. Af de næste Rapporter tør dette vist ventes“, meddeler ministerielle iagttagere. Metoden blev grundigt indarbejdet, ingen turde undlade de månedlige oprykningslister, og kun metodens tilhængere kunne forvente befordring til større embeder.

Skoleminder

Protokollerne er ellers præget af ensformighed og – selv for en historiker – af kedsommelighed. Der ligger megen slid og tålmodigt, søvndyssende skolestøv over disse gamle, glemte navne med nu uigenemskuelige streg- og priksystemer. Med års mellemrum skifter skriften, én sirlig, pillen, så en anden med dristigt prydet svung og atter en med henslængt ulæselig ligegyldighed. En overvældende ubrudt slidssom række, dag for dag, over mere end ét århundrede, nu synes disse dagbøger ganske ligegyldige, men en antegning hist og her af præsten eller provsten med et vedføjte „vidi“ (set) viser, at samtiden har tillagt dem større betydning. Nu og da anføres „snefog“, „vejene ufremkommelige“ eller „uvejr om morgenen“ som forklaring på mange

forsømmelser. „Læreren i Kjøbenhavn“ eller „Læreren i Jylland“ og „Marked i Sorø“ giver en munter anledning til en fridag, mere trist meddeles en fridag, fordi „Læreren havde et Barn som døde“. I marts 1848 kommer et pust fra den større verden: „Børnene i Sorø for at se Krigsfolket trække forbi“. „Ånden fra 48“, martsdagens bevægede begivenheder, fremtrylles et øjeblik fra de grå sider.

Byens ældste beboer i 1960, Hans Nielsen, Diestenshus huskede en lærer Poulsen (Hans Poulsen 1874–87) som en rolig og venlig mand, „men vi lærte ikke meget, hver dag begyndte med lange stykker udenad af lærebog eller salmevers, og de tungere havde svært ved at klare det“. I trampende træsko og elendigt klædt kom børnene langvejs fra i al slags vejr ind på skolestuens sandbestrøede murstensgulv, hvor også læreren gik rundt i træsko, han havde jo sit landbrug at passe, „skoleloden“ de 7 tdr. land syd for bygningen.

På eksamensdagen sad sognets vaskekone i lærerens udhus med øverste halvør åben og solgte 2-øreskager og sukkerstænger. Eksamenspengene, 15 øre, forventedes at slå så godt til, at også yngre søskende hjemme kunne nyde godt af dem. Efter skolekommissionens frokost kom lærermadammen ud med resterne til konen, som da en tid lukkede „biksen“ for i ro og mag at nyde de usædvanlige lækkerier.

Lærerlønnen opgjordes i embedsbogen omhyggeligt af lærer Smith (1887–98). Embedet oppebar da et særligt gratiale fra Sorø akademi på 48 kr. (oprindeligt 24 rigsdaler, som ved en bestemmelse af 18. april 1732 var tillagt „Skolemestre paa Sorø vidtløftige Gods“. Offer, lejlighedsindtægter fra kirkelige handlinger, udgjorde årligt ca. 110 kr. En barnedåb kunne efter hartkorn og kapitelstakst variere fra 95 øre til 4,86 kr. Der var også dengang forskel på folk. I hans tid blev skoleloden bortforpagtet og ved hans afgang opgjordes lærerlønnen således:

7, tdr., 1 skæppe, 1 fjerdingskar rug,
33 tdr., 7 skæppe, 2 fjerdingskar byg,
128 lispund hør, 192 lispund halm og 6 favne bølgebrænde.
175 kr. iforpagtningsafgift, 11 kr. i pengeløn, 10 kr. skole-
penge, 135 kr. i offer og lejlighedsindtægter, samt de 48 kr.
i gratiale fra akademiet.

I 1901 blev lønnen reguleret til fast pengeløn, ialt 1161 kr. om året.

Lærer i Døjringe i en menneskealder

I rækken af lærere i Døjringe fremtræder et særegent navn flere gange, lærernavnet Povelsen, stærkt tilknyttet Sorøegnen. Først Jacob Carstensen Povelsen 1840–1850, han hørte til de første lægprædikanter for den Indre Mission, og blev siden lærer i Stenlille. Det var i hans skolestue, man i 1861 under Vilh. Becks ledelse stiftede „Kirkelig Forening for den Indre Mission i Danmark“. Han var da afløst af sin broder som lærer i Døjringe, Knud Nicolej C. P. Denne anden lærer Povelsen havde en søn, som blev karet- og hjulmager i Munkebjergby, men da denne søn mistede sin hustru ved en barnefødsel tog lærerfolkene det nyfødte barnebarn til sig som deres, skønt de selv havde flere børn.

Dette barn blev den senere tredje lærer Povelsen i Døjringe, Christian Povelsen, 1898–1935. Skolen var ved hans tiltræden endnu to-klaset, men der havde allerede da været forhandlet om oprettelse af en forskole. Den blev taget i brug 1905 og embedet ophøjet til et førstelærerembede. Skolen benævnes derefter hovedskolen. Chr. Povelsen var en lille, rank mand med raske bevægelser, men han krævede orden og respekt om sig, ikke – som han skal have sagt – for sin person, men for det han repræsenterede. Døjringe fik med ham også en meteorologisk station. Til fastsatte tider døgnet rundt foretog han observationer for instituttet, og de faste aflæsningstider skal have været benyttet af børnene til et ekstra frikvarter. I hans tid fik skolen tegltag, ikke

som en flothed over for læreren, men som en nødvendig spareforanstaltning, fordi der i misvækstårene efter første verdenskrig var vanskeligheder med at fremskaffe tækkhalm. Lærer C. Povelsen var interesseret i fysik og opnåede flere gange gennem årene ministerielt tilskud til ekstra indkøb af fysiske apparater, så skolen rådede over en pæn samling efter hans afgang. Desværre gik denne samling tabt i den urolige vikarperiode 1942–47. Året rundt tog han på verandaen et koldt brus med en spand vand over hovedet, en kur han tilskrev sin høje alder. Han levede til op imod de 90 i Sorø. Her havde han før gennem årene holdt aftenskole. Timelønnen var 1 (én) kr., og han gik frem og tilbage, de 8–9 km i al slags vejr. Han hørte til dem, der kom gennem selv de højeste snedriver. Han havde en lærenem papegøje, folkeviddet har ladet den udslynge mærkelige skældsord, som den skal have tilegnet sig af lærermadammens ordforråd. Ved skolens 150-års jubilæum i 1955 besøgte han første gang skolen igen efter sin fraflytning 20 år tidligere.

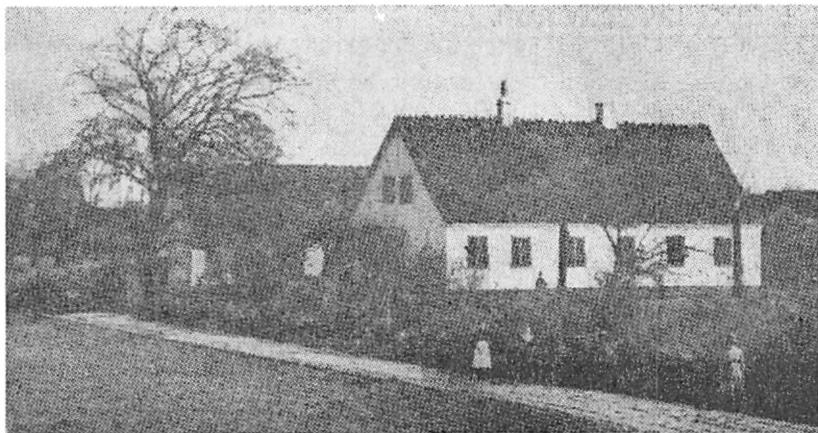
Kaj Munk i Døjringe

Også litteraturhistorien kaster spredte glimt over Døjringe, Sorødigteren Christian Bredahl, den første i „social indignation“ engagerede danske digter, havde en broder, som en tid var lærer i Døjringe (1836–40), men det er forskolen, som i denne henseende mere tiltrækker sig opmærksomheden. Her søgte Kaj Munk i bevægede stunder ro hos kusinen Ida Wael, hun blev hans fortrolige i mange spørgsmål, hun var blandt de tre første, der skulle have besked om „En Idealist“’s antagelse på „Det Kongelige“ (juli 1926). Ældre folk i Døjringe husker endnu den ranglede student, der hentede mælk på gården i nærheden til lærerinden; forbindelsen blev opretholdt til det sidste og tilknytningen mellem Ida Wael og digterpræstens familie var tæt indtil hendes død for få år siden.

I 37-lovens skygge

Med skoleloven 1937 kom der uro omkring den hidtidige skolestruktur. Døjringe skole blev ikke besat ved fast lærer fra 1942 til 1947. Man forhandlede om centralskole her, som mange andre steder, men de lokale folk var ikke meget for at gå ind i nyordningen, man trak forhandlingerne i langdrag, håbede på bedre konjunkturer og kun sent og tvungent gik man til centralskolebyggeriet, der blev endelig vedtaget i november 1958 i sognerådet. Den træghed, hvormed de lokale råd fulgte de højere myndigheder, har udviklingen på landet i de sidste år givet en vis berettigelse for. Havde man rettet sig mere efter den almindelige folkeopinion end efter opstillede prognoser og beregninger, var meget unyttigt skolebyggeri måske undgået.

I 1947 blev man i Døjringe så utilfreds med de stadigt skiftende vikarer, at man ligefrem krævede embedet besat, og Charis E. Olsen, der da blev ansat, blev modtaget næsten som en befrier. Han gik stærkt med i det folkelige liv, som rørte sig omkring skole, aftenskole

*Døjringe hovedskole — opført 1805.
Foto: 1907, lærer Chr. Povelsen ses foran skolebygningen.*

*Dojringe hovedskole 1958,
skolestuen til højre, lærerboligen til venstre for midterdøren.*

og forsamlingshus (oprettet 1898, nedlagt 1965). Han blev sjælen i anlægget af festpladsen Dybendal, hvor hele byens befolkning medvirkede ved arbejdskraft og pengemidler. Efterhånden som tilplantningen voksede op, blev anlægget af stor skønhed og egenart, og da fjernsynet transmitterede St. Hansfesten fra „Dalen“ i 1957 og Ole Walbom stod på scenen før prøven, udbrød han begejstret: „Det er jo et Sjællands Rebild!“

Desværre må man sige om dette – som om mange andre lignende anlæg i vort land, at oprettelsen har ikke givet den fornødne baggrund for en fortsat vedligeholdelse, hverken følelsesmæssigt eller økonomisk. Nu ligger dalen øde, „huiler i 12 Aar“ som i 1682.

Endnu i 1951 søgte myndighederne at tvinge en afgørelse om centralskolen igennem, Døjringe skoles sanitære forhold kunne ikke længere stå for amtslægens vistnok ellers tolerante blik. Men atter ordnede man sig lokalt, og udvidelse og istandsættelse til 125.000 kr. blev foretrukket for nedlæggelse af skolen. Dens levetid som skole blev forlænget en halv snes år, så blev Munke-Bjergby nye centralskole taget i brug og Døjringe hovedskole solgt for 40.000 kr. Dens rolle var udpillet.

— — —

Disse spredte træk fra istidens naturkatastrofer, oldtidens mystiske trepanationer og gudebilleder, jordflugt og skovfald, skolestøv og „snefog“, TV-spil og fysisk apparatur kan måske ved fantasi og indlevelse hjælpe os til at ane, hvad tidligere slægter har været bevæget af. Noget kan forekomme så fremmed, at det i dag er uforståeligt, andet kan bringe os fortidsmennesket næsten levende nært i et kort nu. Står man således på loftsværelset i Døjringe gamle skole og ser ud over mosen mod skoven, idet solen går ned, vil dens stråler falde på en indridsning i ruden. Med diamant er navnet „Frederik“ flere gange skrevet ind i glasset, også ordene „je t'aime (fransk: jeg elsker dig) vil man få øje på. Hvem der har indridset dette, eller hvem den nævnte person kan være, er det ikke muligt blot at gisne om. Inskriptionen var der, har lærer Povelsen engang oplyst, allerede i 1898, da han kom til skolen. Nu står ordene der blot som et minde om, at her har mennesket levet, frydet sig, sørget, lidt og tænkt meget, som er blevet til evige hemmeligheder, ingen mere kender .

LITTERATUR OG HENVISNINGER

Ud over almindelige oversigtsværker og håndbøger er til de enkelte afsnit flg. kilder anvendt:

Indledningen:

Andersen, S. A.: Det danske landskabs historie.

Om åse og terrasser — (Danm. geolog. undersøgelse IIrk. nr. 28).

Milthers, V.: Det danske landskabs terrænformer — (D.G.U. Iirrk. nr. 28).

Landsbyen:

Ussing, H.: Sorøegnens kulturfysionomi. (Årbog for historisk Samfund, Sorø amt, 1927).

Christensen, J. V.: Tider og skikkelser i Midtsjælland (af Munke-Bjergby sogns historie).

Oldtidsminder:

Nationalmuseets arkiv, sognebeskrivelse m.v.

Bröste, K. m. fl.: Prehistoric man en Denmark I-II, 1956.

Sorø Amtstidende. 30. juni 1944.

la Cour, V.: Sjællands ældste bygder, 1927.

Berlingske Tidende, 15. juni 1889.

Brøndsted, Johs.: Ved kilderne, Munksgård 1940. (s. 88-101).

Illustrationer:

Døjringe I og II: Brøndsted: Danmarks oldtid I, s. 199.

Gudebilledet: Brøndsted: Danmarks oldtid III, s. 314.

Tiden indtil udskiftningen:

Danmarks riges breve (amtsudgaven 1939).

Den ældste danske archivregistratur, Kbhvn. 1854 ff.

Arup, E.: Danmarks Historie I, 1925.

Rigsarkivet: Munke-Bjergby sogns markbog, nr. 148, Alsted herred.

Matrikeldirektoratets arkiv, Kbhvn.

Oppermann, A.: Sorøegnens skove. (Årbog f. historisk Samfund, Sorø amt, 1927).

Skolen:

Jessen, J. C.: Alsted og Ringsted herreders skolehistorie.

Larsen, Joakim: Bidrag til den danske folkeundervisning — (om indbyrdes undervisning).

Kyrre og Langkilde: Byens skole (s. 239, forsøgsskole).

Koch, Hal: Den danske kirkes historie VII, s. 110 (Stenlille mødet 1861).

Rørdam, P.: Blade af hans levnedsbøger og brevvevling I, 1891.

Nøjgård, N.: Ordets dyst og dåd. (Kaj Munk).

Skoledagbøger, embedsbøger, inventarielister, eksamensprotokoller fra Døjringe skole fra ca. 1840 til 1958.

Andre kilder:

Oplysninger fra samtaler med bl. a. førstelærer C. Povelsen, lærerinde Ida Wael, førstelærer Kaag, tidl. Munke-Bjergby, førstelærer A. Johansen, tidl. Krøjerup, gdr. C. Lorentzen, gdr. Vilh. Jensen, begge Døjringe, ledvogter Ravn, Glahnsminde. Tidl. gdr. Hans Nielsen, Døjringe.

Litteratur om Sorø amt 1968-69

A. Strange Nielsen

DET ÆLDSTE HERLUFSHOLM — »Herlufsholms årsskrift« 1968 indeholder en bemærkelsesværdig artikel: »Kampen om vadestederne, middelalderkrige omkring Herlufsholm—Næstved«. Forfatterne er arkitekt *Helge Finsen* og dr. phil. *H. Ødum*, og de forelægger undersøgelser og betragtninger om Herlufsholms mulige funktion som befæstet støttepunkt før og under det ældste Skovklosters tid. Der er her fremlagt et interessant og velillustreret lokalhistorisk materiale.

SJÆLLANDSKE SYSSEL-PROVSTIER — Universitetsadjunkt *Troels Dahlerups* doktordisputats »Det danske sysselprovsti i middelalderen« (Gads Forlag) har interesse for Sorø amts historie, fordi der bringes et interessant, ganske vist spredt, stof om styrelsen af kirkerne i amtet, som i sin helhed forvaltedes af ærkedegnen ved Roskilde Domkapitel.

KIRKER I SORØ AMT — På Gyldendals Forlag har provst *J. Exner* udgivet bogen »400 danske Landsbykirker«. Der gives heri en kortfattet beskrivelse af de mest seværdige kirker i landsognene. Sorø amt er repræsenteret med 19 kirker, som alle præsenteres med fyldestgørende beskrivelser, ajourført helt frem til 1968. Udførligst omtale får kirkerne i Bjernede, Fjenneslev, Førslev, Gunderslev, Haraldsted, Herlufsholm og Ottestrup, og der bringes billeder fra Teestrup, Haraldsted, Sørbymagle og V. Broby.

HVAD GEMMER DE HISTORISKE SAMLINGER I SORØ AMT — Dansk Historisk Fællesforening har udgivet bogen »Manuskripter og arkivalier i danske samlinger«. Det er en fortegnelse over det historiske materiale, som findes i museer og biblioteker samt i de statslige og de lokalhistoriske arkiver. For Sorø amts vedkommende rummer bogen en oversigt over samlingerne i »Amtsmuseet i Sorø«, »Sorø Akademis Bibliotek«, »Midtsjællands lokalhistoriske Arkiv, Ringsted«, »Lokalhistorisk arkiv for Slagelse og Omegn« og »Herlufsholm Skoles Bibliotek«. Den sidstnævnte samling er så langt den største og er blandt de største i landet.

KLOSTRE I SORØ AMT — På Nyt Nordisk Forlag har *H. N. Garner* udgivet en fortegnelse over samtlige klostre i Danmark. Der gives en beskrivelse

af hver kloster-orden forud for omtalen af klostrene i den pågældende orden. Hvert kloster omtales kortfattet, men med alle de vigtigste data og nuværende seværdigheder. Et fint kortmateriale viser klostrenes beliggenhed. For Sorø amts vedkommende bringes omtale af benedictinerklostrene i Ringsted og Skovkloster, cistercienserklosteret i Sorø, johannitterklosteret i Antvorskov samt for Skælskørs vedkommende både et karmeliter- og et dominikanerkloster.

HERREGÅRDE I SORØ AMT — Gjellerups Forlag har udgivet en praktisk »vejviser« til »Sydsjællands Herregårde«, forfattet af museumsinspektør H. Stiesdal. Ledsaget af gode billeder får vi en kortfattet beskrivelse af gårdenes bygninger og ejerhistorie m. m., belagt med alle væsentlige fakta. Fra Sorø amt er medtaget 8 af de seværdigste herregårde, nemlig Basnæs, Borreby, Bregentved, Fuirendal, Gisselsfeld, Gunderslevholm, Holsteinborg og Saltø.

BYTRÆET I VINSTRUP i Tystrup sogn faldt i oktoberstormen 1967. I SKALK nr. 5, 1968, fortælles træets historie.

HELGENDYRKELSE I SORØ AMT — Historikeren H. Olriks bog »Danske Helgeners Levned« I—II fra 1893 er nu genudgivet (Rosenkilde & Bagers Forlag). Det er en udgivelse på dansk af middelalderlige latinske akstykke om 9 danske helgener. Ikke mindre end 3 af disse er hjemmehørende i Sorø amt. Det er Sct. Knud hertug i Ringsted, kong Erik Plovpenning, sammesteds, og Hellig Anders i Slagelse. Kun den første af dem nåede at blive kanoniseret, men alle blev de ærede af folket, pilgrimme fra fjern og nær strømmede til de hellige steder, de bragte offergaver, og mange undere skete. Nu er altså de bevarede beretninger herom udgivet på ny.

ATLAS OVER BORUPS AGRE 1000—1200 e. Kr. — Det kongelige danske Videnskabernes Selskab har udsendt (Gads Forlag) hele opmålingsmaterialet fra undersøgelserne af bosættelsen i Borup Ris i Gunderslev sogn. Det sker i form af en atlasmappe med 96 plancher og et oversigtskort. Hertil slutter sig et tekstbind med en historisk redegørelse om stedet, om undersøgelsernes forløb og om de anvendte metoder; teksthæftet rummer endvidere i et afsnit med noter og forklaringer til de enkelte arbejdsblade i atlasmappen. Det således fremlagte materiale tænkes anvendt som grundlag for agrarhistoriske studier på internationalt plan, og derfor bringes teksten på yderligere 4 sprog: engelsk, tysk, fransk og russisk.

BOGEN OM HASLEV-FREERSLEV, bd. 1 — En kreds af historisk interesserede mennesker har sat sig for at udgive et 3-binds værk om de to sogne. Nu foreligger 1. bind. Det er på 470 sider og er rigt illustreret med gode, klare billeder. Efter en kortere indledning om sognenes geologi og oldtid følger meget fyldige beskrivelser af de to kirker, af præsterækken og degnene, af skolerne og deraf lærerkræfter, og disse beskrivelser rækker fra reformationstiden og

frem til 1967. I omtalen af skoleforholdene hører man også om specielle skoler som spindeskolen, pogeskolerne, fortsættelsesskolen, den private realskole og friskolen i Troelstrup. Bogen rummer et afsnit med litteraturfortegnelse samt registre. Lokalhistorikeren, sognepræst *Arne Majvang, Dalby*, er forfatter til langt den største del af bogen, og han har haft den fordel at kunne hente stof i Bregentveds righoldige godsarkiv.

RINGSTED FORTÆLLER — Midtsjællands lokalhistoriske Arkiv i Ringsted har udsendt en meget smuk og præsentabel bog om Ringsted. Det gedigne trykkearbejde er udført hos bogtrykker *J. Malchow*, Ringsted. Teksten er blevet til, ved at arkivets egne medarbejdere har skrevet de 14 kapitler om byens historie, som bogen rummer. Man læser om klosteret, landstinget, møntslagningen, Sct. Bendts kirke, bystyret, krigstider, Sct. Jørgensgården, skolevæsenet, de mange ildebrande og meget mere. Vel bringes der ikke nye ting frem om byens historie, men den er fortalt i sammenhæng, og der er trukket linier helt op til vor egen tid. Bogen illustreres med en række gode billeder og en samling aldeles nydelige tegninger fra pens. førstelærer *G. Kæstels* hånd. Overlæge *H. Thorsteinsson* har forestået redaktionen.

NYE UNDERSØGELSER PÅ TRELLEBORG 1965—67 — Årbogen »Fra Nationalmuseets Arbejdsmark« 1968 bringer en artikel af museumsinspektør, dr. phil. *Olaf Olsen*, som har ledet en fornyet undersøgelse af stolpehullerne i Trelleborg-anlægget. Udgravningerne blev kombineret med nye undersøgelsesmetoder som anvendelse af farvede glasbriller, infrarød natfotografering, kemisk undersøgelse med kaliumrhodanid m. m. Man kunne fastslå, at Trelleborghusenes svalegang har været båret af skråtstillede stolper.

SLAGELSEBOGEN — Slagelseegnens Kulturkreds har følt savnet af en bog om byen, efter at *P. Arnskovs »Bogen om Slagelse«*, der udkom i 1932, forlængst er udsolgt. Slagelsebogen er en præsentation af byen i billeder og tekst fra fortid til nutid, en koncentration af faktiske oplysninger om stort og småt, gammelt og nyt. Bogen bærer præg af, at de to forfattere, provst *Otto Holmgaard* og højskoleforstander *Erik B. Nissen*, gennem deres livsvirke i byen er blevet særligt fortrolige med dens historie. Med sikker sans skiller de alt det ud, som er væsentligt, og bringer det i klar og overskuelig form ledsaget af over 100 billeder. Det er godt, at alle interesserede nu kan få glæde af de mange pragtfulde billeder, der er hentet frem fra det lokalhistoriske arkivs samlinger.

LEVNEDSLØB I SØRBYMAGLE-KIRKERUP — Nu foreligger bd. 2 af dette enestående værk om de to sognes beboere 1646—1731. Kirkebogsstoffet fra bd. 1 er bearbejdet, ajourført og afkontrolleret ved en gennemgang af lens-, amts- og ryttergods-arkivalierne for Antvorskov 1644—1732. Det har på denne

måde været muligt at opstille et omfattende register over, hvem de i kirkebøgerne nævnte personer var, deres data og hvilke gårde og huse de beboede. Sørbymagle-Kirkerup kan nu — efter museumsinspektør *Ole Højrup*s fremragende bearbejdelse af stoffet — byde på et personalhistorisk og lokalhistorisk materiale, som man næppe har magen til andetsteds.

SØRUP HOSPITAL — I en artikel i SKALK nr. 1 - 1969 omtaler museumsinspektør *Søren Krogh* det nedlagte Sørup Hospital i Veterslev, som blev stiftet af greve Adam Knuth i 1721, men som nu står ubenyttet og ubrugeligt og langsom forvandles til en ruin.

Nyt fra de lokalhistoriske arkiver

(Bidrag til denne rubrik tilsendes redaktøren i tiden mellem
1. januar og 1. april)

Lokalhistorisk Arkiv for Korsør og Omegn 1967—68

Lokalhistorisk Arkiv for Korsør og Omegn er ifølge sine vedtægter en samling, der drives af Korsør kommune. Budgetmæssigt hører det under Korsør bibliotek, men arkivet ledes af et arkivudvalg, hvis forretningsudvalg over for biblioteksudvalget har det arbejdsmæssige og økonomiske ansvar for den daglige drift.

Man har i årets løb (1967) modtaget en del fotografier, skøder, foreningsprotokoller samt nogle håndskrevne kataloger fra en nu nedlagt planteskole. Desuden har man efter arkivets start i 1966 modtaget 100 årgange af Korsør Avis. Disse årgange udgør en komplet samling af avisen fra bladets start i 1854, indtil det ophørte med at udkomme i 1955.

Arkivet afholdt den 17. og 18. februar 1968 en udstilling i anledning af Jens Baggesens fødselsdag. Men havde i løbet af de to dage ca. 500 besøgende, hvilket viser, at der er stor interesse for arkivets arbejde.

Arkivets virkeområde er Korsør købstad, Tårnborg sogn og Vemmelev-Hemmeshøj kommuner, men kontakten til disse kommuner er endnu ikke endeligt udbygget.

Arkivet har endnu ikke egne lokaler, så man har taget imod et tilbud fra Erhvervs- og Turistkontoret om midlertidigt lokalefællesskab.

Lokalhistorisk Arkiv for Korsør og Omegn er endnu i sin vorden, men man har ved udvalgets deltagelse i kurser og ved besøg på andre tilsvarende arkiver set, hvordan opgaverne kan løses, og vi er nu for alvor ved at være klar til at tage fat på løsning af de mange kommende opgaver. *Kaj Sørensen.*

Året 1968 har for Lokalhistorisk Arkiv for Korsør og Omegn været det hidtil bedste. Det skyldes først og fremmest, at arkivet er blevet en institution, der anerkendes af Korsør bys indbyggere — og dette mærkes i det daglige arbejde, dels ved de mange henvendelser, der kommer, og dels ved den store interesse, der har været ved arkivets specialudstillinger.

Siden den 1. maj 1968 har tidligere byrådsmedlem, pens. kriminalassistent P. Gork-Jensen været knyttet til arkivet som daglig leder. Dette har medført, at alt, hvad der er kommet i arkivets besiddelse, er journaliseret. — Det drejer sig om foregående års godt 500 stk. arkivalier og dette års godt 400 stk.

Der er til arkivet knyttet 13 frivillige medhjælpere, og de har med stor interesse deltaget i arbejdet med at registrere og identificere det indkomne materiale ved 8 møder.

Korsør byråd vedog i juni måned en strukturændring af arkivet, således at 3 af medhjælperne virker som forretningsudvalg. Biblioteksudvalget fungerer som styrelse for arkivet.

Flere af medhjælperne har deltaget i kurser for lokalhistoriske arkivers medarbejdere.

På Korsør messen KM 1968 den 19. og 20. februar havde arkivet en stand. Der blev — som ved den i foregående beretning omtalte Jens Baggese-udstilling — udstillet fotos, raderinger, kort m. m. fra det gamle Korsør. Der var meget stor interesse for standen, og flere gaver blev overdraget arkivet og løfte givet om meget mere.

En af oplysningsforbundet FOF arrangeret foredragsrække om Korsørs historie optog arkivet på lydband.

Det er lykkedes arkivet at få overdraget foreningsprotokoller m. m. fra opførte Korsør-foreninger samt ældre ditto fra eksisterende foreninger.

Kay Sørensen.

/ P. Gork-Jensen

Skælskør egnshistoriske Arkiv

Arbejdet er i det forløbne år gået stiltle og roligt, der er til stadighed kommet nyt materiale ind, og arkivet kan stadig glæde sig over, at egnens og byens befolkning afleverer ting. Der har to gange i årets løb været vinduesudstilling, og det har hver gang været mærkbart, at der var en stigning i afleveringerne. I året, der er gået, har man anskaffet en båndoptager, og man har flere lydoptagelser liggende, men der er her et stort arbejde at gå i gang med. Der bliver for tiden foretaget en undersøgelse på Skælskøregnen af folk fra Nationalmuseet og Dansk folkemindesamling. I dette arbejde er arkivets folk på lokalt plan mellemænd, og når undersøgelsen er slut, vil materialet tilgå arkivet. Undersøgelsen skal bl. a. belyse de mange ting, der sker, når mange små kommuner bliver slået sammen til en.

Arkivudvalget består fortsat af de 4, der gik i gang med opgaven sidste år, men antallet vil antagelig blive forøget i det kommende år.

J. Lyshjelm.

Midtsjællands lokalhistoriske Arkiv, Ringsted

1967 har været et gro-år for arkivet. Såvel indadtil som udad har der været stor aktivitet. Dette gælder således årets afleveringer af arkivalier, der truer med at sprænge de pladsmæssige rammer. Dog er der stillet mere plads i udsigt, når bibliotekets udvidelse forhåbentlig snart er en realitet.

Af afleveringerne bør nævnes, at arkivet fra boet efter afdøde redaktør Abildtrup har modtaget en omfattende samling af manuskripter og andre papirer, fra Venstres Folkeblad en del gamle aviser m. v., fra Dagbladet i Ringsted har vi fået årets høst af originalfotos til bladets lokale illustrationer, og der er truffet aftale om årlige afleveringer. Afdøde musikdirektør Lauritz Hansens enke har fortsat afleveringen af L. H.s arkiv af manuskripter, udklip m. v. og desuden to 100-årige nodebøger med dansemelodier, nedskrevet af en gammel landsbyspillemand. Herudover er modtaget større og mindre samlinger af billeder og andre arkivalier fra såvel dødsboer som nulevende personer.

Af arkivets udadventde virksomhed kan nævnes, at den foredragsrække, der afholdtes i 1966—67, er genoptaget med samme store deltagelse som tidligere. Hver 14. dag har man kunnet samle 90—100 mennesker til 11 foredrag, spændende fra »Plantevækstens historie på Ringstedegnen« over »Sjællandsfar Landsting« til »Erindringer fra det gamle herredskontor« og »Ringstedegnens politikere«.

Edvidere er i 1968 arkivets første publikation løbet af stabelen, idet man på eget forlag og i samarbejde med bogtrykker J. Malchow, Ringsted ny Bogtrykkeri, har udsendt bogen »Ringsted fortæller«. Den kom så betids, at den nåede at komme på julegavebordene, og salget er da også gået meget tilfredsstillende.

Også i 1968 har nogle af arkivets medarbejdere medvirket ved forskellige arrangementer i by og omegn med foredrag og fremvisning af lysbilleder om byen og egnen i gamle dage. Flere medarbejdere har deltaget i de af Sammenlutningen af lokalhistoriske Arkiver afholdte kurser, og formanden, advokat Carl Jonsén, og undertegnede leder af arkivet deltog i sammenslutningens årsmøde i Svendborg i september.

Pr. 1. april 1969 skifter arkivet status, idet det går fra at være en selvejende institution til at være en del af Ringsted bibliotek. Biblioteksudvalget bliver arkivets styrelse, mens arbejdsudvalget fortsætter som hidtil. Dette blev vedtaget på arkivets årsmøde i juni, hvor der i øvrigt som sædvanligt blev gjort rede for årets virksomhed.

Af opgaver i det kommende år foreligger især indsamlingen af erindringer og materiale fra besættelsestiden og modstandsbevægelsen. Oplysninger, billeder, illegale blade m. v. modtages med tak.

Niels-Jørgen Hansen.

Næstved by- og egnshistoriske Arkiv

I februar måned var arkivet i stand til at huse et sjællandsk regionalkursus for medarbejdere ved de lokalhistoriske arkiver. Blandt de 25 deltagere var der medarbejdere ved arkiverne i Haslev, Korsør, Næstved, Ringsted, Skælskør og Sorø. I samarbejde med Liberalt Oplysningsforbund gennemførte man et slægtforskningskursus på 10 aftener i Næstved og med adskillige deltagere fra Sorø amt. Blandt de mange kildekrifter studerede man fotografiske kopier af de gamle lægdsruller for Herlufsholm sogn 1796. Dette materiale opbevares nu i arkivet. Kursus sluttede med en ekskursion til Landsarkivet i København.

I årets løb er der indgået en række arkivalier fra Øster Flakkebjerg herred. Blandt disse kan nævnes: Hædersgavebrev for skovfoged Hans Henriksen, Øverup; årsopgørelser for Annexgården i Hyllinge 1930—59; 1 protokol 1922—37 og 2 protokoller 1932—37 for låneforeningerne i henholdsvis Sneslev og Hyllinge-Hagenskov; fæstebrev for lastlods Lars Sørensen, Karrebæksminde; skudmålsbøger, prospektkort, fotografier m. m.

Arkivets 12 faste medarbejdere har også i dette år holdt registreringsmøder anden og fjerde tirsdag i hver måned.

Nuværende og tidligere foreningsformænd og andre, der ligger inde med udskrevne protokoller fra Øster Flakkebjerg herred, opfordres til at overgive disse sager til opbevaring i arkivet (Centralbiblioteket i Næstved), hvor man vil drage omsorg for, at de bliver opbevarede for eftertiden.

A. Strange Nielsen.

Lokalhistorisk Arkiv for Slagelse og Omegn

Arkivet baserer sin tilvækst væsentlig på gaver fra private. Der er i årets løb fra 25 givere modtaget 141 billeder (fotografier), 1 bog og 2 pakker med arkivalier. Desuden opstilles i arkivet alle håndbøger med tilknytning til lokalhistorisk forskning, som købes af Centralbiblioteket, bibliotekets lokalhistoriske tidsskrifter samt publikationer om arkivvæsen anbringes dér. Arkivet får desuden stillet til rådighed 1 eksemplar af hver af de lokale aviser, ligesom »Sjællands Tidende« hvert år skænker arkivet den pågældende årgang af bladet i indbundet stand. Af »Sjællands Tidende« er desuden modtaget en pakke med flere hundrede pressebilleder, der for tiden er under sortering.

Det er i årets løb lykkedes at få sorteret og ordnet de to store samlinger af manuskripter billeder m. m., som arkivet modtog efter de afdøde lokalhistorikere overlærer F. C. P. Jacobsen og malermester H. Christensen, begge Slagelse. Det har været et omfattende arbejde, som bl. a. er resulteret i et særligt katalog over F. C. P. Jacobsens papirer. Adskillige arkivalier fra disse to samlinger og fra andre samlinger er videresendt til andre lokalhistoriske arkiver, ligesom en

stor samling arkivalier vedrørende skolevæsenet i Sct. Peders landsogn er gennemgået og for størstedelen videresendt til Landsarkivet for Sjælland. *Avisudkliparbejdet* er overgået fra Centralbiblioteket til arkivet. Der føres 2 udklipsbøger: en indeholdende Slagelseegnens Kulturkreds' aktiviteter og en indeholdende udklip om biblioteksvæsen i Sorø amt. Udklip om andre »sager« indgår under de pågældende emner i arkivet. Arkivet har været medarbejder på kulturkresens publikation »Slagelsebogen«. Størstedelen af de i dette billedværk reproducerede billeder er stillet til rådighed af arkivet, ligesom dette har udarbejdet fyldige litteraturhenvisninger.

Arkivet har haft den glæde at kunne ansætte en arkivar med fast arbejdstid. 1. december 1968 begyndte viceskoleinspektør *Frederik Andersen* at tage fat på sortering og ordning af det store materiale, der efterhånden havde ophobet sig, og *Frederik Andersen* deltog i S sammenslutningen af lokalhistoriske Arkiver's kursus i arkivararbejde i Næstved 1.—2. februar 1969. Arkivaren træffes i arkivet hver dag (undtagen lørdag) kl. 9—11 eller efter aftale.

I løbet af marts måned er arkivet flyttet ind i nye og rummelige lokaler, der er blevet frigivet efter skolecentralens overflytning til Korsgadehus. De nye lokaler består af et kontor til arkivaren på ca. 12 m² med egen telefon, et bibliotekslokale på ca. 50 m² og et arkivlokale på ca. 40 m². Bibliotekslokalet vil blive brugt til møder og udstillinger. Man vil desuden der opstille arkivets boglige materiale, desuden alle Centralbibliotekets lokalhistoriske bøger, som ikke er af så aktuel art, at de er anbragt i udlånsafdelingen. Endvidere vil man påbegynde opstilling (og supplering) af en særlig samling bøger af forfattere med tilknytning til Slagelse, Slagelse-tryk o. l., ligesom resterne af Slagelse lærde Skoles bibliotek vil blive anbragt dér. Denne samling rummer flere originaludgaver, hvoraf to — »Rævebogen« og *Arild Huitfeldts »Bispens Krønike«* — er blevet restaureret af en konservator på bibliotekets regning.

Arkivudvalgets formand er provst *Otto Holmgaard*, Det gamle Kloster, 4200 Slagelse, tlf. (03) 52 24 34.

Arkivar: *Frederik Andersen*, Lokalhistorisk Arkiv, Centralbiblioteket, 4200 Slagelse, tlf. (03) 52 12 45, lokal 52. *Bertel Emdal.*

Lokalhistorisk Arkiv fo Sorø og Omegn

Det er nu lykkedes at få anskaffet egnede stålskabe til arkivalier og billeder; Sorø Bibliotek, der ikke har for megen plads selv, har stillet en del af læsesalen til rådighed til opstilling af skabene. Der er i løbet af vinteren 1968—69 indkommet en del nye arkivalier og billeder. Båndoptageren har været brugt ret flittigt, og arbejdsudvalget har holdt møde hver måned. Senest til efteråret vil man gå i gang med registreringsarbejdet. *L. Balslev.*

Historisk Samfund for Sorø amt 1968

Foreningens vintermøde den 17. april var i år henlagt til Gerlev Idrætshøjskole, hvor man gæstfrit havde stillet foredragssalen til rådighed. Over 100 deltagere lyttede til det meget interessante og livfulde foredrag, som skoleinspektør A. Strange Nielsen, Toksværd, holdt over emnet: »Hvordan Sorø amt blev til«. Ikke mindst med baggrund i de mange kommunesammenlægninger og den kommende ændring af amterne var emnet meget aktuelt. A. Strange Nielsen er kendt som en meget vidende og kyndig historiker, og såvel gennem foredraget som gennem den samtale, der fandt sted under kaffebordet, fik deltagerne lejlighed til at få mange sider af det store emne belyst.

Årsmødet blev afholdt den 1. september, og mødet var i år henlagt til den østligste del af amtet. Man mødtes på Giesegaard i Nordrupøster sogn, og i det smukke vejr havde næsten 300 mennesker givet møde, da formanden bød velkommen og takkede greve og grevinde Brockenhuus-Schack, fordi man så gæstfrit havde åbnet dørene for dette store selskab. Inden man beså de meget skønne stuer og senere gik i parken, fortalte skovrider Erling Nielsen kort om godssets historie.

Fra Giesegaard kørte selskabet til Nordrup kirke, hvor Niels Fr. Rasmussen meget levende fortalte om kirkens historie, men på grund af det store deltagerantal måtte foredraget her gives til 2 grupper, idet den ene gruppe i mellemtiden beså familiegravstedet fra Giesegaard og i det gode vejr gik en kort tur på kirkegården.

Det store selskab samledes senere i det nærliggende forsamlingshus, hvor seminarielektor Leif Søndergaard fortalte om professor Vilhelm Andersen og hans tilknytning til Nordrup og Ringstedegnen. Det var en livfuld og meget fængende gennemgang, idet lektor Søndergaard, bl. a. gennem korte citater fra Vilh. Andersen og glimt fra litteraturen, omtalte barndomshjemmets betydning i almindelighed og især pegede på den betydning, barndomsårene i Nordrup præstegård havde haft for Vilh. Andersen.

J. Lyshjelm.

Ved den efterfølgende generalforsamling, hvor landsretssagfører C. Jonsén var dirigent, aflagde formanden beretning. Det blev kort nævnt i beretningen, at den kommende ændring i såvel kommune- som amtsgrænser måske kunne

give problemer fremover, men formanden mente ikke, at alt for store enheder kunne give baggrund for bl. a. en årbog, der netop er opbygget som et forum for et begrænset område. Der er dog flere steder i landet netop for ret store områder og med deraf følgende større medlemstal opnået meget værdifuldt — men dette er endnu ikke tidspunktet at tage stilling hertil, sluttede formanden, og han så trøstigt fremtiden i møde, idet redaktionsudvalget, der består af overlærer E. Petersen (redaktør), lektor L. Balslev og overbibliotekar Jens A. Nielsen, på bedste måde formår at leve op til de krav, der kan stilles. Årbogen, der er foreningens bedste aktiv, er fra flere sider blevet rosende omtalt, og det er vort håb, at den sammen med mødevirksomheden, der finder sted, vil kunne være med til at skabe kontakt mellem historisk interesserede.

Kassereren, viceskoleinspektør R. Henneke, aflagde regnskab.

Alle valg var genvalg.

Resumé af regnskabet 1967

Indtægt

Overført fra 1966	2.204,96
Medlemskontingent	10.230,00
Salg af ældre årbøger	225,00
Tilskud fra stat, amt og kommuner.....	2.725,00
Tilskud fra pengeinstitutter	1.175,00
Diverse indtægter	27,66
	16.587,62

Udgift

Årbogen 1967	10.625,60
Porto	1.387,00
Administration	1.836,31
Møder	508,85
Diverse udgifter	676,90
Moms	916,26
At overføre til 1968.....	636,70
	16.587,62

Foranstående regnskab er gennemgået efter de foreviste bøger og bilag og fundet overensstemmende med disse. Bank-, kasse- og girobeholdning konstatet.

Slagelse, den 22. august 1968.

(sign.) *Fr. Andersen.*

(sign.) *Kai Jensen.*

Medlemstal pr. 1. januar 1968: 687.

Historisk Samfund har i 1967 modtaget tilskud fra ministeriet for kulturelle anliggender og amtsfonden. Endvidere har følgende kommuner givet tilskud: Benløse, Fodby, Fuglebjerg, Haraldsted-Allindemagle, Jystrup-Valsøllille, Munkebjergby, Skælskør, Slagelse, Slaglille-Bjernede, Pedersborg, Vemmelev-Hemmeshøj.

Desuden har vi modtaget bidrag fra følgende pengeinstitutter: Banken for Ringsted og Omegn, Banken for Slagelse og Omegn, Banken for Sorø og Omegn, Sparekassen Sjælland, Skælskør Laane- og Diskontobank, Sorø Spare- og Laanekasse, Sparekassen for Grevskabet Bregentved og Omegn, Sparekassen for Grevskabet Holsteinborg og Omegn, Sparekassen for Ringsted og Omegn, Sparekassen for Slagelse og Omegn samt Høve, Flakkebjerg og Gimlinge sogne og omegns Sparekasse.

Vi takker alle, der på denne måde har støttet vort arbejde.

R. Henneke.

Nye medlemmer

1. Askjær, A. Vagn, Haverup.
2. Balling, Cornelia, provstinde, Flakkebjerg.
3. Bek, Kirsten, journalist, Nørregade 5, Ringsted.
4. Biblioteket, Kolonien Filadelfia.
5. Bruun, Leif, stud. mag., Runebergs Allé 42, Søborg.
6. Buch-Olsen, Edith, fru, Harboes Vænge 8, Skælskør.
7. Bøgelund, Margrethe, fru, Webers Tværgade 10, Haslev.
8. Clausen, S., bibliotekar, Løvsangervej 8, Skælskør.
9. Christensen, C. P., Transbygaard, Skælskør.
10. Christensen, Hans Jørgen lærerstud., Bregentvedvej 1, Haslev.
11. Christensen, J. P., bankassistent, Munkebjergby.
12. Christensen, Martha, oversygeplejerske, Sjællandsgade 19 B, Ringsted.
13. Christiansen, Alf Bo Døssing, Sneslev.
14. Dansk Centralbibliotek, Flensborg.
15. Esager, Jens, gdr., Menstrup.
16. Gregersen, Ove, lærer, Østergade 4 E, Skælskør.
17. Gudme-Knudsen, boghandler, Algade 27, Skælskør.
18. Hansen, E., fru, Kastrupgaard, Fuglebjerg.
19. Hansen, Frode, repr., Risvangen 19, Benløse.
20. Hansen, H. C., oberst, Kasernen, Ringsted.

21. Hansen, Jens Børge, gdr., Vinstrup.
22. Hansen, J. Sigaard, montør, Smedevej 12, Frederiksberg, Sorø.
23. Hansen, Margr. Warthoe, forstanderinde, Dr. Margrethesv. 22 B, Ringsted.
24. Hansen, Minna, bestyrerinde, Slotsgade 41, Slagelse.
25. Hansen, Vilh., gdr., »Tofthøj«, Skuderløse, Haslev.
26. Hansen, Aage, fisker, Stignæs.
27. Hartvig, F. H., oberst, Kasernen, Slagelse.
28. Herning Centralbibliotek.
29. Haug, E., diftsleder, Ndr. Ringgade 34, Slagelse.
30. Hornemann, C. F., civilingeniør, Præstevangen 16, Skælskør.
31. Houlbjerg, Mathilde, Grøndalsvej 12, Haslev.
32. Jacobsen, E. Bream, kommuneassistent, Havrevænget 48, Haslev.
33. Jacobsen, H. C., barbermester, Dagmarsgade 16, Ringsted.
34. Jakobsen, E., fru, Slotsgade 38, Slagelse.
35. Jensen, Erik, gartneriejer, Kalundborgvej 34, Slagelse.
36. Jensen, Erik, gdr., Slaglille.
37. Jensen, Herman, gdr., Simmendrup.
38. Jensen, Henning, gdr., Ortved.
39. Jensen, Jens, kommuncsekretær, Høm.
40. Jensen, Johannes, arbm., Nygade, Korsør.
41. Jensen, Johnny Berg, Høstentorp.
42. Jensen, Jørgen M., gymnasieelev, Høstentorp, Haslev.
43. Jensen, Laura, fru, Laur. Sørensensvej 2, København F.
44. Jensen, Niels, overlærer, Taarnborg.
45. Jensen, Orla B., socialinspektør, Stengaardsvej 35, Haslev.
46. Jensen, Th., smedemester, Høm.
47. Jensen, Aage, gdr., Themstrupvej 63, Haslev.
48. Johnsen, John, lærerstud., Havrevænget 48, Haslev.
49. Jørgensen, Frode, friskolelærer, Ormslev.
50. Jørgensen, Thorkild, gdr., Førslev.
51. Kristensen, Sv., overmontør, Hagbardsvej 3, Ringsted.
52. Larsen, Asger, malermester, Skovvej 4, Frederiksberg, Sorø.
53. Larsen, J. M., premierløjtnant, Brydes Allé 30, Slagelse.
54. Larsen, Knud, Nordrupøster.
55. Larsen, Ole, lærer, Slagstrupvej 107 c, Slagelse.
56. Lawaetz, Niels, blomsterhandler, Havnepladsen, Skælskør.
57. Lawaetz, Valborg, fru, Falkenstein.
58. Länsbiblioteket, Visby, Gotland.
59. Matthiasen, Karen B., fru, Bellisvej 8, Køge.
60. Mølgaard, Erik, lærer, Klosterbanken 56, Slagelse.

61. Nielsen, Anna, frk., Førsløv.
62. Nielsen, Folmer, gdr., Simmendrup.
63. Nielsen, Johs., gdr., Farendløse.
64. Nielsen, Ole, Knurvang, Lundforlund.
65. Nielsen, Rasmus, Fårdrup.
66. Nielsen, Vagner, gartner, Nyrup, Sandved.
67. Odense Universitetsbibliotek.
68. Pedersen, Hans, lærer, Sandved.
69. Petersen, Gerda Ahrenkiel, fru, Kildegaard, Ortved.
70. Petersen, Johs., gdr., Lundby.
71. Petersen, Johs., sognefoged, Vinstrup.
72. Petersen, Ragnh., journalist, Skælskør.
73. Petersen, Vald., gdr., Vinstrup.
74. Rasmussen, John, lærer, Flakkebjerg.
75. Rasmussen, Poul, arkivar, Balstrupvej 30, Ringsted.
76. Røber, Aage, købmand, Jernbanegade 89, Haslev.
77. Schollert, C., malermester, Marie Kirkegaardsvej 8, Skælskør.
78. Skælskør Bibliotek.
79. Slagelse Børnebibliotek.
80. Stenmagle Bibliotek.
81. Stillinge Bibliotek.
82. Storm, Ejnar, lærer, Skolevej 12, Skælskør.
83. Tange, Ejvind, lærer, Hallelev.
84. Teglbjerg, H. L. Stubbe, major, Trautnersvej 12, Sorø.
85. Thomassen, Hans, lærer, Skellebjerg.
86. Troelsen, Sv. Aage, borgmester, Guldagergaard, Skælskør.
87. Universitetets Institut for europæisk Folkelivsforskning, Brede Allé 69, Lyngby.

Nye medlemmer optages i Historisk Samfund ved henvendelse til bestyrelsen eller sognerepræsentanterne.

Kontingentet er p. t. 15 kr. årligt.

Stadsskoleinspektør Holger Christensen

2. pinsedag 1969 afgik stadsskoleinspektør Holger Christensen, Korsør, ved døden efter længere tids sygdom, 70 år gammel.

Holger Christensen var født i Ørslev ved Skælskør. Han fik sin uddannelse på Jonstrup seminarium, og efter et par års lærergerning ved Flakkebjerg ungdomshjem kom han i 1923 til Korsør og virkede her til sin afsked i 1968, de sidste 10 år som leder af det samlede skolevæsen. Ved hans afgang kom det tydeligt til udtryk, i hvor høj grad man fra alle sider påskønnede hans indsats.

Hans interesse for fortiden — han var som få inde i sin bys historie — førte ham allerede i de unge år ind i Historisk Samfund. Han virkede i en årrække som lokal tillidsmand og sad ved sin død i bestyrelsen. Vi vil savne ham og med taknemmelighed mindes ham for hans gode menneskelige egenskaber. *H.*

Tømrermester Emil Andersen

Mandag den 14. juli kom meddelelsen om, at tømrermester Emil Andersen, Eggeslevmagle, pludselig var afgået ved døden 67 år gammel uden forudgående sygdom. Dødsfaldet kom som en overraskelse for hans mange venner; det kan således nævnes, at Emil Andersen så sent som 3 uger før sin død var med til bestyrelsesmøde i Historisk Samfund, og at han der med sædvanlig interesse deltog i forhandlingerne og var med i planlægningen af det kommende sommermøde.

Emil Andersen, der var født i Eggeslevmagle, blev uddannet som tømrer og havde en årrække værksted sammen med sin far og senere sammen med en søn. Firmaet var vel netop inde i en af de travleste perioder, idet man havde flere store byggearbejder, og Emil Andersen havde dagligt tilsyn med en del af arbejdet.

Når man mødte Emil Andersen, opdagede man hurtigt, at det var en håndværker, der havde den dybeste kærlighed til sit fag, men det var ikke blot en ensidig interesse for tømrerens arbejde, men en dyb interesse for arkitektur og bygningshistorie. Når man fulgtes med ham, og han begyndte at fortælle om ting, der havde været genstand for hans undersøgelser, og fik det underbygget med, hvad han havde læst, så havde man en kyndig og dygtig leder.

Som et synligt tegn på E. Andersens store interesse for bygninger er der i sidste årgang af Historisk Samfunds årbog en meget stor artikel af Emil Andersen om Eggeslevmagle kirke.

Emil Andersen var en årrække medlem af bestyrelsen for Historisk Samfund for Sorø amt, og man satte her stor pris på hans venlige og hjælpsomme væsen, og vi vil her med taknemmelighed mindes hans arbejde. *J. Lyshjelm.*

Love for Historisk Samfund for Sorø amt

- § 1. Samfundets formål er at vække og styrke den historiske sans og udbyde forståelsen af fortidens minder i den store befolkning inden for amtets grænser.
- § 2. Formålet søges nået ved at afholde offentlige møder med historiske foredrag rundt om i amtet og ved at udgive en årbog — og om muligt mindre skrifter —, der indeholder skildringer vedrørende amtet og dets historie i jævn og letlæselig form. Årbogen tilsendes medlemmerne.
- § 3. Medlem af samfundet kan enhver blive ved at indmelde sig hos et af bestyrelsens medlemmer. Medlemsbidraget fastsættes af generalforsamlingen.
- § 4. Samfundet ledes af en bestyrelse på mindst 7 og højst 11 medlemmer. De vælges på generalforsamlingen ved almindelig stemmeflerhed for 2 år ad gangen, således at der årlig afgår skiftevis mindst 3 og 4 og højst 5 og 6. Bestyrelsen vælger af sin midte formand, næstformand, sekretær og kasserer.
- § 5. Årbogen udsendes samtidig med oprævningen af medlemsbidraget. Dens udgivelse varetages af et redaktionsudvalg bestående af en redaktør og to medlemmer, alle valgt af bestyrelsen.
- § 6. Regnskabsåret er kalenderåret. Regnskabet revideres af 2 revisorer, der vælges samtidig med bestyrelsen.
- § 7. Generalforsamlingen holdes om muligt i forbindelse med et foredragsmøde. Den sammenkaldes gennem meddelelse i bladene med mindst 8 dages varsel. Afgørelser på generalforsamlingen træffes ved almindelig stemmeflerhed. Ændringer i loven skal dog for at være gyldige vedtages med mindst to trediedele af de afgivne stemmer. Den ordinære generalforsamling må ikke holdes to år i træk på samme sted.
- § 8. Ekstraordinære generalforsamlinger kan afholdes, når bestyrelsen eller mindst 15 medlemmer ønsker det. I sidste tilfælde skal bestyrelsen indkalde den forlangte generalforsamling senest 3 uger efter begæringens modtagelse.
- § 9. Forslag til behandling på generalforsamlingen må i skriftlig form forelægges for bestyrelsen senest 3 dage før generalforsamlingens afholdelse.
- § 10. Hvis samfundet skulle opløses, skal dets ejendele overgå til et offentligt arkiv eller samling, så vidt muligt inden for amtets grænser. Denne bestemmelse kan ikke senere forandres.

Ældre årbøger

I nedenstående oversigt er opført de udkomne årbøger, der kan købes ved henvendelse til kassereren, viceinspektør R. Benneke, Kongelyset 104, 4200 Slagelse. Prisen er 10 kr. pr. bind for medlemmer og 15 kr. for ikke-medlemmer.

Det drejer sig om følgende årgange:

1	1912	(udsolgt)	18	1930	38	1951	
2	1913		19	1931	39	1952	
3	1914		20	1932	40	1953	
4	1915	udsolgt	21	1933	41	1954	
5	1916	udsolgt	22	1934	42	1955	
6 ¹	1917	udsolgt	23	1935	43	1956	
6 ²	1917	udsolgt	24	1936	44	1957	udsolgt
7 ¹	1918		25	1937	45	1958	
7 ²	1919		26	1938	udsolgt	46	1959
8 ¹	1920		27	1939	udsolgt	47	1960
8 ²	1920		28	1940	udsolgt	48	1961
9	1921		29	1941	udsolgt	49	1962
10	1922		30	1948	udsolgt	50	1963
11	1923		31	1943	udsolgt	51	1964
12	1924		32	1944		52	1965
13	1925		33	1947	} dobbeltbd.	53	1966
14	1926		34	1947		54	1967
15	1927	udsolgt	35	1947		55	1968
16	1928		36	1948			
17	1929		37	1950			

Desuden er følgende bøger på lager: Johs. C. Jessens »Alsted og Ringsted herreders skolehistorie« og samme forfatters »Slagelse herreds skolehistorie«.

Repræsentanter i sognene

<i>Alsted</i>	Sognepræst L. Andersen.
<i>Benløse</i>	Tømrer Henry Larsen, Holbækvej 44.
<i>Boeslunde</i>	Bagermester P. Kolding.
<i>Bromme</i>	Skovfoged P. Hoch.
<i>Fjenneslev</i>	Lærerinde Signe Jacobsen.
<i>Fodby</i>	Førstelærer J. G. Høgsvig.
<i>Fuglebjerg</i>	Overlærer Erling Petersen.

<i>Fårdrup</i>	Gdr. Vald. Sejer Møller.
<i>Gimlinge</i>	Sognepræst Carl Karlum.
<i>Gudum</i>	Gdr. Sigfred Frandsen.
<i>Haarslev-Tingjellinge:</i>	Gdr. Hans Søren Dalgaard, Haarslev.
<i>Haraldsted</i>	Murermester Anton Christensen.
<i>Haslev-Frerslev</i>	Bibliotekar Jens A. Nielsen.
<i>Hemmeshøj</i>	Boelsmand Chr. Rasmussen, Stude.
<i>Holsteinborg</i>	Redaktør Chr. H. Pedersen, Rude.
<i>Hyllinge</i>	Gdr. Poul Stengaard Hansen.
<i>Kvislemark-Fyrendal</i>	Sognepræst Aa. Lambert-Jensen.
<i>Lynge</i>	Gdr. Richard Pedersen, Bæklundsgaard.
<i>Magleby</i>	Skoleder Johs. Lyshjelm.
<i>Munkebjergby</i>	Gdr. Johannes Nielsen, Rude Eskildstrup.
<i>Nordrupøster-Farendløse</i>	Husejer Niels Fr. Rasmussen, Ll. Ryeshus.
<i>Omo</i>	Sognepræst C. Mygind.
<i>Sorterup-Ottestrup</i>	Tømrermester L. P. Larsen, Næsbykov.
<i>Pedersborg</i>	Lærer Olav Nielsen.
<i>Ringsted</i>	Salgschauffør Harry Petersen.
<i>Skælskør</i>	Tobakshandler C. J. Brinch og overlærer Ingeborg Christiansen.
<i>Slotsbjergby</i>	Overlærer H. P. Hansen.
<i>Sludstrup</i>	Boelsmand Aksel Henriksen.
<i>Sneslev</i>	Gdr. Carl Jensen, Hanehøjgaard.
<i>Stillinge</i>	Gdr. Christen Christensen.
<i>Sørbymagle-Kirkerup</i>	Sognepræst P. Gadeberg.
<i>Teestrup</i>	Proprietær P. Klestrup Hansen.
<i>Tystrup-Haldagerlille</i>	Overlærer Svend Poulsen.
<i>Taarnborg</i>	Overlærer Niels Jensen.
<i>Valsøllille-Jystrup-Vigersted</i>	Fru Gerda Ahrenkiel Petersen, Ortved.
<i>Vemmelev</i>	Gdr. Peter Christensen, Forlev.
<i>Vetterslev-Høm</i>	Mekaniker Berg Jacobsen, Vetterslev.

